

บทที่ 3

ความหมายต้นทางของพีชในสำนวนไทย

3.1 คำอธิบายความหมายต้นทาง

ความหมายต้นทาง หมายถึง ความหมายแรกก่อนที่จะผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงความหมาย ซึ่งอาจประกอบด้วยบางอรรถลักษณะหรืออรรถลักษณะทั้งหมดของความหมายประจำรูปรวมไปถึงความหมายแฝงด้วย เช่น ความหมายต้นทางของ “พริกชี้หนู” ในสำนวน “เล็กพริกชี้หนู” ได้แก่ ‘ผลของพืชมัลลुकชนิดหนึ่ง มีขนาดเล็ก มีรสเผ็ด’

เมื่อผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงความหมาย คือ กระบวนการอุปลักษณะแล้วจะ ได้ความหมายปลายทาง เช่น ความหมายปลายทางของ “พริก” ในสำนวน “เล็กพริกชี้หนู” ได้แก่ ‘คนตัวเล็กที่มีความสามารถสูง’ ตัวอย่างเช่น “ถึงแม้เด็กชายใหญ่จะตัวเล็กที่สุดในชั้นเรียน แต่เขาก็เล็กพริกชี้หนูนะ เพราะเขาสามารถล้มทุกคนในห้องได้ อัจฉริยะจริงๆ” อาจเขียนเป็นแผนผังอธิบายได้ดังนี้

ตัวอย่าง 3.1

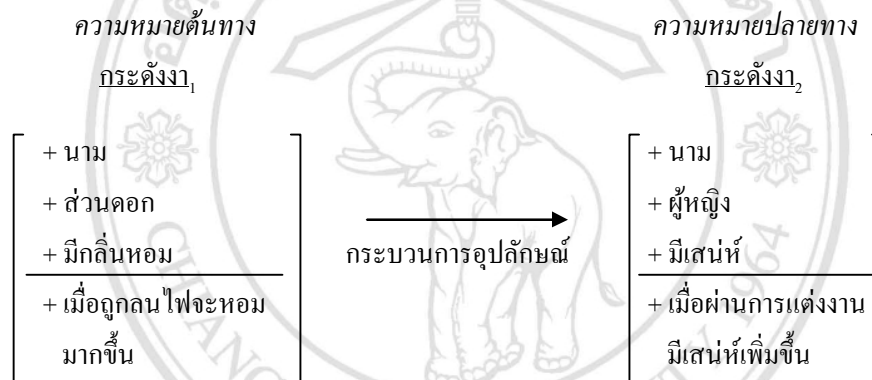
จากตัวอย่างที่ 3.1 จะเห็นว่า ความหมายต้นทางของ พริกชี้หนู₁ คือ ‘ผลของพืชมัลลुकชนิดหนึ่ง มีขนาดเล็ก และมีรสเผ็ด’ ซึ่งเป็นความหมายแก่น เมื่อผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย คือ กระบวนการอุปลักษณะ จะเห็นว่าความหมายปลายทางของ พริกชี้หนู₂ จะหมายถึง ‘คน

ที่ตัวเล็ก มีความสามารถมาก’ ดังนั้นคนตัวเล็กและมีความสามารถมากจึงเปรียบเหมือนกับผลของพืชล้มลุกชนิดหนึ่ง คือ พริกขี้หนู ที่มีขนาดเล็กและมีรสเผ็ด

3.2 ลักษณะของความหมายต้นทาง

นอกจากความหมายต้นทางที่ประกอบด้วยความหมายแก่นเพียงอย่างเดียวดังปรากฏในตัวอย่างที่ 3.1-1 แล้ว ความหมายต้นทางอาจประกอบด้วยความหมายแก่นและความหมายแฝงก็ได้ เช่น “ดอกกระดังงา” ในสำนวน “กระดังงาแลนไฟ” ดังตัวอย่างเช่น “นี่เธอ ถึงพวกเราจะเป็นหม้าย แต่โบราณว่า ไว้กระดังงาแลนไฟ อย่างไรก็ทำให้ผู้ชายรักและหลงได้มากกว่าสาวบริสุทธิ์ไหนละน่า อ่ากลั้วไปเลย” ต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.2

ผู้หญิงโดยทั่วไปมีเสน่ห์ เมื่อผ่านการแต่งงานแล้วมีเสน่ห์เพิ่มมากขึ้น
เปรียบได้กับดอกกระดังงา ที่ปกติหอมอยู่แล้ว เมื่อผ่านการลนไฟแล้วจะหอมมากขึ้น

จากตัวอย่างที่ 3.2 จะเห็นว่าความหมายต้นทางของดอกกระดังงาปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ความหมายต้นทางของดอกกระดังงา ที่เป็นความหมายแก่น คือ ‘ดอกของพืชยืนต้นชนิดหนึ่ง มีกลิ่นหอม’ ส่วนความหมายแฝงของดอกกระดังงา₁ ในความหมายต้นทาง คือ ‘เมื่อถูกลนไฟจะมีกลิ่นหอมมากขึ้น’ เมื่อผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย คือ กระบวนการอุปลักษณ์ จะเห็นว่าความหมายปลายทางของกระดังงา₂ ที่เป็นความหมายแก่น คือ ‘ผู้หญิง มีเสน่ห์’ ส่วนความหมายแฝงในความหมายปลายทาง คือ ‘เมื่อผ่านการแต่งงานแล้วมีเสน่ห์มากขึ้น’ ผู้หญิง

โดยทั่วไปมีเส้นหัว เมื่อผ่านการแต่งงานแล้วมีเส้นหัวเพิ่มมากขึ้น เปรียบเหมือนกับดอกกระดังงา, ที่ปกติมีกลิ่นหอมอยู่แล้ว และเมื่อผ่านการลงไฟแล้วกลิ่นก็จะหอมมากขึ้น ซึ่งจำนวนข้างต้นจะปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝงนั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่าความหมายต้นทางอาจประกอบด้วยบางอรรถลักษณะของความหมายแก่นเท่านั้น ไม่ใช่ทุกอรรถลักษณะของความหมายแก่น เช่น “มะนาว” ในสำนวน “มะนาวกลมเกลี้ยง ไม่มีใครกลิ้ง” ตัวอย่างเช่น “นักเรียนคนนี้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเองนะครับ ผมแทบจะไม่ได้แนะนำหรือสอนอะไรเลย เก่งเหมือนเหมือนมะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลิ้ง” ดังนี้

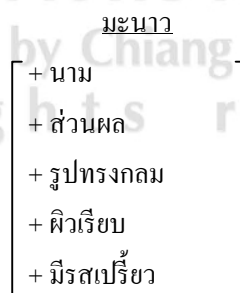
ตัวอย่าง 3.3

คนที่ฉลาดและไหวพริบดีโดยไม่มีใครสอนเปรียบได้กับมะนาว, ที่ทรงกลมและผิวเรียวโดยธรรมชาติ

ตัวอย่างที่ 3.3 จะเห็นว่าความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวน “มะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลิ้ง” ประกอบด้วยบางอรรถลักษณะในความหมายประจำรูปเท่านั้น คือ ‘ส่วนผลของพืชประเภทไม้พุ่มชนิดหนึ่ง รูปทรงกลม ผิวเรียว’ ซึ่งความหมายประจำรูปของ “มะนาว” มีดังนี้

ตัวอย่าง 3.4

ตัวอย่างที่ 3.4 ความหมายประจำรูปของ “มะนาว” ได้แก่ ‘ผลของพืชประเภทไม้พุ่มชนิดหนึ่ง รูปทรงกลม ผิวเรียว มีรสเปรี้ยว’ แต่ในความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวน “มะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลิ้ง” นำอรรถลักษณะเพียงบางส่วนของความหมายประจำรูปของมะนาวมา ได้แก่ ‘ส่วนผลของพืชล้มลุกชนิดหนึ่ง รูปทรงกลม ผิวเรียว’ ไม่ได้นำอรรถลักษณะ ‘มีรสเปรี้ยว’ ที่ปรากฏใน

ความหมายประจำรูปมาใช้ในความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวน “มะนาวกลมเกลี้ยงไม่มีใครกลิ้ง”

3.3 ผลการวิเคราะห์ความหมายต้นทางของพืชในสำนวนไทย

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นของพืชนั้นปรากฏทั้งความหมายแก่นและแฝง และพบแบบความหมายต้นทาง 2 แบบ คือ แบบลักษณะธรรมชาติ และแบบการถูกกระทำ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

3.3.1 แบบความหมายต้นทาง

1) **แบบลักษณะธรรมชาติ** คือ การนำพืชมาเปรียบในสำนวนไทยโดยมองจากลักษณะธรรมชาติของพืช ได้แก่ รูปทรง การเคลื่อนที่ สี ขนาด น้ำหนัก รส อายุ ตำแหน่งที่อยู่ จำนวน สภาพธรรมชาติ สภาพที่ให้ประโยชน์ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

1.1) รูปทรง คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตรูปทรงของพืช เช่น ทรงกลม ที่ปรากฏในสำนวน “กลิ้งเป็นลูกมะนาว” ดังตัวอย่างที่ 3.5

1.2) การเคลื่อนที่ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตการเคลื่อนที่ของพืช เช่น การกลิ้ง การร่วงหล่น ดังปรากฏใน สำนวน “กลิ้งเป็นลูกมะนาว” ในประโยคที่ว่า “แม่ของสุดามักคอยเตือนลูกสาวอยู่เสมอว่าผู้ชายคนที่เข้ามาจีบลูกนั้นกะล่อนกลมเป็นลูกมะนาวไม่จริงใจ ถึงแม้ว่าลูกจะฉลาดแต่ก็คงจะตามเขาไม่ทันแน่นอน” ในตัวอย่างที่ 3.5

ตัวอย่าง 3.5

คำพูดที่กลับกลอกไปมาเปรียบได้กับมะนาว, ที่ทรงกลมสามารถกลิ้งไปมาง่าย

ตัวอย่างที่ 3.5 จะเห็นว่า “มะนาว” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “รูปทรงและการเคลื่อนที่” ของพืช “มะนาว” ที่ปรากฏในตัวอย่างที่ 5 มีรูปทรงกลม ทำให้มันเคลื่อนที่หรือกลิ้งไปมาได้งายนั่นเอง

1.3) สี คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตสีของพืช เช่น สีแดง สีดำ ดังตัวอย่าง สำนวน “กาคาบพริก” ตัวอย่างเช่น “เพื่อนสาวของผมเป็นคนผิวดำมาก แต่เธอชอบใส่เสื้อสีแดง ทุกคนเลยบอกว่าเธอแต่งตัวเหมือนกาคาบพริก”

ตัวอย่าง 3.6

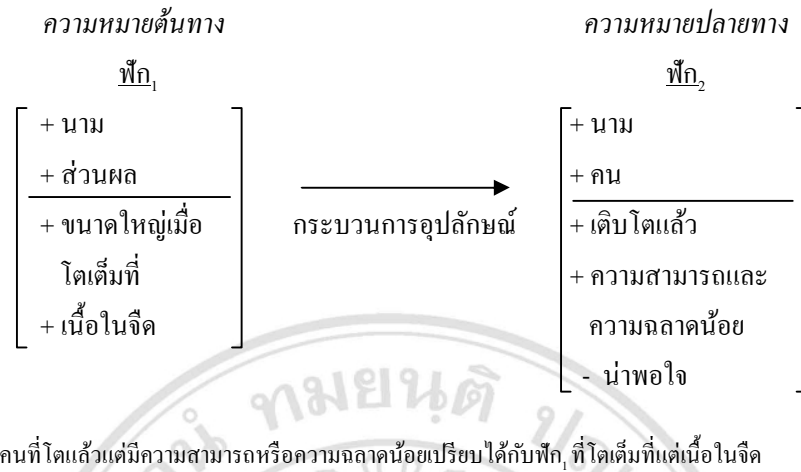

เสื้อสีแดงที่คนผิวคล้ำสวมใส่เปรียบได้กับสีแดงของพริก, สุกที่อยู่กับกาสีดำ

ตัวอย่างที่ 3.6 จะเห็นว่า “พริก” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “สีแดง” ของผลพริกสุกเปรียบได้กับสีแดงของเสื้อผ้ามืดคล้ำนั่นเอง

1.4) ขนาด คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตขนาดของพืช เช่น ขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ เป็นต้น ยกตัวอย่างสำนวน “โตพึกโตแฟง” ตัวอย่างเช่น “เด็ก ม.3 คนนั้นตัวโตมากเลยแต่คิดหรือพูดอะไรเหมือนเด็ก ป.4 อย่างนี้มันที่เขาเรียกกันว่าโตพึกโตแฟง”

ตัวอย่าง 3.7

ตัวอย่างที่ 3.7 จะเห็นว่า “ฟัก” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “ขนาด” ของผลฟักที่ขนาดใหญ่เมื่อโตเต็มที่เปรียบได้กับคนที่โตแล้วนั่นเอง

1.5) น้ำหนัก คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตน้ำหนักของพืช เช่น น้ำหนักเบา น้ำหนักมาก เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “พกนุ่น” ตัวอย่างเช่น “แม่สอนฉันเสมอว่าเมื่อคบกับคนอื่นต้องรู้จักพกนุ่นดีกว่าพกนุ่น อย่าใจเบาเหมือนนุ่นต้องมีความหนักแน่นเหมือนหิน” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.8

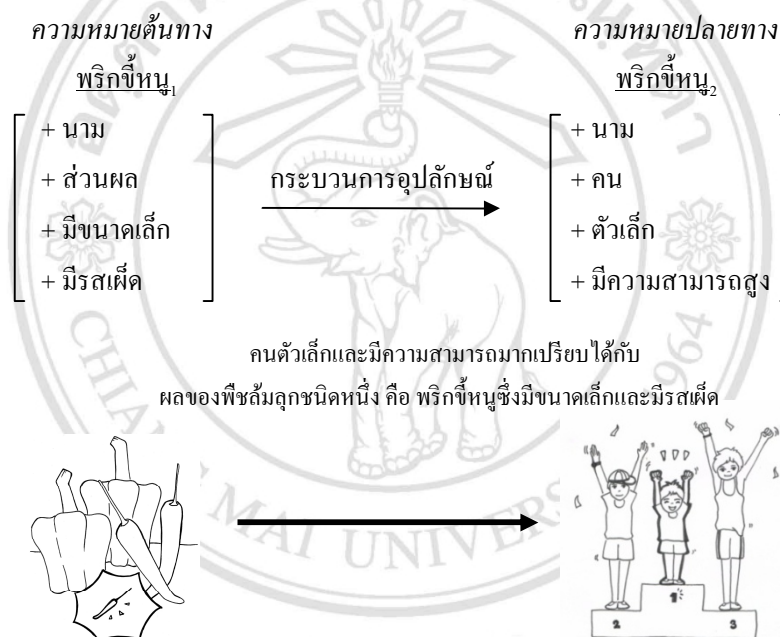

จิตใจที่ไม่มั่นคงเปรียบได้กับปุยนุ่น, ที่มีน้ำหนักเบา

ตัวอย่างที่ 3.8 จะเห็นว่า “นุ่น” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “น้ำหนัก” ของนุ่นที่มีน้ำหนักเบาเปรียบได้กับความไม่มั่นคงของจิตใจคน

1.6) รสชาติ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตรสชาติของพืช เช่น รสเผ็ด รสจืด เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “เล็กพริกขี้หนู” ตัวอย่างเช่น “ถึงแม่เด็กชายใหญ่จะตัวเล็กที่สุด ในชั้นเรียน แต่เขาก็เล็กพริกขี้หนูนะ เพราะเขาสามารถล้มทุกคนในห้องได้ อัจฉริยะจริงๆ” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.9

ตัวอย่างที่ 3.9 จะเห็นว่า “พริกขี้หนู” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “รสเผ็ด” ของพริกขี้หนูเปรียบได้กับความสามารถของคน

1.7) อายุ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตอายุของพืช เช่น อายุมาก อายุ น้อย เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “วัวแก่กินหญ้าอ่อน” ตัวอย่างเช่น “ผู้ชายคนนั้น ลิมิแพน อายุรุ่น ราวคราวเดียวกับลูก ทำตัวเหมือนวัวแก่กินหญ้าอ่อนเขียว” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.10

ผู้หญิงที่อายุน้อยแต่งงานกับชายแก่เปรียบได้กับหญ้าอ่อน₁ ที่งอกใหม่ถูกวัวแทะกิน

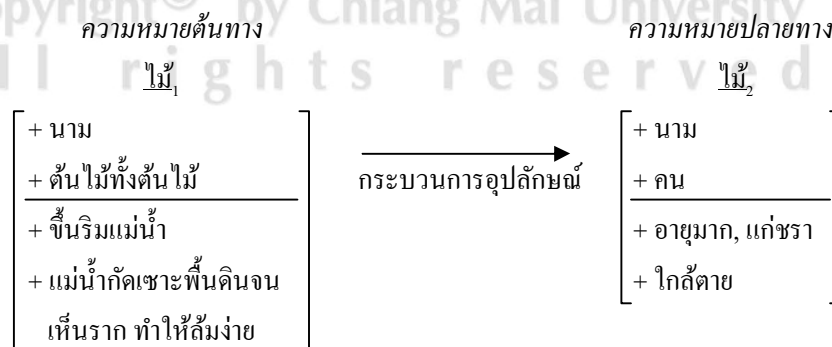

ตัวอย่างที่ 3.10 จะเห็นว่า “หญ้าอ่อน” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “หญ้าที่งอกใหม่” เปรียบได้กับผู้หญิงที่มีอายุน้อย

1.8) ตำแหน่งที่อยู่ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตตำแหน่งที่อยู่ของพืช เช่น ขึ้นริมแม่น้ำ ขึ้นในป่า อยู่ใต้ต้นไม้ เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “ไม้ใกล้ฝั่ง” ตัวอย่างเช่น “วัยชราเรียกว่าเป็นวัยที่เหมือนกับไม้ใกล้ฝั่ง เพราะความตายใกล้เข้ามาทุกที” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.11

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

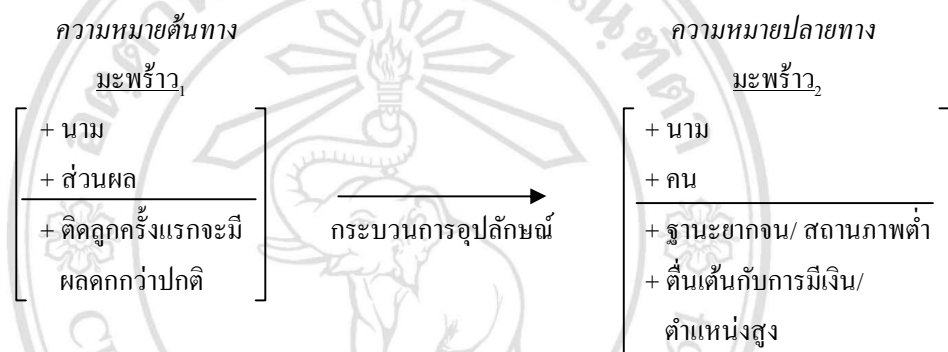

คนที่อายุมากใกล้ตายเปรียบได้กับต้นไม้₁ ที่ถูกแม่น้ำกัดเซาะเห็นรากไม้จนใกล้ล้ม

ตัวอย่างที่ 3.11 จะเห็นว่า “ไม้” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “ตำแหน่งที่อยู่” ของไม้ที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำก็จะถูกน้ำกัดเซาะจนทำให้ล้มง่าย ดังนั้นจึงเปรียบได้กับคนที่อายุมากใกล้ความตาย

1.9) จำนวน คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตจำนวนของพืช เช่น มีผลจำนวนมาก มีผลจำนวนมาก เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “มะพร้าวต้นดก” ตัวอย่างเช่น “อย่าทำแสดงอาการดีใจจนออกนอกหน้าเหมือนกับมะพร้าวต้นดกจากต้นมีเลย มันน่าจะอายุ” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.12

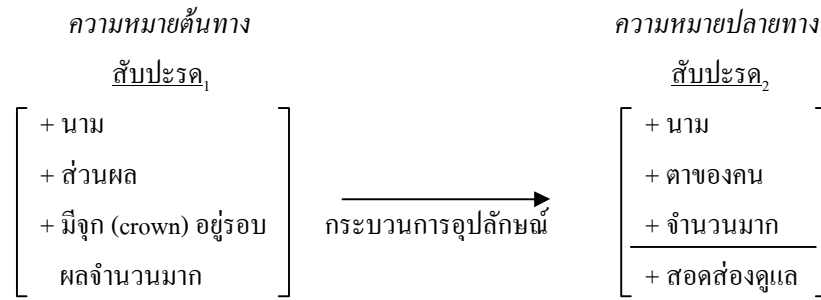

คนที่มีฐานะยากจนและตื่นเต้นกับการมีเงินครั้งแรกเปรียบได้กับมะพร้าว ที่มีผลมากครั้งแรกที่ติดผล

ตัวอย่างที่ 3.12 จะเห็นว่า “มะพร้าว” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “จำนวนมาก” ของผลมะพร้าวเมื่อมันติดลูกครั้งแรกจะสังเกตว่าผลของมะพร้าวตกมากเป็นพิเศษ ดังนั้นผลของมะพร้าวจำนวนมากเมื่อมันติดลูกครั้งแรกจึงเปรียบได้กับคนที่มีความตื่นเต้นเมื่อมีเงินหรือมีตำแหน่งงานสูงครั้งแรกจนสังเกตเห็นความตื่นเต้นที่แสดงออกมากได้อย่างชัดเจน

1.10) สภาพธรรมชาติ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจากการสังเกตคุณสมบัติพิเศษของพืช เช่น ลำต้นมีหนาม มียางคัน สภาพผิวพืชขาวเนียน หรือใบของพืชมีลักษณะพิเศษที่เรียกสั้น เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “ตาเป็นสับประรด” ตัวอย่างเช่น “นักข่าวต้องมีหูมีตาเป็นสับประรดหรือมีจุกมด เกิดอะไร ที่ไหน อย่างไร เกิดกับใครต้องรู้หมด ไม่รู้ด้วยตัวเองก็ต้องมีพรรคพวกเพื่อนฝูงส่งข่าวมาให้รู้ทันที” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.13

ตาของคนจำนวนมากเปรียบได้กับจุก (crown) ที่อยู่รอบผลสับปะรด₁ ที่มีลักษณะคล้ายกับตาลคน

ตัวอย่างที่ 3.13 จะเห็นว่า “สับปะรด” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “สภาพธรรมชาติ” ของผลสับปะรดที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีจุก (crown) ลักษณะคล้ายตาลคนอยู่รอบผล ดังนั้นลักษณะคล้ายตาลคนจำนวนมากที่อยู่รอบผลสับปะรดจึงเปรียบได้กับคนที่มีความประพฤติมากคอยสอดส่องตรวจตรา

1.11) สภาพที่ให้ประโยชน์ คือ ลักษณะธรรมชาติที่มาจาก การสังเกตพืชที่ให้ประโยชน์แก่คนและสัตว์ เช่น ใ้ร่มเงา เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “ร่มโพธิ์ร่มไทร” ตัวอย่างเช่น “พ่อแม่คือร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกทุกคน ดังนั้นอย่าทำให้ท่านต้องผิดหวังในตัวเรา” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.14

คนที่เป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจเปรียบได้กับโพธิ์ ที่มีลำต้นขนาดใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขากว้างใ้ร่มเงา

ตัวอย่างที่ 3.15 จะเห็นว่า “โพธิ์และไทร” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านลักษณะธรรมชาติของพืชจากการสังเกต “สภาพที่ให้ประโยชน์” ต้นโพธิ์และต้นไทรเป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ กิ่งก้านสาขาแผ่กว้างจึงใ้ร่มเงาแก่คนและสัตว์ได้ ดังนั้นประโยชน์ของต้นโพธิ์และต้นไทรจากการใ้ร่มเงาจึงเปรียบได้กับคนที่เป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจ

2) **แบบการถูกกระทำ** คือ คนและสัตว์กระทำต่อพืช ไม่ว่าจะนำมาเป็นอาหาร นำมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งพืชเหล่านี้ได้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำไม่ได้เกิดขึ้นเองตามลักษณะธรรมชาติ ได้แก่

ถูกนำมาเป็นอาหาร นำมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน นำไปเป็นสินค้า นำไปเป็นส่วนหนึ่งในทางความเชื่อและศาสนา พืชถูกปลูกจำนวนมากในท้องถิ่น และพืชถูกทำลายจากคนและสัตว์ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

2.1) เป็นอาหาร คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาเป็นอาหารของคนและสัตว์ ยกตัวอย่างในสำนวน “ข้าวนอกหม้อ” ตัวอย่างเช่น “สั่งให้ทำอย่างนี้กลับไปทำอีกอย่าง ทำตัวเป็นข้านอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ เขียวนะเรา” ในแผนผังต่อไปนี้

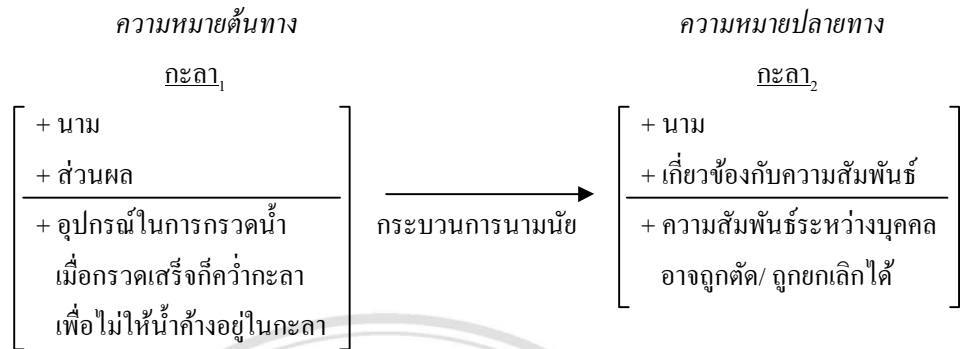
ตัวอย่าง 3.16

ตัวอย่างที่ 3.16 จะเห็นว่า “ข้าว” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านการถูกกระทำจากการสังเกต “การนำมาเป็นอาหาร” ข้าวเป็นอาหารหลักของคน จึงพบเห็นข้าวค่อนข้างมากในสำนวนไทย ในสำนวนนี้ข้าวเป็นอาหารของคน โดยการนำมาหุงให้สุก ข้าวบางผลอาจหล่นนอกหม้อ ข้าวที่หล่นนอกหม้อจึงเปรียบได้กับลูกน้องที่อยู่นอกเหนือคำสั่งของเจ้านาย

2.2) เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เป็นไม้เรียว ไม้หลัก ภาชนะสำหรับรองน้ำ เป็นต้น ยกตัวอย่างในสำนวน “กรวดน้ำคว่ำกะลา” ตัวอย่างเช่น “ฉันเคยช่วยเหลือเขาอย่างดีทุกอย่าง แต่เขากลับทรยศหักหลังฉันจนฉันไม่เหลืออะไรเลย ฉันกรวดน้ำคว่ำกะลาอย่าได้พบเห็นกันอีกเลยไม่ว่าชาตินี้หรือชาติไหน” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.17

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอาจถูกตัดหรือยกเลิกเชื่อมโยงกับกะลา
ที่เป็นอุปกรณ์ในการกรวดน้ำและถูกคว่ำเพื่อไม่ให้ น้ำค้างอยู่ข้างในกะลา

ตัวอย่างที่ 3.17 จะเห็นว่า “กะลา” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดง มุมมองด้านการถูกกระทำจากการสังเกต “การนำมาทำเป็นอุปกรณ์ในการกรวดน้ำ” และถูกคว่ำทิ้ง เพื่อไม่ให้เหลือน้ำค้างอยู่ ในสำนวนนี้กะลาถูกนำมาโยงถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคน

2.3) เป็นสินค้า คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาใช้เป็นสินค้า ยกตัวอย่าง ในสำนวน “มะพร้าวห้าวขายสวน” ตัวอย่างเช่น “นี่เขากำลังสอนภาษาอังกฤษผู้หญิงคนนั้นหรือ ไม่รู้ หรือไงว่าผู้หญิงคนนั้นเขาเป็นครูติวภาษาอังกฤษ เหมือนเอามะพร้าวห้าวไปขายสวนแท้ๆ น่าขันจริง” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.18

เรื่องราวใดๆ ที่นำไปพูดกับคนที่รู้เรื่องอยู่แล้วเปรียบได้กับการนำมะพร้าวห้าว, ไปขายให้เจ้าของสวนมะพร้าว

ตัวอย่างที่ 3.18 จะเห็นว่า “มะพร้าวห้าว” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้น แสดงมุมมองด้านการถูกกระทำจากคน โดยการ “นำไปเป็นสินค้า” ในสำนวนนี้มะพร้าวห้าวถูกเปรียบ ได้กับเรื่องราวใดๆ เมื่อนำไปพูดกับคนที่รู้เรื่องอยู่แล้วเหมือนกับการนำมะพร้าวห้าวไปขายให้กับเจ้าของ สวนมะพร้าว

2.4) เป็นส่วนหนึ่งในทางความเชื่อและศาสนา คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกระงับโดยการนำไปใช้เกี่ยวกับความเชื่อของคน หรือนำมาเป็นส่วนหนึ่งในทางศาสนา ยกตัวอย่างในสำนวน “เด็ดดอกไม้ร่วมต้น” ตัวอย่างเช่น “ชาติที่แล้วเขาสองคนคงเคยเด็ดดอกไม้ร่วมต้นกันมาชาตินี้เขาจึงได้มาเป็นคู่ครองกันอย่างมีความสุข น่าอิจฉานะ” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.19

ความเชื่อเรื่องการทำบุญร่วมชาติเปรียบได้กับการเด็ดดอกไม้ ต้นเดียวกันไปไหว้พระ

ตัวอย่างที่ 3.19 จะเห็นว่า “ดอกไม้” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดงมุมมองด้านการถูกระงับจากคน โดยการ “นำมาไหว้พระ” ในสำนวนนี้ดอกไม้ถูกเปรียบถึงบุญ ในความเชื่อเรื่องการทำบุญร่วมชาติเปรียบได้กับการเด็ดดอกไม้ต้นเดียวกันในชาตินี้ ชาติหน้าจะได้เกิดเป็นเนื้อคู่กันอีก

2.5) ถูกปลุกจำนวนมากในท้องถื่น คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกระงับโดยการที่พืชถูกปลุกจำนวนมาก หรือพบเห็นได้ทั่วไปในท้องถื่น ยกตัวอย่างในสำนวน “ตื่นเป็นกล้วยน้ำว้า” ตัวอย่างเช่น “เธออย่าทำขมอย่างนี้ไปขายเลยเธอ ฉันเห็นมันตื่นเป็นกล้วยน้ำว้าเลยนะ” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.20

สิ่งใดๆ ที่มีจำนวนมากเปรียบได้กับกล้วยน้ำว้า ที่มีจำนวนมาก

ตัวอย่างที่ 3.20 จะเห็นว่า “กล้วยน้ำว้า” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดง มุมมองด้านการถูกกระทำจากคนจากการที่กล้วยน้ำว้า “ถูกปลูกไว้มากหรือพบเห็นทั่วไป” ในสำนวน นี้กล้วยน้ำว้าถูกเปรียบถึงสิ่งใดๆ ที่มีจำนวนมาก ราคาถูก คุณธรรมค่า

2.6) ถูกทำลาย คือ คือ พืชเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากการทำลายของคนและสัตว์ ยกตัวอย่างในสำนวน “เสื่อสุกกัณฑ์แห้วแพรกเหล็ก” ตัวอย่างเช่น “ผู้นำของแต่ละฝ่ายต่างมีนโยบาย ขัดแย้งกัน และต่างก็ไม่ยอมแพ้ซึ่งกันและกันประชาชนจึงพากันเคียดแค้น ไปหมด เข้าทำนองที่ว่า เสื่อสุกกัณฑ์แห้วแพรกเหล็ก” ในแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.21

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากผู้มีอำนาจเปรียบได้กับเสื่อสุกกัณฑ์, ที่ถูกทำลายจากสัตว์ใหญ่

ตัวอย่างที่ 3.21 จะเห็นว่า “หญ้า” ที่ปรากฏในสำนวนดังกล่าวข้างต้นแสดง มุมมองด้านการถูกกระทำจากสัตว์โดยการ “ถูกทำลาย” ในสำนวนนี้หญ้าถูกเปรียบกับชาวบ้านที่ ได้รับผลกระทบจากผู้มีอำนาจทะเลาะกันเหมือนกับหญ้าที่ถูกทำลายจากการที่สัตว์ต่อสู้กัน

จากข้างต้นพบว่าความหมายต้นทางจะแสดงมุมมองของเจ้าของภาษา 2 แบบ คือ แบบแรก ได้แก่ แบบด้านลักษณะธรรมชาติ และแบบที่ 2 ได้แก่ แบบด้านการถูกกระทำ ดังที่อธิบายไปแล้วข้างต้น

3.3.2 การแบ่งประเภทของพืชในความหมายต้นทาง

การศึกษาพืชในสำนวนไทย ผู้วิจัยใช้สำนวนจากหนังสือสำนวนไทย ของกาญจนาภรณ์ พงษ์ พบว่าสำนวนไทยที่นำพืชมาเปรียบมี จำนวน 81 สำนวน ปรากฏพืชทั้งหมด 29 ชนิด ได้แก่ หญ้า ข้าว พริก กล้วย บัว มะนาว มะพร้าว โพธิ์ บอน ใผ่ พัก ตะโก นุ่น (งิ้ว) พิกุล กระจ่าง พุทรา สับปะรด กาฝาก ผักชี กระเทียม แดง ไทร มะกอก ถั่ว งา มันเทศ มะพลับ มะพุด จิง และคำเรียกพืชทั่วไป 4 ประเภท ได้แก่ ต้นไม้ ใบ ดอก ผล พืชที่ปรากฏมากที่สุดในสำนวน 3 อันดับ ได้แก่ หญ้า พบ 9 สำนวน รองลงมาคือ ข้าว พบ 7 สำนวน และมะพร้าว พบ 5 สำนวน ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของพืชตาม

ธรรมชาติของพรรณไม้ (เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล, 2551: 5) เป็น 5 ประเภท คือ 1) พืชประเภทไม้ยืนต้น 2) พืชประเภทไม้ล้มลุก 3) พืชประเภทไม้พุ่ม 4) พืชประเภทไม้เถา และ 5) คำเรียกพืชทั่วไป พืชประเภทไม้ล้มลุกพบมากที่สุด 12 ชนิด ดังนี้

1) พืชประเภทไม้ยืนต้น

พืชประเภทนี้เป็นพืชที่มีลำต้นเป็น ไม้เนื้อแข็งหรือไม้เนื้ออ่อนก็ได้ ลำต้นหลักตั้งตรงมีกิ่งก้านใบอยู่ตอนบนหรือกลางลำต้นขึ้นไป มีความสูงตั้งแต่ 6 เมตรขึ้นไป ส่วนมากอายุยืนและมีเนื้อไม้ นอกจากนี้ไม้ยืนต้นยังมีลักษณะการขึ้นต้นเป็นลำเดี่ยวและเป็นกอได้ (วิจิตร วังโน และยิ่งยง ไพสุขสานติวัฒนา, 2537: 41)

จากการศึกษาพืชในสำนวนไทย พบว่าพืชประเภทไม้ยืนต้นที่นำมาใช้เปรียบในสำนวนไทย ปรากฏ 10 ชนิด ได้แก่ มะพร้าว โปธิ์ ตะโก นุ่น พิกุล พุทรา ไทร มะกอก มะพลับ มะพูด ดังจะอธิบายต่อไปนี้

1.1) มะพร้าว

มะพร้าวเป็นพืชยืนต้นขนาดสูง สูงราว 20-30 เมตร ลำต้นกลม ตั้งตรง ไม้แตกกิ่งก้าน เปลือกต้นแข็ง สีเทา ขรุขระ ผลรูปทรงกลมหรือรี ผิวเรียบ ผลอ่อนสีเขียวพอแก่เป็นสีน้ำตาล เปลือกชั้นกลางเป็นเส้นใยนุ่ม ชั้นในแข็งเป็นกะลา ชั้นต่อไปเป็นเนื้อผลสีขาวนุ่ม ช้างในมีน้ำใส มะพร้าวเวลาออกผลครั้งแรกผลมีผลมากเป็นพิเศษ (ทอทองพิม, 2551: 125-126)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมะพร้าวที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่าความหมายต้นทาง 2 แบบ ได้แก่ แบบลักษณะธรรมชาติ คือ จำนวนมากของผลมะพร้าว และตำแหน่งที่อยู่ของราก แบบที่ 2 ได้แก่ แบบการถูกกระทำ คือ เป็นเครื่องมือในการลงโทษ เป็นสินค้า และเป็นภาระสำหรับบรรดาคนน้ำ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผล และราก

1.1.1) ส่วนผลมะพร้าว

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของมะพร้าวเมื่อติดลูกครั้งแรกจะมีผลมากเป็นพิเศษ ทำให้สังเกตเห็นความดกของมันได้อย่างชัดเจน ซึ่งผลมะพร้าวจำนวนมากที่ออกผลครั้งแรกนี้เองทำให้มีการนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

มะพร้าวต้นดก

ความหมายต้นทางของ “มะพร้าว” ในสำนวนนี้

มะพร้าว

+ นาม	
+ ส่วนผล	
<hr/>	
+ ดิคลูกครั้งแรกจะ	
มีผลมากเป็นพิเศษ	

สำนวนนี้มีสำนวนเต็มว่า ‘มะพร้าวต้นดก ยากต้นมี’ หมายความว่า คนที่มีความตื่นเต็นในยศศักดิ์ หรือมีเงินทองมากครั้งแรก (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 82-83) ความหมายต้นทางของมะพร้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากสังเกตลักษณะธรรมชาติของมะพร้าว คือ ต้นคนไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ด้วยความที่คนอยู่ใกล้ชิดกับต้นมะพร้าว ก็เลยสังเกตเห็นว่าธรรมชาติของมะพร้าวเมื่อดิคลูกครั้งแรกมันจะออกผลดกเต็มต้น ทำให้เห็นความดกของมันได้อย่างชัดเจน ซึ่งความดกของมะพร้าวเมื่อมีผลครั้งแรกนี้เองจึงนำมากล่าวถึงความตื่นเต็นของคนที่มียศศักดิ์หรือเงินทองครั้งแรก มักมีความตื่นเต็นมากจนเห็นได้ชัดเหมือนความดกของผลมะพร้าว

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากนี้ผลมะพร้าวที่ปรากฏในสำนวนยังเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาเป็นเครื่องมือในการลงโทษอีก ซึ่งพบในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงแผ่นดินสมัยพระเจ้าอู่ทองที่ 2 (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 85) ดังปรากฏในสำนวน

มะพร้าวหัวยัดปาก

ความหมายต้นทาง “มะพร้าวหัว” ในสำนวนนี้

มะพร้าวหัว

+ นาม	
+ ส่วนผล	
+ แก่จัด	
+ ปอกเปลือก	
<hr/>	
+ เครื่องมือในการลงโทษ	
สมัยพระเจ้าอู่ทอง	

สำนวนนี้หมายถึง การลงโทษประเภทหนึ่งที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงแผ่นดินสมัยพระเจ้าอู่ทอง (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 85) ความหมายต้นทางของมะพร้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มะพร้าวเป็นสิ่งที่

ถูกกระทำ คือ การนำผลมะพร้าวที่แก่จัดนำมาปอกเปลือกให้เกลี้ยง เหลือแต่แก่นกลมข้างในแล้วจึงยัดเข้าไปในปาก ซึ่งเป็นวิธีการลงโทษประเภทหนึ่งสำหรับผู้ที่ถูกจาก้าวร้าวล่วงเกิน หมิ่นประมาทผู้อื่น (คณฺย เมธิตานนํ เล่ม 3, 2541: 34)

นอกจากผลมะพร้าวเป็นเครื่องมือในการลงโทษดังปรากฏในกฎหมายสมัยพระเจ้าอู่ทองที่ 2 (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 85) แล้ว ยังพบอีกว่าในสมัยก่อนมะพร้าวห้าวสามารถนำมาเป็นสินค้าเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ ดังปรากฏในสำนวน

มะพร้าวห้าวขายสวน¹

ความหมายต้นทางของ “มะพร้าว” ในสำนวนนี้

มะพร้าวห้าว

+ นาม
+ ส่วนผล
+ แก่จัด
+ เป็นสินค้า

สำนวนนี้มีหมายความว่า พูดหรือบอกกล่าวในสิ่งที่ผู้ฟังรู้อยู่แล้ว (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 84) ความหมายต้นทางของมะพร้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้มีมะพร้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นสินค้า กล่าวคือในสมัยก่อนสวนมะพร้าวนั้นมีมาก ซึ่งบางสวนอาจมีผลมะพร้าวมากจึงนำไปขายให้สวนมะพร้าวคนอื่นอีก การที่นำมะพร้าวไปขายให้เจ้าของสวนที่ปลูกมะพร้าวอยู่แล้วนั้น เขาย่อมไม่ซื้อเพราะเขาเองก็มีอยู่แล้ว การขายมะพร้าวให้เจ้าของสวนมะพร้าวจึงมักใช้กล่าวถึงคนที่มักแสดงความรู้หรือพูดโอ้อวดให้กับคนที่รู้แล้วหรือรู้มากกว่าฟังนั่นเอง

นอกจากผลมะพร้าวทั้งเปลือกสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ข้างต้นแล้ว ผลในส่วนของกะลามะพร้าวยังนำมาเป็นภาชนะสำหรับตักน้ำได้ ดังปรากฏในสำนวน

กรวดน้ำคว่ำกะลา²

¹ บางสำนวนอาจว่า “เอามะพร้าวห้าวไปขายสวน” (ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, 2540: 30)

² บางสำนวนอาจว่า “กรวดน้ำคว่ำขัน” (คณฺย เมธิตานนํ เล่ม 1, 2543: 69-70), “ตรวจน้ำคว่ำกะลา” (คณฺย เมธิตานนํ เล่ม 2, 2541: 33)

ความหมายต้นทางของ “มะพร้าว” ในสำนวนนี้

กะลา

+ นาม	
+ ส่วนผล	
<hr/>	
+ อุปกรณ์ในการกรวดน้ำ	
เมื่อกรวดเสร็จก็คว่ำกะลา	
เพื่อไม่ให้เหลือน้ำค้าง	
น้ำค้างอยู่ในกะลา	

สำนวนนี้มีความหมายว่า การตัดความสัมพันธ์ ไม่คบค้าสมาคมด้วย (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 26) ความหมายต้นทางของมะพร้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มะพร้าวในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาใช้เป็นอุปกรณ์ในการกรวดน้ำ กล่าวคือกะลาเป็นภาชนะที่รองน้ำจากที่กรวด เมื่อกรวดเสร็จก็คว่ำกะลาเพื่อไม่ให้เหลือน้ำค้างอยู่ข้างใน อาการคว่ำกะลาเช่นนี้ก็เหมือนกับการคว่ำบาตรของพระสงฆ์ คือการประกาศไม่คบค้าสมาคมด้วย สำนวนนี้จึงมักใช้กล่าวถึงการตัดความสัมพันธ์ของคนให้ขาดจากกัน ไม่ติดต่อกัน ไม่คบค้าสมาคมด้วยเหมือนน้ำที่ไม่ให้ค้างอยู่ในกะลา

1.1.2) ส่วนรากมะพร้าว

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลมะพร้าวที่แตกหน่อเมื่อวางบนพื้นดินรากก็จะชอนไชลงไปใต้ดินเพื่อยึดลำต้นกับพื้นดินให้มีความมั่นคง ในสมัยก่อนมักมีการนำมะพร้าวที่แทงหน่อมาฝังไว้กับรกเด็กที่เกิดใหม่ (दनय मेरितानन्त, 2541: 44) ดังปรากฏในสำนวน

ฝังรกฝังราก

ความหมายต้นทางของ “มะพร้าว” ในสำนวนนี้

มะพร้าว

+ นาม	
+ ส่วนราก	
+ ทำหน้าที่ยึดลำต้นกับ	
พื้นดินให้มั่นคง	
<hr/>	
+ เป็นส่วนหนึ่งในวิธีการ	
ฝังรกเด็กเกิดใหม่	

สำนวนนี้มีความหมายว่า การตั้งที่อยู่เป็นหลักแหล่งถาวร (กาญจนาคพันธุ์ ฌ-ส, 2522: 31) ความหมายต้นทางของมะพร้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนราก ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มะพร้าวในสำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของรากของมะพร้าวที่ทำหน้าที่ยึดลำต้นกับพื้นดิน สำนวนนี้มีที่มาจากในสมัยก่อนเวลาทำคลอดเด็กหมอดำแยจะนำรกเด็กใส่หม้อดินกับมะพร้าวแทงหน่อ 2 ผล มาฝังไว้ใกล้กัน เพราะมีความเชื่อที่ว่ารกที่ยึดติดกับพื้นดินจะเป็นที่ยึดมั่นหรือเป็นที่อยู่ที่มั่นคงสืบไป (คนัย เมธิตานนท์ เล่ม 2, 2541: 44)

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของมะพร้าวที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษา 2 แบบ ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจาก การสังเกตลักษณะธรรมชาติของมะพร้าว เช่น การขยายพันธุ์ของมะพร้าว การมีผลครั้งแรก และความหมายต้นทางที่มาจาก การที่มะพร้าวถูกกระทำ เช่น การนำมะพร้าวไปทำเป็นเครื่องมือในการลงโทษ นำมาเป็นสินค้า นำมาใช้ประโยชน์ โดยการทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แสดงให้เห็นว่ามะพร้าวเป็นพืชที่อยู่ใกล้ตัวของคนในสังคมไทย การสังเกตลักษณะต่างๆ รวมไปถึงพฤติกรรมของคนที่เกี่ยวข้องกับมะพร้าวในรูปแบบต่างๆ ทำให้เราพบเห็นมะพร้าวปรากฏในสำนวนไทย

1.2) โปธิ์

โปธิ์เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูง 20-30 เมตร มีกิ่งก้านสาขาแผ่ออกไปโดยรอบ ปลายกิ่งดู่ลงทำให้เรือนยอดเป็นพุ่มกลม ใบอ่อนและมีสีเขียวอ่อน แต่พอแก่จัดก่อนร่วงจะออกสีเหลืองทอง โคนต้นมีลักษณะใหญ่และมีรากโผล่ขึ้นมาบนพื้นดิน (เอี่ยมพร วิสมหมาย และปนิธาน แก้วดวงเทียน, 2547: 354)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของโปธิ์พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ขนาดลำต้นใหญ่ และให้ร่มเงา ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นโปธิ์ทั้งต้น และส่วนโคน

1.2.1) ต้นโปธิ์ทั้งต้น

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของต้นโปธิ์เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขาค่อนข้างกว้างทำให้ใต้ต้นมีร่มเงาแก่คนและสัตว์ ทำให้คนสมัยก่อนสังเกตเห็นลักษณะธรรมชาติของต้นโปธิ์ที่มีขนาดใหญ่และให้ร่มเงา จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ร่มโปธิ์ร่มไทร

ความหมายต้นทางของ “โพธิ์” ในสำนวนนี้

โพธิ์

- + นาม
- + ต้นโพธิ์ทั้งต้น
- + ลำต้นขนาดใหญ่
- + กิ่งก้านแผ่กว้าง

สำนวนนี้มีความหมายว่า ผู้ที่เป็นที่พึ่งและปกป้องคุ้มครองให้ความร่มเย็น (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 179-180) ความหมายต้นทางของโพธิ์ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นโพธิ์ทั้งต้น ปรากฏความหมายแก่นของต้นโพธิ์เพียงอย่างเดียว มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้นโพธิ์ที่มีลำต้นขนาดใหญ่ กิ่งก้านแผ่กว้างทำให้มีร่มเงา สัตว์หรือคนได้อาศัยร่มเงาเพื่อพักพิง จากลักษณะดังกล่าวทำให้มีการนำมากล่าวถึงคนที่เป็นที่พึ่งพิงได้คล้ายกับลักษณะของต้นโพธิ์ที่มีขนาดใหญ่ กิ่งก้านแผ่กว้าง ใบดกปกคลุมทั้งต้น ทำให้มีร่มเงาบริเวณนั้น

นอกจากลักษณะธรรมชาติของต้นโพธิ์มีขนาดใหญ่แล้ว ต้นโพธิ์ยังเป็นต้นไม้ที่มีอายุยืนยาว ให้ประโยชน์แก่คนและสัตว์ได้อาศัยร่มเงาเป็นที่พักพิง การสังเกตขนาดที่ใหญ่และอายุยืนของต้นโพธิ์ จึงนำมากล่าวดังปรากฏในสำนวน

เลี้ยงลูกปลูกโพธิ์

ความหมายต้นทางของ “โพธิ์” ในสำนวนนี้

โพธิ์

- + นาม
- + ต้นโพธิ์ทั้งต้น
- + ลำต้นขนาดใหญ่
- + กิ่งก้านแผ่กว้างให้ร่มเงา
- + ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าใช้ตรัสรู้

สำนวนนี้มีความหมายว่า เลี้ยงลูกเพื่อให้ได้ดีเป็นหน้าเป็นตาแก่พ่อแม่ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 281) ความหมายต้นทางของโพธิ์ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นโพธิ์ทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้นโพธิ์ กล่าวคือต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และอายุยืนและยังเป็นต้นไม้ที่คนไทยนับถือเพราะเชื่อว่าเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าใช้ประทับเพื่อตรัสรู้ ทำให้มีการนำต้นโพธิ์มากล่าวถึงการเลี้ยงลูกให้เหมือนกับต้นโพธิ์ คือเป็นคนดีตามหลักพุทธศาสนาและเป็นที่พึ่งพิงให้แก่ผู้อื่นได้

1.2.2) โคนโพธิ์

(1) ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากต้นโพธิ์มีอายุยืนยาวและให้ร่มเงาแล้ว ลักษณะธรรมชาติของต้นโพธิ์ที่โดดเด่นอีกประการหนึ่ง คือ มีรากขนาดใหญ่โผล่ขึ้นมาบนพื้นดิน และมักพบเห็นคนนำศาลพระภูมิเก่าหรือพระพุทธรูปที่แตกหักมาทิ้งไว้บริเวณโคนต้น (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 487) ดังปรากฏในสำนวน

หินหักโคนโพธิ์

ความหมายต้นทางของ “โพธิ์” ในสำนวนนี้

โพธิ์
+ นาม
+ ส่วนราก
+ มีขนาดใหญ่
+ มักมีคนนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชำรุด ไปทิ้งไว้บริเวณโคนต้น

สำนวนนี้มีความหมายว่า อะไรที่เสียหรือไม่ดีก็โยนไปให้ผู้ที่มิอำนาจ เพราะไม่มีใครกล้าทำอะไรได้ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 487) ความหมายต้นทางของต้นโพธิ์ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนราก ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของรากต้นโพธิ์ที่มีขนาดใหญ่ และมีมักมีคนนำของไม่ดีหรือของเสียไปทิ้งบริเวณนั้น เพราะเชื่อว่าต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พระพุทธเจ้าใช้ตรัสรู้และเป็นปีที่ที่เทวดารักษ์ที่สิงสถิตอยู่ จึงไม่มีใครกล้าแตะต้อง การนำหินไปทิ้งไว้บริเวณใต้ต้นโพธิ์จึงเหมือนกับการปิดความผิดของตัวเองไปให้กับผู้มีอำนาจมากกว่า เพราะเชื่อว่าไม่มีใครกล้าทำอะไร

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของโพธิ์ที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว คือ การสังเกตว่าต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ กิ่งก้านสาขาแผ่กว้างทำให้มีร่มเงา ทั้งยังเป็นต้นไม้ที่มีอายุยืนอีกด้วย การสังเกตลักษณะธรรมชาติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าต้นโพธิ์คงเป็นพืชที่พบเห็นได้ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณวัด ทั้งนี้ก็แสดงให้เห็นอีกว่าคนสมัยก่อนมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนามาก่อนข้างมาก ซึ่งสังเกตจากการนำนับถือต้นโพธิ์ว่าเป็นต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับเมื่อครั้งตรัสรู้ ทั้งหมดนี้จึงทำให้เราเห็นต้นโพธิ์ปรากฏในสำนวนไทย

1.3) ไทร

ไทรเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูงประมาณ 10-20 เมตร ลำต้นตั้งตรงและแตกกิ่งก้านเป็นพุ่มทึบ มีรากอากาศห้อยลงมาตามกิ่งก้านและลำต้น เปลือกของลำต้นเรียบสีขาวปนเทา ใบมีสีเขียวเข้มแตกออกจากกิ่งและส่วนยอดของลำต้น มีดอกและผลขนาดเล็ก (ทอทองพิม, 2551: 85)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของไทร พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ขนาดลำต้นใหญ่ และให้ร่มเงา ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นไทรทั้งต้น

1.3.1) ต้นไทรทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของต้นไทรมีขนาดใหญ่ อายุยืน แผ่กิ่งก้านสาขาเป็นบริเวณแผ่กว้าง จึงให้ร่มเงาแก่คนและสัตว์ที่อาศัยอยู่อย่างปลอดภัยเช่นเดียวกับต้นโพธิ์ การสังเกตขนาดใหญ่และมีอายุยืนของต้นไทร จึงใช้นำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ร่มโพธิ์ร่มไทร

ความหมายต้นทางของ “ไทร” ในสำนวนนี้
ไทร

- + นาม
- + ต้นไทรทั้งต้น
- + ลำต้นขนาดใหญ่
- + กิ่งก้านแผ่กว้างให้ร่มเงา

สำนวนนี้มีความหมายว่า ที่พึ่ง ที่อาศัยให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ฮ, 2522: 179-180) ความหมายต้นทางของไทรในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นไทรทั้งต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่นอย่างเดียว สำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้นไทร คือ เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ ให้ร่มเงา นอกจากนี้คนไทยโบราณยังเชื่ออีกว่าหากบ้านใดปลูกต้นไทรไว้ประจำบ้านจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวงเพราะบางคนเชื่อว่าต้นไทรเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์มีเทพารักษ์อาศัยอยู่คอยคุ้มครอง

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของไทรที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของไทร คือ ต้นไทรเป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ กิ่งก้านสาขาแผ่กว้าง ให้ร่มเงาและที่พักพิงแก่

คนและสัตว์ ทำให้คนสมัยก่อนนำลักษณะดังกล่าวมากล่าวถึงในตำนานไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าต้นไทรเป็นพืชที่พบเห็นทั่วไปและอยู่รอบๆ ตัวของคนสมัยนั้น ทั้งยังมีความเชื่อว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์จะเห็นได้จากการนับถือต้นไทรว่าเป็นต้นไม้ที่มีเทวดารักษ์สิงสถิตอยู่ จึงทำให้คนในสมัยนั้นไม่กล้าตัดต้นไทร

1.4) หนูน, จี๊ว

หนูน³ เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูงประมาณ 10-30 เมตร ลำต้นและกิ่งก้านสีเขียว มีหนามสั้นๆ ที่โคนต้น ใบมีลักษณะเป็นแฉกๆ คล้ายนิ้วมือ ผลอ่อนสีเขียวลักษณะยาวรี เมื่อแก่จะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล ภายในผลมีเนื้อในละเอียดเป็นปุยสีขาว และมีเมล็ดกลมเล็กสีดำจำนวนมาก (ทองพิม, 2551: 89)

จี๊ว เป็นไม้ยืนต้นขนาดกว้างถึงขนาดใหญ่ ลักษณะของต้นเป็นรูปทรงพุ่มเป็นรูปไข่ มีความสูงของลำต้นประมาณ 15-25 เมตร ลำต้นมีลักษณะตรงและมีหนามอยู่ทั่วลำต้นและกิ่งก้านของใบเป็นรูปรี ปลายใบเรียวแหลม ดอกมีขนาดใหญ่สีชมพูแกมเลือดหมู สีแดง สีแสด มีกลิ่นหอมเย็น ออกดอกเป็นกระจุกหรือเป็นกลุ่ม ผลมีลักษณะยาวรีคล้ายฝักรูปทรงกระบอก ที่ปลายทั้งสองข้างของผลจะแหลม ผลเมื่ออ่อนเป็นสีเขียว เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาล เปลือกของผลแข็ง มีความยาวประมาณ 6-8 นิ้ว และเมื่อแก่จัดจะแตก้าออกตามรอยประสาน ในผลมีเส้นหรือปุยสีขาวและมีเมล็ดขนาดเล็กจำนวนมาก ลักษณะเป็นรูปทรงกลมสีดำ และถูกห่อหุ้มด้วยปุยสีขาวๆ สามารถปลิวไปตามลมได้ไกล (<http://frynn.com/จี๊ว>)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของหนูนพบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ สภาพธรรมชาติ น้ำหนัก และสี ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นหนูนทั้งต้น และส่วนผล

1.4.1) ต้นจี๊วทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของต้นจี๊วที่เราพบเห็นทั่วไป คือจะมีหนามแหลมขึ้นรอบๆ โคนต้น ทำให้เป็นที่สังเกตและจดจำได้ง่าย ซึ่งลักษณะพิเศษดังกล่าวของต้นจี๊วจึงมีการนำมากล่าวถึง ดังปรากฏในตำนาน

ป็นต้นจี๊ว

³ ชื่ออื่นๆ : ง้าว ง้าวสาย ง้าวสร้อย ง้วน้อย (ทองพิม, 2551: 89)

ความหมายต้นทางของ “จิว” ในสำนวนนี้

จิว

+ นาม
+ ต้นจิวทั้งต้น
+ มีหนามแหลม

+ ต้นไม้ที่ใช้สำหรับลงโทษ ในนรก (ไตรภูมิพระร่วง)

สำนวนนี้มีความหมายถึงบทลงโทษในนรกสำหรับผู้ที่เป็นชู้ ทำผิดต่อสามี และภรรยาผู้อื่น (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 612-613) ความหมายต้นทางของจิวในสำนวนนี้กล่าวถึง ต้นจิวทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของ ต้นจิวที่มีหนามแหลมรอบๆ ต้น คนจึงนำไปเชื่อมโยงถึงลักษณะต้นจิวในนรกที่มีหนามแหลมคมซึ่งเป็นเครื่องมือในการลงโทษประเภทหนึ่ง ในสมัยก่อนเรื่องป็นต้นจิวเป็นเรื่องที่น่ากลัวมากของคนที่เป็นชู้ หรือทำผิดต่อสามี/ภรรยาผู้อื่น โดยไม่เลือกหรือไม่ยับยั้งชั่งใจ เนื่องจากอิทธิพลของชาดกในพุทธศาสนาเรื่อง “กาถิ”⁴ นอกจากนี้ยังปรากฏในไตรภูมิพระร่วงของพระเจ้าลิไทยสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงนรกชื่อ โลกสิมพลินรก ซึ่งไปคล้องกับวิมานของพญาครุฑชื่อฉิมพลีหรือสิมพลี ที่แปลว่า ต้นจิว อีกด้วย (คณัย เมธิตานนท์ เล่ม 3, 2541: 43-44)

1.4.2) ผลนุ่น

ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของนุ่นที่มีหนามแหลมบริเวณลำต้นแล้ว ลักษณะธรรมชาติของผลนุ่นยังมีปุยสีขาวละเอียด ลักษณะเบาทำให้ปลิวได้ง่าย ความเบาของปุยนุ่นที่คนสังเกตและจดจำ จึงนำมากล่าวถึง ดังปรากฏในสำนวน

พกนุ่น

⁴ ชาดกเรื่อง “กาถิ” เรื่องมีอยู่ว่า พญาครุฑไปเล่นสากกับท้าวพรหมทัต แล้วเกิดชอบพอกพอกกับนางกาถิซึ่งเป็นมหาสีของท้าวพรหมทัต จึงลักพาตัวนางกาถิเอามาไว้ที่วิมานฉิมพลีซึ่งเป็นวิมานของตัวเอง (คณัย เมธิตานนท์ เล่ม 3, 2541: 43-44)

ความหมายต้นทางของ “นุ่น” ในสำนวนนี้

นุ่น
+ นาม
+ ส่วนผล
+ เนื้อในเป็นปุย
+ น้ำหนักเบา

สำนวนนี้มีความหมายว่า ใจเบา เอนเอียงง่าย ความหมายต้นทางของนุ่นในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผลที่มีปุยนุ่น ปรากฏเพียงความหมายแก่นเท่านั้น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของปุยนุ่นที่มีน้ำหนักเบาและปลิวง่าย กล่าวคือในสมัยก่อนคนมักนำปุยนุ่นมาอัดในหมอนและที่นอนและสังเกตเห็นว่าปุยนุ่นนั้นปลิวง่ายเพราะมีน้ำหนักเบา (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 219) จึงมีการนำมากล่าวถึงความรู้สึกหรือจิตใจของคนที่เขาเหมือนนุ่น สำนวนนี้ส่วนใหญ่มีไว้เตือนสติ คนมักพูดว่า ‘อย่าพกนุ่น’

นอกจากความเบาของปุยนุ่นที่อยู่ผลแล้ว เม็ดในของนุ่นก็มีการนำมากล่าวถึงในสำนวนเช่นกัน คือ ลักษณะธรรมชาติของเม็ดในที่อยู่ในผลนุ่นจะเป็นเม็ดกลมเล็ก ๆ สีดำ และมีจำนวนมาก ซึ่งตัดกับสีของปุยนุ่นที่มีสีขาว สีดำของเม็ดในนุ่นจึงมีการนำมากล่าวล้อเลียนคนดังปรากฏในสำนวน

ขาวเป็นสำลีเม็ดใน

ความหมายต้นทางของ “นุ่น” ในสำนวนนี้

สำลีเม็ดใน

+ นาม
+ ส่วนเม็ดในของผลนุ่น
+ สีดำ

สำนวนนี้มีความหมายล้อเลียนถึงคนที่มีผิวคล้ำ (กาญจนาศพนธ์ ก-ป, 2522: 135) ความหมายต้นทางของสำลีในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนเม็ดที่อยู่ในผล ปรากฏเพียงความหมายแก่นเท่านั้น สำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของเม็ดนุ่นที่มีสีดำซึ่งตัดกับปุยนุ่นที่มีสีขาว โดยทั่วไปจะเปรียบคนขาวกับปุยนุ่น และเปรียบคนผิวคล้ำกับเม็ดในนุ่น แต่สำนวนนี้ก็มี การกล่าวเปรียบแบบปฏิภาคพจน์ คือ เปรียบในทางตรงกันข้าม กล่าวถึงคนผิวคล้ำว่าขาวเหมือนสำลี แต่เป็นเม็ดข้างในไม่ใช่ปุยสำลีสีขาว ซึ่งก็หมายถึงคนผิวคล้ำนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของนุ่นหรือजूที่ปรากฏในสำนวนไทย แสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการสังเกตจาก ลักษณะธรรมชาติ เช่น มีหนามแหลมที่บริเวณลำต้นจึงว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นजूที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ในผลนุ่นหรือजूยังมีปุยสีขาวซึ่งมีน้ำหนักเบา และมีเม็ดในสีดำ การสังเกตลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์และมีความศรัทธาในพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากต้นजूที่พบเห็นทั่วไปถูกนำมาเชื่อมโยงกับต้นजूในนรกที่กล่าวถึงในไตรภูมิพระร่วง และยังมีการสังเกตถึงสีและความเบาของผลนุ่นซึ่งเป็นต้นไม้ที่อยู่รอบๆ ตัวทำให้นุ่นหรือजूมีการนำมากล่าวถึงในสำนวนไทย

1.5) พิกุล

พิกุลเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขาออกเป็นพุ่มกว้าง ใบมีลักษณะมนรูปไข่ขอบใบเรียบ เนื้อใบเหนียวหนานเนียนเป็นมัน ดอกและทิวเต็มต้น ดอกมีขนาดเล็กเป็นแฉกๆ สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน มีกลิ่นหอมและมักบานวันเดียวแล้วร่วง ผลเล็กสีแดงอมส้มรับประทานได้ (ทอทองพิม, 2551: 108-109)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของพิกุลพบว่ามาจากการสังเกตแบบลักษณะธรรมชาติเพียงแบบเดียว ได้แก่ มีดอกขนาดเล็ก ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนดอก

1.5.1) ส่วนดอก

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของดอกพิกุลจะมีขนาดเล็ก กลิ่นหอม บานแล้วร่วงในวันเดียว ขนาดเล็กและการเคลื่อนที่ของดอกพิกุลที่หล่นจากต้นของดอกพิกุลจึงมีการนำมากล่าวถึงในสำนวน ดังปรากฏในสำนวน

ดอกพิกุลร่วง⁵

⁵ บางสำนวนว่า “กล้วดอกพิกุลร่วง” ความหมายเหมือนกัน คือ อាកารนี้้งไม่พุด (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 23)

ความหมายต้นทางของ “พิกุล” ในสำนวนนี้

ดอกพิกุล

- + นาม
- + ส่วนดอก
- + ขนาดเล็ก
- + กลิ่นหอม
- + มีจำนวนมาก

สำนวนนี้มีความหมายว่า นิ่งไม่พูด หรือพูดน้อย (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 323) ความหมายต้นทางของพิกุลในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนดอก ปรากฏเพียงความหมายแก่น กล่าวคือดอกพิกุลในสำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของดอกที่มีขนาดเล็กและมีจำนวนมาก ทั้งยังเกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้านเรื่อง “พิกุลทอง” นางพิกุลทองเมื่อเอ่ยปากพูดจะมีดอกพิกุลทองร่วงจากปากทุกครั้ง นางจึงเป็นคนพูดน้อยและเลือกพูดในเรื่องที่สำคัญเท่านั้น เพราะกลัวว่าดอกพิกุลจะร่วงออกจากปาก (คณัฏ เมธิตานนท์, 2541: 25)

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของพิกุลที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ดอกพิกุลเป็นดอกที่มีขนาดเล็กและคนนำมาเชื่อมโยงกับนิทานพื้นบ้าน แสดงให้เห็นว่าในสมัยก่อนนิทานเป็นเครื่องมือให้ความบันเทิงประเภทหนึ่งของคนสมัยก่อนและยังมีการนำเข้ามาเกี่ยวกับลักษณะธรรมชาติของดอกพิกุลซึ่งเป็นต้นไม้ที่อยู่รอบตัวของคนในสมัยนั้น

1.6) พุทรา

พุทราเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูงประมาณ 30 ฟุต ลำต้นสีน้ำตาลเข้มและมีหนามห่างๆ ใบมีลักษณะกลมขนาดเล็กและมีจำนวนมาก ผลมีทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ผิวผลเรียบ ส่วนใหญ่ผลสุกจะเป็นสีเหลือง ยกเว้นบางพันธุ์ที่เป็นสีแดงเข้ม (ทอทองพิม, 2551: 110)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของพุทรา พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ใบมีขนาดเล็ก ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนใบ

1.6.1) ส่วนใบ

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของใบพุทราจะมีขนาดเล็กแต่มีจำนวนมาก ในสมัยก่อนพบอาจพบเห็นต้นพุทราได้ทั่วไป จึงมีการสังเกตและจดจำขนาดและจำนวนมากของใบพุทรา จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทรา

ความหมายต้นทางของ “พุทรา” ในสำนวนนี้

ใบพุทรา

- + นาม
- + ส่วนใบ
- + ขนาดเล็ก

สำนวนนี้มีความหมายว่า ยังไม่สิ้นหวัง (กาญจนาคพันธุ์, 2522: 23-25) ความหมายต้นทางของพุทราในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนใบ ปรากฏเพียงความหมายแก่น สำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของใบพุทราที่มีขนาดเล็กแต่มีจำนวนมาก ในสมัยก่อนสำนวนนี้ใช้พูดกันระหว่างผู้ชายที่อกหัก หรือถูกผู้หญิงตัดรัก มักพูดปลอบใจว่ากับผู้หญิงคนเดียวหาที่ไหนเมื่อไรก็ได้ *แผ่นดินไม่ไร้เท่าใบพุทรา* หรือกนะ คือแผ่นดินไม่ได้เล็กเท่าใบพุทรา มีโอกาสอีกมากที่จะเจอผู้หญิงดีๆ ใบพุทราจึงถูกนำมาเปรียบถึง โอกาสจำนวนมากของผู้ชายที่จะพบผู้หญิงอีกมากมาย (บุญศิริสุวรรณเพ็ชร, 2538: 210-211)

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของพุทราที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของพุทรา คือ ใบพุทราที่มีขนาดเล็กแต่มีจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าพุทราเป็นพืชที่พบเห็นได้ทั่วไปในสมัยก่อน ลักษณะธรรมชาติดังกล่าวจึงปรากฏในสำนวนไทยนั่นเอง

1.7) ตะโก

ตะโกเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูงประมาณ 15 เมตร ลำต้นเป็นเนื้อไม้แข็งและเหนียว อายุยืน ลำต้นมีเปลือกหุ้มแตกสะเก็ดหนาๆ มีสีดำ ใบสีเขียวเข้มก่อนข้างดอกและทึบ ผลสุกมีรสหวานอมเปรี้ยว (ทอทองพิม, 2551: 78)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของตะโก พบว่ามีการสังเกตจากแบบลักษณะธรรมชาติ คือ สี และคำเรียกชื่อพืช ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ลำต้น และต้นตะโกทั้งต้น

1.7.1) ลำต้นตะโก

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของลำต้นตะโกมีสีดำ เมื่อตัดลำต้นลงแล้วส่วนของลำต้นที่เหลือเรียกว่า “ตอ” (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 113) สีดำของตอตะโกที่ชาวบ้านสังเกตเห็นจึงนำมากล่าวถึง ดังปรากฏในสำนวน

คำเป็นตอตะโก

ความหมายต้นทางของ “ตะโก” ในสำนวนนี้

ตะโก

+ นาม
+ ส่วนลำต้น
+ สีดำ

สำนวนนี้มีความหมายถึงสิ่งของใดก็ตามที่มีสีดำ (กาญจนากพันธุ์ ก-ป, 2522: 316) ความหมายต้นทางของตะโกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่นของตะโกเท่านั้น สำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของลำต้นตะโกมีสีดำ ลำต้นตะโกมีสีดำใบมีสีเขียวเข้ม เมื่อถูกตัดเหลือแต่ตอทำให้ยังเห็นความดำของลำต้นตะโกได้ชัดเจน (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 113) คนสมัยก่อนจึงสังเกตเห็นลักษณะทางธรรมชาติของตอตะโก จึงนำมาเปรียบถึงสิ่งใดๆ ที่มีสีดำ หรือบางครั้งอาจรวมไปถึงการล้อเลียนสีผิวดำคล้ำของคนว่าเหมือนตอตะโก

1.7.2) ต้นตะโกทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากเปลือกลำต้นตะโกจะมีสีดำแล้ว ผลของตะโกยังสามารถนำมารับประทานได้ มีรสหวานอมเปรี้ยว ซึ่งมีลักษณะคล้ายผลมะพลับแต่ผลตะโกเมื่อสุกจะมีรสเปรี้ยวกว่าผลมะพลับ ลักษณะของตะโกและพลับที่คล้ายกันทั้งลำต้น ใบ ดอก แตกต่างกันเพียงรสชาติ (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 129) รสชาติที่แตกต่างกันจึงนำมากล่าวดังปรากฏในสำนวน

ต่อหน้ามะพลับลับหลังตะโก

ความหมายต้นทางของ “ตะโก” ในสำนวนนี้

ตะโก

[+ นาม
+ ต้นตะโกทั้งต้น
+ ผลมีรสเปรี้ยวกว่า
มะพลับ]

สำนวนนี้มีความหมายว่า พุดจากล้นกลอก ต่อหน้าพุดอีกอย่างล้นหลังพุด อีกอย่างหนึ่ง (กาญจนาคพันธุ์, 2522: 345-346) ความหมายต้นทางของตะโกในสำนวนนี้กล่าวถึงต้น ตะโกทั้งต้น มาจากการสังเกตชื่อของพืช กล่าวคือต้นมะพลับและต้นตะโกเป็นไม้ประเภทเดียวกัน ลักษณะลำต้น ใบ ดอก และผลคล้ายกัน และเมื่อลูกรของมันสุกก็นกินได้เหมือนกัน รสชาติต่างกันเพียง เล็กน้อย ผลมะพลับจะอมหวานมากกว่าผลตะโก (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 129) จึงมีการนำมา กล่าวถึงคำพุดของคนต่อหน้าพุดอย่างหนึ่ง ล้นหลังพุดอีกอย่างหนึ่ง และนอกจากนี้กาญจนาคพันธุ์ ยังกล่าวว่า สำนวนนี้นำเอาชื่อต้นไม้ทั้งสองมาเทียบกันทางเสียงคือ “มะพลับ” เทียบเสียงกับ “รับ” ส่วน “ตะโก” เทียบเสียงกับ “โก (หก)” (กาญจนาคพันธุ์, 2522: 345-346)

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของตะโกที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดง มุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจาก การสังเกตลักษณะ ธรรมชาติของตะโก คือ ลักษณะธรรมชาติที่เด่นชัดของต้นตะโกในสำนวนไทย คือ ลำต้นมีสีดำ และ ชื่อของต้นตะโกยังออกเสียงเสียงคล้ายกับคำว่า “โกหก” แสดงให้เห็นว่าตะโกเป็นพืชที่อยู่รอบๆ ตัว ของคนสมัยก่อน ถึงแม้จะเป็นพืชที่ไม่ได้พบเห็นทั่วไป แต่ลักษณะพิเศษของมันคือมีลำต้นสีดำจึงถูก นำมาหีบขยักและกล่าวถึงในสำนวนไทย รวมไปถึงการนำชื่อของมันมาเทียบเสียงได้อีกด้วย

1.8) มะกอก

มะกอกเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้นและกิ่งก้านผิวเรียบสีเทาแตกเป็นร่อง เล็กน้อย ใบมีลักษณะคล้ายหอก ปลายใบเป็นติ่งแหลม ดอกมีขนาดเล็ก ผลมีลักษณะเป็นรูปไข่หรือรูป รี เมื่อสุกผลมีสีเหลืองหม่นและมีรอยแต่มีสีน้ำตาลทั่วผล (นิคดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 135)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมะกอก พบว่าเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ มีปลุก ทั่วไปในท้องถิ่น ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผล

1.8.1) ส่วนผล

สิ่งที่ถูกกระทำ

มะกอกเป็นสิ่งที่ถูกระทำจากมนุษย์ เนื่องจากในสมัยก่อนมะกอกเป็นพืชที่มีผลจำนวนมาก สามารถนำมาประกอบอาหารบางอย่างได้ เช่น ใส่น้ำส้มตำ น้ำพริก เป็นต้น ทำให้คนมักปลูกไว้แทบทุกบ้านจึงทำให้พบเห็นได้ทั่วไป และด้วยความที่ผลมะกอกมีจำนวนมากคนสมัยก่อนจึงนิยมนำมาปาลเล่นกัน (ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, 2540: 156) ดังปรากฏในสำนวน

มะกอกสามตะกร้าปาไม่ถูก

ความหมายต้นทางของ “มะกอก” ในสำนวนนี้

มะกอก
+ นาม
+ ส่วนผล
+ ทรงรี, กลิ้งได้
+ ปลูกมากในท้องถิ่น

สำนวนนี้มีความหมายว่า พูดคล้อง ตลบตะแลง พลิกแพลง กลับกลอก หลบเลี่ยงไปมาจนจับคำพูดไม่ทัน (กาญจนาภรณ์ ฐ.ศ., 2522: 80-81) ความหมายต้นทางของมะกอกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้สังเกตจากการกระทำของคนที่นำมะกอกมาปาลเล่นกัน เนื่องจากมีจำนวนมากในท้องถิ่น มะกอกเป็นพืชที่มีผลมากทำให้กินไม่ทันจึงต้องเก็บไว้ และด้วยความที่มะกอกมีจำนวนมากคนจึงมักนำมาปาลเล่นกันเพื่อให้เขาเจ็บ แต่ปรากฏว่ามะกอกจำนวนมากตั้งสามตะกร้ายังปาไม่โดน (ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, 2540: 156) จึงมีการนำมากล่าวถึงคนที่ตลบตะแลง หลบหลีกเก่งนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของมะกอกที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการที่มะกอกเป็นสิ่งที่ถูกระทำ คือ ในสมัยก่อนมะกอกเป็นพืชที่พบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งมะกอกแต่ละต้นจะมีผลค่อนข้างมากทำให้นิยมนำมาปาลเล่นกันเพื่อความสนุกสนาน การนำมะกอกมาปาลเล่นของคนสมัยก่อนแสดงให้เห็นว่ามะกอกเป็นพืชที่นิยมปลูกกันแทบทุกบ้าน หรือขึ้นเองตามธรรมชาติจนมีจำนวนมากเกินความจำเป็นมันจึงถูกระทำโดยการนำมาทำเป็นของเล่นประเภทหนึ่งนั่นเอง

1.9) มะพลับ

มะพลับเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูงประมาณ 10-20 เมตร ลำต้นตั้งตรงแตกกิ่งก้านสาขาเป็นทรงพุ่มทึบ ทำให้ร่มครึ้ม ดอกมีขนาดเล็ก ผลค่อนข้างกลม สุกแล้วรับประทานได้

มะพลับจะมีลักษณะคล้ายต้นตะโก แต่ผลสุกของมะพลับจะมีรสชาติที่หวานกว่า (ทอทองพิม, 2551: 127)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมะพลับ พบว่ามาจากการสังเกตการเรียกชื่อพืช ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นมะพลับทั้งต้น

1.9.1) ต้นมะพลับทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของต้นมะพลับและตะโกมีความคล้ายกันทั้งลำต้น ใบ ดอก แตกต่างกันเพียงรสชาติเท่านั้น ผลมะพลับมีลักษณะกลม ผลอ่อนมีสีเขียวเมื่อแก่เปลี่ยนเป็นสีแดงอมส้ม ภายในผลมีเมล็ดจำนวนมาก และผลสุกของมะพลับจะมีรสที่หวานกว่าผลตะโก (บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 129) ทำให้คนนำมากล่าวถึง ดังปรากฏในสำนวน

ต่อหน้ามะพลับลับหลังตะโก

ความหมายต้นทางของ “มะพลับ” ในสำนวนนี้

มะพลับ

- + นาม
- + ต้นมะพลับทั้งต้น
- + ผลมีรสหวานกว่าตะโก

สำนวนนี้มีความหมายว่า พุดจากลับกลอก ต่อหน้าพุดอีกอย่างลับหลังพุดอีกอย่างหนึ่ง (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 345-346) ความหมายต้นทางของตะโกในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นตะโกทั้งต้น กล่าวคือต้นตะโกและต้นมะพลับเป็นไม้ประเภทเดียวกัน ลักษณะลำต้น ใบ ดอก และผลคล้ายกัน และเมื่อลูกของมันสุกก็น่ากินได้เหมือนกัน รสชาติต่างกันเพียงเล็กน้อย ผลตะโกจะมีรสฝาดไม่หวานมากเหมือนผลมะพลับ (บุญสิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 129) จึงมีการนำมากล่าวถึงคำพุดของคนต่อหน้าพุดอย่างหนึ่ง ลับหลังพุดอีกอย่างหนึ่ง และนอกจากนี้กาญจนาคพันธุ์ ยังกล่าวว่า สำนวนนี้นำเอาชื่อต้นไม้ทั้งสองมาเทียบกันทางเสียงคือ “มะพลับ” เทียบเสียงกับ “รับ” ส่วน “ตะโก” เทียบเสียงกับ “โก (หก)”

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของมะพลับที่ปรากฏในสำนวนไทยแสดงมุมมองของเจ้าของภาษาเพียงแบบเดียว ได้แก่ ความหมายต้นทางที่มาจากการสังเกตลักษณะ

ธรรมชาติ คือ ชื่อของต้นมะพลับที่ออกเสียงเสียงคล้ายกับคำว่า “รับ” แสดงให้เห็นว่าชื่อของพืชยังมีบทบาทสำคัญในการนำมากล่าวถึงในสำนวนไทยอีกด้วย

1.10 มะพลับ

มะพลับเป็น ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ตามลำต้นมีรอยบาดแผลทำให้มีน้ำยางสีขาวไหลออกมาแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเมื่อถูกอากาศ ใบเป็นรูปไข่ยาวรีหนาเป็นมัน ดอกสีเหลืองอมเขียว ผลรูปร่างกลมปลายแหลม ผลดิบเปลือกสีเขียวมันแข็ง เมื่อสุกเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ผลสุกรับประทานได้รสชาติเปรี้ยวอมหวาน (นิตดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 136)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมะพลับ พบว่ามาจากการสังเกตการเรียกชื่อพืช ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นมะพลับทั้งต้น

1.10.1) ต้นมะพลับทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

มะพลับเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งใบหนาเป็นมัน ผลมีรสเปรี้ยว แต่ลักษณะธรรมชาติของต้นมะพลับไม่ได้เกี่ยวข้องกับสำนวน คนสมัยก่อนกล่าวว่า "มะพลับ" พ้องเสียงกับคำว่า "พลับ" จึงมีการสังเกตชื่อของต้นมะพลับ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 601) และนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ปลูกต้นมะพลับ

ความหมายต้นทางของ “มะพลับ” ในสำนวนนี้
มะพลับ

- + นาม
- + ต้นมะพลับทั้งต้น
- + ชื่อต้นไม้ “มะพลับ”

สำนวนนี้มีความหมายถึง คนที่พูดมาก หรือเอาแต่พูดไม่หยุดปาก ความหมายต้นทางของมะพลับในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นมะพลับทั้งต้น มาจากการสังเกตชื่อของพืชสำนวนนี้มีที่มาจากชื่อต้นไม้เท่านั้น กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่า มะพลับเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง “มะพลับ” พ้องกับคำว่า “พลับ” เท่านั้น (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 601)

จากการศึกษาพบว่าความหมายต้นทางของมะพูดที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่าความหมายต้นทางมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ การเรียกชื่อพืชมาใช้กล่าวถึงการพูดของคน แสดงให้เห็นว่าชื่อของพืชยังมีบทบาทสำคัญในการนำมากล่าวถึงในสำนวนไทยอีกด้วย

2) พืชประเภทไม้ล้มลุก

พืชประเภทนี้เป็นพืชที่มีลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อนหรือมีเนื้อไม้เล็กน้อยบริเวณโคนต้น แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ ไม้ล้มลุกปีเดียวจะเจริญเติบโตเพียงปีเดียวแล้วตาย ไม้ล้มลุก 2 ปี มีอายุอยู่ได้ 2 ปี ปีแรกจะเติบโตทางลำต้นและใบ ปีที่สองจะออกดอกผลจึงจะตาย และพืชล้มลุกหลายปีมีอายุมากกว่าสองปีและออกดอกออกผลทุกปี (เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล, 2550: 5)

จากการศึกษาพืชประเภทไม้ล้มลุกที่นำมาเปรียบในสำนวนไทย ปรากฏ 12 ชนิด ได้แก่ หญ้า ข้าว พริก กล้าย บัว บอน สับประด ผักชี กระเทียม ถั่ว งา และจิง ดังจะอธิบายต่อไปนี้

2.1) หญ้า

เป็นพืชล้มลุกประเภทวัชพืช บางชนิดมีต้นสูง บางชนิดลำต้นแนบกับเนื้อดิน ลำต้นแตกเป็นกอ มีอายุปีเดียวหรือหลายปี มีหลายประเภท เช่น หญ้าคา หญ้าตีนกา หญ้าแพรก ฯลฯ (ทองพิม, 2551: 163)

จากการศึกษาหญ้าที่ปรากฏในความหมายต้นทาง พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ขึ้นทั่วไป และอายุของหญ้า และสิ่งที่ถูกกระทำ คือ เป็นอาหารของสัตว์ และได้รับผลกระทบจากการต่อสู้ของสัตว์ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นหญ้าทั้งต้น

2.1.1) ต้นหญ้าทั้งต้น

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของหญ้าแพรกเป็นพันธุ์ไม้เล็กไม่แข็งแรง ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป จึงมีจำนวนมาก เนื่องจากมันขึ้นตามพื้นดินทั่วไปจึงมักถูกเหยียบย่ำได้ง่าย (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 425) จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

หญ้าแพรก

ความหมายต้นทางของ “หญ้าแพรก” ในสำนวนนี้

หญ้าแพรก

- + นาม
- + หญ้าแพรกทั้งต้น
- + ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป
- + ลำต้นแผ่กระจาย

สำนวนนี้มีความหมายถึง ราษฎร พลเมืองทั่วไป (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 425) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่นของหญ้าแพรกเท่านั้น สำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของหญ้าแพรกที่ขึ้นทั่วไปตามพื้นดิน หญ้าแพรกเป็นพืชที่ขึ้นง่าย แพร่กระจายง่ายทำให้มีจำนวนมากจึงมักพบเห็นได้ทั่วไป มักถูกคนเหยียบย่ำเพราะมันขึ้นในพื้นที่ต่ำจึงนำมากล่าวถึงคน หรือประชาชนทั่วไปที่มีฐานะด้อยต่ำ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของหญ้าที่เรามักพบเห็นได้ทั่วไป และขึ้นตามพื้นดินแล้ว หญ้ายังเป็นวัชพืชที่ไม่มีประโยชน์สำหรับคนอีกด้วย ดังปรากฏในสำนวน

รกคนดีกว่ารกหญ้า

ความหมายต้นทางของ “หญ้า” ในสำนวนนี้

หญ้า

- + นาม
- + ต้นหญ้าทั้งต้น
- + ขึ้นตามพื้นดิน
- + พบเห็นทั่วไป

- มีประโยชน์สำหรับคน

สำนวนนี้มีความหมายอธิบายอยู่ในตัว คือ รกคนยังมีประโยชน์ที่พอจะใช้อะไรได้บ้าง แต่รกหญ้าไม่มีประโยชน์ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 178) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของหญ้าที่ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป หญ้าเป็นพืชที่ไม่มีประโยชน์สำหรับคนแต่อาจจะมีประโยชน์สำหรับสัตว์บางชนิด สำนวนนี้ไม่ได้มีความหมายเปรียบ แต่มีความหมายปรากฏในสำนวนชัดเจน คือ รกคน มีคนมาก ดีกว่ามีหญ้ามามากเพราะหญ้าไม่มีประโยชน์นั่นเอง

ลักษณะธรรมชาติของหญ้าอีกอย่างหนึ่ง คือหญ้าที่งอกใหม่จะมีสีเขียวอ่อน วัวมักชอบไปเล็มกินหญ้าบริเวณนั้นเพราะว่าเลี้ยงง่ายกว่าหญ้าที่แก่แล้ว จึงมีการสังเกตและจดจำหญ้าที่งอกใหม่หรือหญ้าอ่อน และนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

วัวแก่กินหญ้าอ่อน⁶

ความหมายต้นทางของ “หญ้าอ่อน” ในสำนวนนี้

หญ้าอ่อน

+ นาม
+ ต้นหญ้าทั้งต้น
+ อายุสั้น

+ อาหารของวัว

สำนวนนี้มีความหมายว่า ชายแก่ที่มีภรรยาสาว (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 295) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของหญ้าที่หญ้างอกใหม่ อายุของหญ้าอ่อนและพฤติกรรมของวัวที่กระทำต่อหญ้า วัวที่มีอายุมากนั้นไม่สามารถเคี้ยวหญ้าที่แก่และแข็งให้แหลกได้ ต้องกินหญ้าอ่อนซึ่งเลี้ยงง่ายกว่า (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 70) สำนวนนี้จึงมักนำมากล่าวถึงคนแก่ที่มีภรรยาอายุสั้นเป็นหญิงสาววัยรุ่น

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากความหมายต้นทางของหญ้ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติแล้ว ความหมายต้นทางของหญ้ายังมาจากการกระทำของคนและสัตว์ เช่น เป็นอาหารของสัตว์ หรือถูกทำลายจากสัตว์บางชนิด ดังปรากฏในสำนวน

ข่มเขาโคให้กินหญ้า⁷

⁶ บางสำนวนว่า “โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน” (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 70)

⁷ บางสำนวนว่า “วัวไม่กินหญ้าอย่างข่มเขา” (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 299-300), “ข่มเขาโคขึ้นให้กินหญ้า” (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 38)

ความหมายต้นทางของ “หญ้า” ในสำนวนนี้

หญ้า

+ นาม	
+ ต้นหญ้าทั้งต้น	
<hr/>	
+ อาหารของวัว	
+ หญ้าในส่วนที่วัวไม่ยอมกิน	

สำนวนนี้มีความหมายว่า บังคับจิตใจให้ทำ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 130-131) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตการกระทำของวัวที่ถูกบังคับให้กินหญ้า คือ หญ้าเป็นอาหารที่วัวจำเป็นต้องกิน แต่หญ้าในสำนวนนี้เป็นส่วนที่วัวไม่ยอมกินอาจเนื่องมาจากหญ้าบริเวณนั้นเป็นหญ้าแก่ หญ้าที่กินไม่ได้ หรือวัวอาจอิ่มแล้ว คนเลี้ยงวัวจะทราบดีว่าถ้าใครไปกดหรือข่มเขามัน โดยสัญชาตญาณมันจะวัดขึ้น โดยแรง อาจทำให้ผู้ที่ไปกดมันได้รับบาดเจ็บหรืออันตรายจากเขาแหลมคมของมันได้ (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 38) การบังคับวัวให้กินหญ้าในส่วนที่ไม่ยอมกินจึงมักนำมากล่าวถึงการบังคับคนให้ทำงานในส่วนที่ไม่อยากทำ นอกจากจะได้ผลงานออกมาไม่ดีแล้ว ผู้ที่บังคับอาจได้รับอันตรายจากแรงกดดันของผู้ที่ถูกบังคับก็ได้

สำนวนข้างต้นเป็นสำนวนที่กล่าวถึงการบังคับวัวให้กินหญ้า แต่สำนวนที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นกรกล่าวถึงหญ้าที่วัวกิน โดยไม่ต้องบังคับ ซึ่งหญ้าอาจเป็นหญ้าอ่อนหรือหญ้าประเภทที่วัวชอบ ดังปรากฏในสำนวน

วัวเห็นแก่หญ้า

ความหมายต้นทางของ “หญ้า” ในสำนวนนี้

หญ้า

+ นาม	
+ ต้นหญ้าทั้งต้น	
<hr/>	
+ อาหารหลักของวัว	
+ พบเห็นทั่วไป	

สำนวนนี้กล่าวเต็มว่า วัวเห็นแก่หญ้า ชี้อาเห็นแก่กิน หมายความว่า คนที่ตะกละตะกลาม ตั้งหน้าแต่จะกินท่าเดียว (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 302) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตการกระทำของวัวที่กินหญ้าเป็นอาหาร คือ วัวชอบกินหญ้าเวลาเห็นหญ้ามันมักจะกินตลอดเวลา สำนวนนี้มีที่มาจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ใน

สมัยนั้น สังเกตเห็นว่าพาทาสนั้น ถ้าบอกว่าจะให้กินก็จะตั้งหน้าตั้งตาทำงานอย่างเต็มที่หวังว่าจะได้กิน (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 309) วัที่เห็นแก่หญ้าจึงมักนำมาล่าวถึงคนที่เห็นแก่กิน หรือคนที่อดอยากไม่เคยพบเห็นของกินดีๆ ทำให้เป็นที่ถูกลูกดูแลของคนที่พบเจอ เหมือนกับหญ้าที่เป็นอาหารที่วัวชอบกินจึงไม่จำเป็นต้องบังคับให้มันกินนั่นเอง

ส่วนต่อไปนี้หญ่ายังคงเป็นสิ่งที่ถูกระงับเพราะมันถูกกินมาจากสัตว์บางชนิด หญ้าในที่นี้จึงหมายถึงสิ่งที่เล็กน้อย เนื่องจากหญ้าเป็นพืชที่พบเห็นได้ทั่วไป แม้มีจำนวนมากแต่เป็นพืชที่มีขนาดเล็ก จึงมักถูกนำมาล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ชุดคตินกินหญ้า

ความหมายคตินทางของ “หญ้า” ในสำนวนนี้

หญ้า

+ นาม	
+ ต้นหญ้างั้งต้น	
+ ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป	
+ อาหารของสัตว์บางชนิด	

สำนวนนี้มีความหมายว่า การทำงานเล็กๆ น้อยๆ พอเลี้ยงตัวเองไปวันๆ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 166) ความหมายคตินทางของหญ้างั้งต้นในสำนวนนี้ล่าวถึงต้นหญ้างั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตหญ้างั้งต้นเป็นสิ่งที่ถูกระงับ คือ หญ้าเป็นพืชที่มีขนาดเล็ก ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป และเป็นอาหารของสัตว์บางชนิดที่กินหญ้างั้งต้นเพื่อให้ตัวเองอิ่มท้องไปวันๆ ซึ่งลักษณะของสัตว์ที่กินหญ้างั้งต้นในแต่ละวันจึงมักนำมาล่าวถึงคนที่ทำงานเล็กน้อยเพื่อเลี้ยงตัวเองไปในแต่ละวันๆ

นอกจากนี้สำนวนที่จะล่าวถึงต่อไปยังแสดงให้เห็นว่าหญ้างั้งต้นเป็นสิ่งที่ถูกระงับจากการเป็นอาหารของวัว ดังปรากฏในสำนวน

หญ้างั้งต้น

ความหมายคตินทางของ “หญ้างั้งต้น” ในสำนวนนี้

หญ้างั้งต้น

+ นาม	
+ ต้นหญ้างั้งต้น	
+ ขึ้นตามคอกสัตว์	
+ อาหารของสัตว์	

สำนวนนี้มีความหมายว่า สะดวก ง่าย ไม่มีอะไรยุ่งยาก (กาญจนาคพันธุ์ ฝ-ส, 2522: 424-425) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตว่าหญ้าเป็นสิ่งที่ถูกระงับจากสัตว์ กล่าวคือในสมัยก่อนคนเลี้ยงวัวมักปล่อยให้มันออกไปกินหญ้าเอง ซึ่งมันมักจะไปกินบริเวณทุ่งนา ซึ่งบางครั้งหญ้าที่ขึ้นตามหน้าคอก วัวมักจะมองข้ามไป (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 334) หญ้าที่ขึ้นปากคอกซึ่งสัตว์สามารถกินได้ง่ายจึงเปรียบถึงความง่าย หรือวิธีอะไรง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน

นอกจากหญ้าจะเป็นสิ่งที่ถูกระงับจากการเป็นอาหารของสัตว์บางชนิดแล้วหญ้าในความหมายต้นทางยังเป็นสิ่งที่ถูกระงับจากการต่อสู้ของสัตว์บางชนิด ดังปรากฏในสำนวน

เสื่อสู้กันหญ้าแพรกเหล็ก

ความหมายต้นทางของ “หญ้าแพรก” ในสำนวนนี้

หญ้าแพรก

+ นาม
+ หญ้าแพรกทั้งต้น
+ ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป

+ ถูกทำลายจากสัตว์ใหญ่

สำนวนนี้หมายความว่า ผู้มีอำนาจหรือคนใหญ่คนโตทะเลาะวิวาทกันผู้น้อยก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย (กาญจนาคพันธุ์ ฝ-ส, 2522: 413-414) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตหญ้าเป็นสิ่งที่ถูกระงับ คือ ได้รับผลกระทบจากการต่อสู้ของสัตว์ กล่าวคือเมื่อสัตว์ใหญ่ต่อสู้กันหญ้าที่ขึ้นตามพื้นดินบริเวณนั้นจึงได้รับผลกระทบหรือรับความเสียหาย สัตว์ใหญ่ที่ต่อสู้กันจนทำให้หญ้าบริเวณนั้นได้รับความเสียหาย จึงนำมากล่าวถึงผู้มีอำนาจทะเลาะกันอาจทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนไปด้วย

นอกจากหญ้าถูกระงับจากการทำลายจากสัตว์ เช่น เสื่อแล้ว หญ้าอาจถูกระงับจากคนหรือสัตว์ประเภทอื่นๆ จนได้รับผลกระทบ ดังปรากฏในสำนวน

เดือดร้อนทุกเส้นหญ้า

ความหมายต้นทางของ “หญ้า” ในสำนวนนี้

หญ้า

+ นาม
+ ต้นหญ้าทั้งต้น
+ ขึ้นตามพื้นดินทั่วไป
+ ถูกทำลายจากคน/ สัตว์

สำนวนนี้บางครั้งอาจกล่าวได้ว่า เตือคร้อนทุกหย่อมหญ้า มีความหมายว่า เตือคร้อนไปทั่วทุกคน (กาญจนาภรณ์ พ.ศ., 2522: 413-414) ความหมายต้นทางของหญ้าในสำนวนนี้ กล่าวถึงต้นหญ้าทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตหญ้าเป็นสิ่งที่ ถูกกระทำ คือ ถูกทำลายจากคนและสัตว์ สำนวนนี้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากศึกสงครามในสมัยก่อน เวลาพ่ายทัพเข้ามา ก็จะเดินตามป่าตามทุ่ง ช้างม้าแท่นกันมาเป็นกองทัพ ทหารคราวละหลายๆ หมื่น เดินทางผ่านที่ไหนก็จะทำให้หญ้าแหลก ได้รับความเสียหาย (วณิช จรุงกิจอนันต์, 2528: 276-277)

จากการศึกษาพบว่าหญ้าที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะ ลักษณะธรรมชาติและสิ่งที่ถูกกระทำ หญ้าเป็นพืชล้มลุกประเภทหนึ่งที่เราพบเห็นได้ทั่วไป ลักษณะธรรมชาติของหญ้าที่ปรากฏในสำนวนคือ เป็นวัชพืชที่ขึ้นตามพื้นดิน มีจำนวนมาก พบเห็นได้ทั่วไป และเป็นสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์สำหรับคน นอกจากนี้หญ้ายังเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากคนและสัตว์ คือ สามารถนำหญ้ามาเป็นอาหารของสัตว์บางชนิดได้ เช่น วัว หรือบางทีหญ้าอาจถูกทำลายจากการต่อสู้ ของสัตว์บางชนิด เช่น เสือ แสดงให้เห็นว่าหญ้าเป็นพืชที่อยู่รอบตัวของคนสมัยก่อน เป็นสิ่งที่พบเห็น ได้ทั่วไป และด้วยความที่มันมีจำนวนมากจึงเป็นพืชที่ไม่มีประโยชน์สำหรับคนแต่มันสามารถเป็น อาหารของสัตว์บางชนิดได้

2.2) ข้าว

ข้าวเป็นพืชล้มลุกที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหญ้า ลำต้นแตกเป็นกอและสูงจากพื้นดิน ประมาณ 1-2 เมตร มีอายุปีเดียวหรือเพียงฤดูเก็บเกี่ยวเดียว ใบเรียวยาว ช่อดอกห้อยยาวลงพื้น ผลหรือ เมล็ดข้าวสามารถนำมารับประทานได้ (รังสฤษฏ์ กาวีดี, เรวัต เลิศฤทัยโยธิน, ชูศักดิ์ จอมพุก และ จุฑามาศ ร่มแก้ว, 2541: 5-10)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของข้าว พบว่ามาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ เป็นอาหารของคนและสัตว์ และเป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยนแทนเงินได้ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วน ผล

2.2.1) ส่วนผล

สิ่งที่ถูกกระทำ

ข้าวเป็นอาหารหลักของคนและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนและสัตว์บางชนิด ในสมัยก่อนแทบทุกบ้านต้องปลูกข้าวไว้เพื่อเป็นอาหารเลี้ยงคนในครอบครัว ข้าวจึงเป็นเครื่องแสดงความอุดมสมบูรณ์ของคนในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี ข้าวที่นำมากล่าวถึงในสำนวนจึงปรากฏทั้งข้าวเปลือก ข้าวแดง และข้าวขาว ทำให้รู้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับข้าวเริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว ดังปรากฏในสำนวน

ข้าวใหม่ปลามัน

ความหมายต้นทางของ “ข้าว” ในสำนวนนี้

ข้าวใหม่

+ นาม	
+ ส่วนผล	
<hr/>	
+ เก็บเกี่ยวใหม่	
+ อร่อยกำลังดี	

สำนวนนี้มีความหมายว่า อะไร ที่เป็นของใหม่มักกำลังดี เช่น สามิภรรยาที่เพิ่งแต่งงานกันใหม่ (กาญจนากรพันธุ์ ก-ป, 2522: 136-137) ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากคน คือ เป็นอาหารหลักของคน ในสมัยก่อนเชื่อว่าข้าวที่เก็บเกี่ยวใหม่จะมีความอร่อยและดีกว่าข้าวเก่า ซึ่งตรงกับระยะเวลาเดือนอ้ายเดือนยี่ไปจนถึงเดือนสี่เดือนห้า ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่ปลาจะมีมันและอ้วนเพราะได้อาหารดีจากตอนที่มัน้ำมาก ปลาที่จับได้ตอนนี้จึงเป็นปลาที่กินอร่อย (วาณิชจรุงกิจอนันต์, 2538: 97) ข้าวใหม่ที่มีความอร่อยจึงถูกนำมากล่าวถึงคู่แต่งงานใหม่ย่อมคู่เหมาะสมอ้อมเอมเปรมปรีดีในความรักใคร่

หลังจากพ้นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวก็จะได้ข้าวเปลือกหรือข้าวสาร ก่อนจะนำข้าวมารับประทานก็ต้องนำข้าวมาตำให้แหลกเมล็ดก่อน ดังปรากฏในสำนวน

ตำข้าวสารกรอกหม้อ

ความหมายต้นทางของ “ข้าวสาร” ในสำนวนนี้

ข้าวสาร

+ นาม	
+ ส่วนผล	
+ ชัดสีแล้ว	
<hr/>	
+ คำพอกินไปในแต่ละวัน	

สำนวนนี้มีความหมายว่า ทำอะไรชั่วแต่พอให้เป็นผลเสร็จเพียงครั้งๆ เรื่อยๆ ไป (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 380-381) ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการที่ข้าวเป็นสิ่งที่ถูกระทำ คือ เป็นอาหารของคน กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่าในสมัยก่อนโรงสีข้าวมีน้อยตามบ้านเรือนต่างๆ จึงต้องมีครกกระเดื่องไว้ตำข้าวเปลือกแล้วนำมาผัดเป็นข้าวสาร จากนั้นค่อยนำมาเพื่อหุงกินไปในแต่ละวันๆ เท่านั้น ลักษณะการกระทำจากการนำข้าวมาตำกินในแต่ละมือ จึงมักนำมากล่าวเปรียบถึงการทำงานที่พอเลี้ยงตัวเองไปในแต่ละวันๆ

ข้าวเปลือกเมื่อตำเสร็จยังไม่ขัดสีก็จะกลายเป็นข้าวสารสีหม่นคล้ำออกแดง สมัยก่อนข้าวแดงเป็นข้าวที่คนทั่วไปกิน ส่วนข้าวขาวหรือข้าวขัดสีจะเป็นข้าวที่มีไว้สำหรับเจ้านายเท่านั้น เนื่องจากสมัยก่อนโรงสีข้าวมีจำนวนน้อย ลูกน้องที่อาศัยบ้านเจ้านายจึงต้องกินข้าวแดงเพื่อดำรงชีวิต (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 135-136) ดังปรากฏในสำนวน

ข้าวแดงแกงร้อน

ความหมายต้นทางของ “ข้าวแดง” ในสำนวนนี้

ข้าวแดง

+ นาม	
+ ส่วนผล	
- ชัดสีจนขาว	
<hr/>	
+ ลูกน้องจะได้กินที่บ้านของเจ้านาย	

สำนวนนี้มีความหมายถึง การมุ่งให้สำนักบุญคุณ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 135-136) ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกระทำ คือ เป็นอาหารของคน คือ ข้าวที่นำมากินคือส่วนผล ข้าวแดงเป็นข้าวที่ตำด้วยมือ สมัยนั้นคนทั่วไปหรือคนรับใช้ในบ้านเท่านั้นที่จะได้กินข้าวแดง ส่วนเจ้านายจะได้กินข้าวขาวหรือข้าวขัดสี เนื่องจากสมัยนั้นโรงสีข้าวมีน้อย เจ้านายจึงต้อง

ให้คนรับใช้ในบ้านตำข้าวกินเอง การได้กินข้าวแดงจากบ้านของเจ้านายจึงเป็นการมุ่งให้สำนักบุญคุณของเจ้านายที่ได้กินข้าวและอาศัยอยู่บ้านนั่นเอง (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 135-136)

ในสมัยก่อนการหุงข้าวจะใช้หม้อในการหุง ในขณะที่ชาวข้าวอาจมีข้าวบางเม็ดที่หล่นออกนอกหม้อ การสังเกตข้าวที่หล่นนอกหม้อจึงนำมากล่าวถึงดังกล่าวดังปรากฏในสำนวน

ข้าวนอกหม้อ

ความหมายต้นทางของ “ข้าว” ในสำนวนนี้

ข้าว
[+ นาม
+ ส่วนผล
+ อยู่นอกหม้อหุงข้าว]

สำนวนนี้กล่าวเต็มว่า ข้าวนอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ หมายถึง การทำหรือประพฤติอะไรนอกเหนือไปจากคำสั่ง หรือแบบอย่างธรรมเนียมประเพณี (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 137) ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ เป็นอาหารของคน สำนวนนี้กล่าวถึงข้าวที่อาจจะหล่นหรือตกข้างนอกหม้อข้าวเปรียบถึงเป็นคนที่ไม่อยู่ในคำสั่ง

นอกจากข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาเป็นอาหารของคนแล้ว ข้าวยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์จากการนำมาใช้แทนเงินได้ ดังปรากฏในสำนวน

(ไม่) ได้เบี้ยเอาข้าว

ความหมายต้นทางของ “ข้าว” ในสำนวนนี้

ข้าว
[+ นาม
+ ส่วนผล
+ อาหารของคน]

สำนวนนี้มีความหมาย ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียอะไรเลย บางครั้งมักพูดว่า ‘ไม่ได้เบี้ยเอาข้าวอะไรด้วย’ ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ สามารถนำมาใช้

แลกเปลี่ยนแทนเงินได้ ส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของข้าวเพราะนอกจากเป็นอาหารหลักแล้วยังสามารถนำมาใช้จ่ายหรือเป็นค่าตอบแทนจากการทำงานแทนเงินได้

นอกจากข้าวจะเป็นอาหารหลักสำหรับคนแล้ว ยังเป็นอาหารหลักของสัตว์บางชนิด เช่น ไก่ ในสมัยก่อนไก่เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่คนมักเลี้ยงไว้ในบ้าน ทำให้รู้ว่าไก่เป็นสัตว์ที่ชอบกินข้าว ไม่ว่าจะเป็นข้าวเปลือก ข้าวขาว ข้าวแดง หรือแม้กระทั่งข้าวสุก ดังปรากฏในสำนวน

ไก่กินข้าวเปลือก

ความหมายต้นทางของ “ข้าวเปลือก” ในสำนวนนี้

ข้าวเปลือก

+ นาม	
+ ส่วนผล	
+ เปลือก	
<hr/>	
+ อาหารของไก่	

สำนวนนี้มีความหมายถึง การกินสินบน เปรียบข้าวเปลือกเป็นสินบน (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 120) ความหมายต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ การที่ไก่กินข้าวเปลือกทุกวันเป็นเรื่องธรรมดาอยู่แล้ว ดังนั้นสำนวนนี้จึงกล่าวถึงคนกินสินบนเป็นเรื่องธรรมดาเหมือนไก่ที่กินข้าวเปลือกก็เป็นเรื่องธรรมดาเช่นกัน

นอกจากนี้สุนัขยังเป็นสัตว์เลี้ยงอีกประเภทหนึ่งที่คนนิยมเลี้ยงไว้เฝ้าบ้านเช่นกัน แต่สุนัขเป็นสัตว์ที่ไม่กินข้าวเปลือกหรือข้าวที่ยังไม่สุก จะกินข้าวที่สุกแล้วเท่านั้น การสังเกตลักษณะข้างต้นจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

หมาเห็นข้าวเปลือก

ความหมายต้นทางของ “ข้าวเปลือก” ในสำนวนนี้

ข้าวเปลือก

+ นาม	
+ ส่วนผล	
+ เปลือก	
<hr/>	
- อาหารของสุนัข	

สำนวนนี้มีความหมายว่า เห็นแล้วชอบ แต่ไม่สามารถหรือไม่มีทางจะได้ สมประสงค์ จะเป็นด้วยฐานะต่ำกว่าหรือ ไม่มีเงินก็ตาม (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ศ, 2522: 120) ความหมาย ต้นทางของข้าวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตข้าวเป็นสิ่งที่ถูกระทำ คือ เป็นอาหารของไก่อไม่ใช่ของหมา คือ ข้าวเปลือกเป็นอาหารของ ไก่อ ส่วนหมาจะไม่กินข้าวเปลือกแต่จะกินข้าวสุก คนสมัยก่อนสังเกตเห็นพฤติกรรมดังกล่าวของไก่อ และหมา จึงนำมากล่าวถึงในสำนวนแสดงให้เห็นว่าถึงแม้สุนัขจะชอบข้าว แต่มันก็ไม่สามารถกินข้าว ที่ยังไม่สุกหรือข้าวเปลือกได้

จากการศึกษาพบว่าข้าวที่ปรากฏในสำนวนไทยเป็นสิ่งที่ถูกระทำทั้งจากคนและ จากสัตว์ ข้าวเป็นอาหารหลักของคนและยังเป็นอาหารสำหรับสัตว์บางชนิด ทำให้ข้าวมีอิทธิพลต่อคน เป็นอย่างมากสำนวนที่กล่าวถึงข้าวจึงมีตั้งแต่การเกี่ยวเกี่ยวข้าว การดำข้าว การหุงข้าว การรับประทาน ข้าว รวมไปถึงการนำข้าวมาแทนเงินได้ การที่เราพบเห็นข้าวปรากฏในสำนวนแสดงให้เห็นว่าคนไทย มีความผูกพันกับข้าวเป็นอย่างมาก ทำให้ข้าวกลายเป็นเครื่องแสดงความอุดมสมบูรณ์ของคนใน สมัยนั้นจวบจนถึงปัจจุบัน

2.3) พริก

พริกเป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก สูงประมาณ 1-1.25 ฟุต มีอายุได้หลายฤดู และมี หลายสายพันธุ์ เช่น พริกขี้หนู พริกขี้ฟ้า พริกไทย พริกหยวก พริกหนุ่ม พริกกระเหรียง ฯลฯ ใบมี ลักษณะมุมหยักเว้าบางชนิดมีขนหนาคกลมผิวใบ ผลมีจำนวนมากและรสเผ็ด (ทอทองพิม, 2551: 108)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของพริก พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะ ธรรมชาติ คือ สี รส และเป็นสิ่งที่ถูกระทำ คือ นำมาประกอบอาหาร และเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผล

2.3.1) ส่วนผล

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลพริกทั่วไปเมื่อสุกจะเปลี่ยนเป็นสีแดง สมัยก่อน ชาวบ้านจะตากพริกที่แก่จัดไว้และมักมีกามาบินโฉบไป กาดำดำตัดกับพริกที่มีสีแดง (วาณิช จรุงกิจ-อนันต์, 2528: 33) การสังเกตสีของพริกสุกจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

กาคาบพริก

ความหมายต้นทางของ “พริก” ในสำนวนนี้

พริก
+ นาม
+ ส่วนผล
+ พริกสุก
+ สีแดง

สำนวนนี้มีความหมายเชิงล้อเลียนถึง คนผิวคล้ำที่สวมใส่เสื้อผ้าสีแดง (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 46-47) ความหมายต้นทางของพริกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏเพียงความหมายแก่น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของพริกสุกที่มีสีแดง คือ สีแดงของพริกสุก สำนวนนี้สันนิษฐานว่าในสมัยก่อนผู้คนมักตากพริกไว้และเห็นกาบินมาโฉบพริกไป ซึ่งแปลกใจเพราะปกติกาไม่กินพริกแต่จะกินของเน่า (วาณิช จรุงกิจอนันต์, 2528: 33) กาเป็นนกที่มีขนสีดำส่วนพริกมีสีแดง การสังเกตและจดจำสีของพริกสุกจึงนำมากล่าวในสำนวนเชิงล้อเลียนคนผิวคล้ำที่สวมใส่เสื้อผ้าสีแดง

ลักษณะธรรมชาติของพริกอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า ‘พริกขี้หนู’ คือเป็นพริกที่มีขนาดเล็กแต่รสชาติเผ็ดมาก การสังเกตลักษณะความเล็กของเม็ดพริกกับรสชาติที่เผ็ดมาก จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

เล็กพริกขี้หนู

ความหมายต้นทางของ “พริกขี้หนู” ในสำนวนนี้

พริกขี้หนู
+ นาม
+ ส่วนผล
+ เล็กกว่าพริกทั่วไป
+ รสเผ็ดมาก

สำนวนนี้มีความหมายว่า เล็กแต่มีความสามารถมาก (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 271) ความหมายต้นทางของพริกขี้หนูในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏความหมายแก่นเพียงอย่างเดียว มาจากสังเกตลักษณะธรรมชาติของพริกขี้หนูที่มีขนาดเล็กกว่าพริกอื่นๆ แต่รสชาติจะเผ็ดมาก กล่าวคือพริกขี้หนูเป็นพริกที่มีผลขนาดเล็ก แต่รสชาติของมันไม่ได้เล็กตามขนาดของพริก เพราะรสของมันเผ็ดมาก ขนาดเล็กและรสที่เผ็ดทำให้เป็นที่สังเกตและจดจำได้ง่าย จึงมีการนำมากล่าวถึงในสำนวนข้างต้น มักใช้กล่าวถึงคนตัวเล็กแต่มีความสามารถมากเหมือนพริกขี้หนูที่เม็ดเล็กแต่รสชาติเผ็ดมากนั่นเอง

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากสำนวนที่กล่าวถึงพริกมาจากลักษณะธรรมชาติแล้ว ผลพริกยังเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาทำเป็นเครื่องปรุงอาหาร พริกเป็นเครื่องเทศที่คนไทยมักใช้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบอาหารทำให้อาหารมีรสชาติอร่อย ถึงพริกจะมีรสชาติที่เผ็ดร้อนแต่ยังคงเป็นส่วนประกอบสำคัญในการปรุงอาหาร เพราะหากขาดพริกไปหรือใส่พริกไม่พอกับส่วนประกอบอื่นๆ อาจจะทำให้อาหารรสชาติไม่อร่อยได้ ดังปรากฏในสำนวน

ฆ่าควายเสียดายพริก

ความหมายต้นทางของ “พริก” ในสำนวนนี้

พริก

+ นาม
+ ส่วนผล
+ ใช้เป็นเครื่องปรุงในการทำอาหาร

สำนวนนี้มีความหมายว่า ทำงานใหญ่โตแต่กลัวสิ้นเปลือง ไม่ยอมใช้จ่ายมาก งานก็เสียหรือไม่อาจสำเร็จได้ (กาญจนาภรณ์ ก-ป, 2522: 230) ความหมายต้นทางของพริกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ในสำนวนนี้พริกเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาเป็นเครื่องปรุงอาหาร กล่าวคือพริกเป็นเครื่องปรุงอาหารที่มีรสชาติเผ็ดแต่คนก็นิยมนำมาปรุงอาหาร เพราะมันทำให้อาหารมีรสชาติอร่อยมากขึ้น สำนวนข้างต้นกล่าวถึงการประกอบอาหารโดยการใช้เนื้อควายเป็นส่วนประกอบหลัก ใช้พริกเป็นเครื่องปรุงสำคัญ ควายมีขนาดใหญ่ ดังนั้นจึงต้องใส่พริกให้สมน้ำสมเนื้อกับควาย ซึ่งหากใส่น้อยไปรสชาติก็จะไม่อร่อยได้ (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 72) สำนวนนี้จึงมักนำมากล่าวถึงการทำสิ่งใดๆ ต้องไม่เสียดายกับค่าใช้จ่ายเล็กน้อย เป็นต้น อย่างสำนวนที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็พูดถึงการนำพริกมาเป็นเครื่องปรุงในการประกอบอาหารเช่นกัน แต่เพิ่มรสชาติของขิงเข้าไปเพื่อให้อาหารเข้มข้นและอร่อยมากขึ้น ดังปรากฏในสำนวน

ถึงพริกถึงขิง

ความหมายต้นทางของ “พริก” ในสำนวนนี้

พริก

+ นาม
+ ส่วนผล
+ รสเผ็ด

สำนวนนี้มีความหมายว่า รุนแรงเต็มที่ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 447) ความหมายต้นทางของพริกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผลของพริก ปรากฏเพียงความหมายแก่นเท่านั้น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของพริก คือ พริกจะมีรสเผ็ดเมื่อนำมาปรุงอาหาร หากใส่พอประมาณก็จะได้รับรสชาติที่อร่อยกำลังดี แต่ถ้าใส่มากเกินไปก็จะมีรสชาติที่เผ็ดมาก (दन्य मेरितानन्तं, 2543: 80) ลักษณะดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงในสำนวนข้างต้น

นอกจากนำพริกมาเป็นส่วนประกอบในอาหารแล้ว คนสมัยก่อนยังมีความเชื่อว่าการนำพริกมาเผาเพื่อทำการสาปแช่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับการสาปแช่งมีความรู้สึกเจ็บปวดหรือปวดแสบร้อนเหมือนรสชาติของพริก ดังปรากฏในสำนวน

เผาพริกเผาเกลือแช่ง

ความหมายต้นทางของ “พริก” ในสำนวนนี้

พริก

+ นาม
+ ส่วนผล
+ รสเผ็ดมาก
+ ส่วนหนึ่งในพิธีกรรม

สำนวนนี้เป็นการทำการสาปแช่งโดยใช้พริกเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 21) ความหมายต้นทางของพริกในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง พริกเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาใช้ในพิธีกรรมการสาปแช่ง กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่าความเชื่อของคนสมัยก่อนเวลาที่โกรธเคืองใคร ก็จะนำพริกกับเกลือมาเผาไฟแล้วก็แช่งไปด้วยหรือบางทีก็เขียนดีด้วยความแค้น เมื่อเขียนจนเนื้อแตกก็จะเอาน้ำละลายพริกและละลายเกลือราดไปเพื่อความสะใจ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 21) มีความเชื่อว่าพริกจะทำให้คนที่ได้รับการแช่งปวดแสบร้อนเหมือนรสชาติของพริก

จากการศึกษาพบว่าพริกที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ พริกเป็นพืชประหนึ่งที่มีลักษณะธรรมชาติที่พิเศษ คือ สีของพริกสุกบางประเภทจะมีสีแดงสด และบางชนิดมีรสชาติที่เผ็ดมาก ทำให้คนนิยมนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบอาหาร หรือบางครั้งนำพริกไปประกอบพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ สำนวนบางสำนวนมองลักษณะธรรมชาติของพริกคือสีและและรสชาติ แต่บางสำนวนมองพืชจากการที่มันถูกกระทำโดยการนำมาใช้ประกอบอาหาร แสดงให้เห็นว่าสมัยก่อนพริกเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไป ทำให้มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาหารและนำมากล่าวในสำนวนไทย

2.4) กล้วย

กล้วยเป็นไม้ล้มลุกขนาดใหญ่ มีลำต้นอยู่ใต้ดินเรียกว่า ‘เหง้า’ ลำต้นเทียมที่อยู่บนดินเกิดจากการหุ้มซ้อนกันของกาบใบ ใบกล้วยมีลักษณะแบนยาวและใหญ่ ผิวหน้าใบสีเขียวและมัน ออกดอกที่ปลายลำต้นเรียกว่า ‘ปลี’ ผลมีลักษณะยาวรี ผลดิบสีเขียวเมื่อสุกจะมีสีเหลือง กินได้รสชาติหวาน (นิคดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 24)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของกล้วยที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ อายุของกล้วย สภาพธรรมชาติ และการถูกกระทำ คือ ปลูกไว้จำนวนมาก ถูกทำลายทิ้ง และเป็นอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ทั้งต้นกล้วย ใบ ดอก และผล

2.4.1) ต้นกล้วยทั้งต้น

สิ่งที่ถูกกระทำ

ในสมัยก่อนเกือบทุกบ้านมักปลูกกล้วยไว้ เนื่องจากกล้วยเป็นพืชที่ปลูกง่ายมันสามารถแตกหน่อและขึ้นต้นใหม่ได้ง่าย ทั้งยังออกผลตลอดทั้งปี (ไพโรจน์ อุ่มมณีเชียร, 2540: 46) จึงพบเห็นกล้วยได้ทั่วไป ดังปรากฏในสำนวน

ต้นเป็นกล้วยน้ำว่า

ความหมายต้นทางของ “กล้วย” ในสำนวนนี้
กล้วยน้ำว่า

+ นาม
+ ต้นกล้วยทั้งต้น
+ ผลกินได้
+ มีจำนวนมาก

สำนวนนี้มีความหมายว่า อะไรที่มีมาก ดูไม่มีค่า ราคาถูก (กาญจนาภรณ์ พ-ส, 2522: 21) ความหมายต้นทางของกล้วยในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นกล้วยทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้กล้วยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำมาจากการที่มีคนปลูกไว้มากในท้องถิ่น เนื่องจากกล้วยเป็นพืชที่ปลูกง่าย ขึ้นง่าย มีผลได้ตลอดทั้งปี จึงมีราคาถูกทำให้คนไม่เห็นคุณค่าทั้งที่มันมีคุณค่าทางอาหารสูงมาก (วาณิช จรุงกิจอนันต์, 2528: 253-254 การสังเกตเห็นว่ากล้วยพบเห็นได้ทั่วไปจึงมักนำมากล่าวถึงสิ่งใดที่มีมาก ไม่มีค่า หรือมีราคาถูก ดังปรากฏในสำนวนข้างต้น

เนื่องจากกล้วยปลุกง่ายโดยการแยกหน่อ การตัดต้นกล้วยทิ้งให้สิ้นซากจึงจำเป็นที่จะต้องขุดหน่อกล้วยด้วยออกให้หมด มิเช่นนั้นหน่อกล้วยทั้งที่อยู่ใต้ดินและบนดินก็จะเจริญเติบโตได้ การสังเกตการกระทำของคนในการโค่นกล้วยจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

โค่นกล้วยอย่าไว้หน่อ

ความหมายต้นทางของ “กล้วย” ในสำนวนนี้

กล้วย

+ นาม
+ ต้นกล้วยทั้งต้น
+ ถูกทำลายทิ้ง

สำนวนนี้หมายถึง การกำจัดให้สิ้นซาก (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 21) ความหมายต้นทางของกล้วยในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นกล้วยทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง กล้วยในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ การถูกทำลายให้ไม่เหลือซาก กล่าวคือเวลาจะตัดกล้วยทิ้งจะต้องขุดหน่อกล้วยออกให้หมด เพราะกล้วยเป็นพืชที่ใช้หน่อปลุก และหน่อนั้นก็คือลำต้นจริงของกล้วย ดังนั้นหากจะตัดกล้วยไม่ให้มันขึ้นอีกต้องขุดหน่อกล้วยทิ้งด้วย เช่นเดียวกับการกำจัดศัตรูหรือสิ่งที่เป็นอันตรายก็ต้องกำจัดให้สิ้นซาก (ไพโรจน์ อุ่มมณเฑียร, 2540: 47) ไม่เหลือแม้สักนิดเดียว ไม่เช่นนั้นมันอาจกลับมาทำร้ายเราได้ เหมือนหน่อกล้วยที่หากไม่ขุดทิ้งมันอาจแทงหน่อขึ้นมาใหม่ได้เช่นกัน

2.4.2) ส่วนใบ

ลักษณะธรรมชาติ

ตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบันมีการนำใบกล้วยหรือใบตองมาใช้ห่ออาหารหรือขนม ซึ่งจะใช้เฉพาะใบตองหนุ่มเท่านั้น ส่วนใบตองแห้งหรือใบตองที่ตายแล้วมักจะไม่นำมาใช้ประโยชน์ ใบตองแห้งที่ค้างอยู่บนลำต้นบางครั้งเมื่อลมพัดจะปลิวไหวทำให้เกิดเสียง สุนัขมักเห่าเพราะคิดว่ามีอะไรอยู่ตรงนั้น การสังเกตลักษณะธรรมชาติของใบกล้วยที่แห้งและสุนัขที่เห่าใบกล้วยที่ปลิวไหว จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

หมาเห่าใบตองแห้ง

ความหมายต้นทางของ “กล้วย” ในสำนวนนี้

ใบตองแห้ง

+ นาม
+ ส่วนใบ
+ แห้ง
+ เมื่อลมพัดจะเกิดเสียง

สำนวนนี้มีความหมายว่า พุดอะอะอวดอ้างว่าเก่งแต่ไม่มีประโยชน์หรือไม่เกิดผลอะไร (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 432) ความหมายต้นทางของกล้วยในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนใบ ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของใบตองกล้วยที่แห้ง กล่าวคือใบตองแห้งคือใบกล้วยที่แห้งแต่ยังติดอยู่กับลำต้น เมื่อลมพัดมันจะทำให้เกิดเสียงกรอบแกรบ สุนัขได้ยินก็เห่าเพราะคิดว่ามันจะหยุด แต่ใบตองไม่หยุดไหวเพราะมันจะหยุดก็ต่อเมื่อลมหยุดพัดเท่านั้น สุนัขเห่าไปก็เท่านั้นยังงี้ก็ไม่ทำให้ใบตองแห้งหยุดไหว สำนวนนี้จึงนำมากล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีความหมาย หรือไม่เกิดผลอะไร (คณีย์ เมธิดานนท์ เล่ม 1, 2541: 20)

2.4.3) ส่วนดอก

ลักษณะธรรมชาติ

ดอกกล้วยหรือปลีเราสามารถนำมาประกอบอาหารได้ จะสังเกตเห็นว่าเมื่อเด็ดปลีกล้วยจะมีเส้นใยบางๆ อยู่ข้างในปลี ซึ่งลักษณะเส้นใยที่เห็นนี้เองจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

เด็ดปลีไม่ไว้ใย

ความหมายต้นทางของ “กล้วย” ในสำนวนนี้

ปลี

+ นาม
+ ส่วนดอกของกล้วย
+ มีเส้นใยบางๆ

สำนวนนี้มีความหมายว่า ตัดความสัมพันธ์หรือมิตรที่มีต่อกันให้ขาดจากกันเลยทีเดียว (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 21) ความหมายต้นทางของกล้วยในสำนวนนี้กล่าวถึงเส้นใยที่อยู่ในดอกหรือปลีกล้วย สำนวนนี้ปรากฏเพียงความหมายแก่น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของปลีกล้วยที่มีเส้นใยบางๆ ที่อยู่ในปลี ลักษณะเส้นใยที่เห็นในปลีกล้วยหลังจากที่เราเด็ด

แล้วมันไม่ขาดจากกันเลยทีเดียว เส้นใยมันจะยืดยาว การเคี้ยวปลีกกล้วยให้ขาดจากกันทีเดียวจึงถือว่าเป็นการกระทำที่เด็ดขาด จึงมักนำมาถ่วงถึงการตัดความสัมพันธ์ของคน ไม่ติดต่อกับหรือไม่คบค้าสมาคมต่อกันอีกนั่นเอง

2.4.4) ส่วนผล

สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของใบและสิ่งที่ถูกกระทำของดอกกล้วยที่ปรากฏข้างต้นแล้ว ผลกล้วยสุกยังสามารถนำมารับประทานได้ ซึ่งการปอกกล้วยสุกนั้นง่ายมาก การสังเกตความง่ายของการปอกเปลือกกล้วย จึงนำมาถ่วงถ่วงปรากฏในสำนวน

ปอกกล้วยเข้าปาก

ความหมายต้นทางของ “กล้วย” ในสำนวนนี้

กล้วย

+ นาม
+ ส่วนผล
+ ผลกินได้
+ ปอกเปลือกง่าย

สำนวนนี้มีความหมายว่า ความง่าย หรือทำได้ง่าย (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 601) ความหมายต้นทางของกล้วยในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง กล้วยในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากการนำมากิน และรู้ว่าผลกล้วยนั้นปอกเปลือกได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความรู้และความสามารถพิเศษใดๆ ใครก็สามารถทำได้ ดังนั้นการทำอะไรที่ง่ายๆ ไม่ต้องใช้ความรู้ความสามารถมาก (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 192) จึงเปรียบเหมือนการปอกกล้วยเพราะมันง่ายเหมือนกัน

จากการศึกษาพบว่ากล้วยที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ กล้วยเป็นพืชที่พบเห็นด้วยทั่วไป เนื่องจากมันขยายพันธุ์ได้ง่ายโดยวิธีการแยกหน่อทำให้มันมีจำนวนมากและกล้วยยังออกผลได้ตลอดทั้งปี และด้วยความที่มันมีจำนวนมากเกินจึงกลายเป็นสิ่งที่ดูไม่มีค่า ไม่มีราคาใดๆ ดังนั้นการตัดกล้วยทั้งจึงจำเป็นที่จะต้องขูดหน่อกล้วยออกให้หมดไม่เช่นนั้นหน่อของมันที่อยู่ใต้ดินก็จะแทงขึ้นมากลายเป็นต้นกล้วยต่อไป นอกจากกล้วยมีมากจนดูไม่มีค่าแล้ว กล้วยยังสามารถนำส่วนต่างๆ มารับประทานได้ เช่น ผล ดอกกล้วยหรือปลีกกล้วย ทำให้กล้วยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากคนโดยการนำมาเป็นอาหาร ทำให้คนสังเกตเห็นว่ากล้วย

มีใบบางๆ อยู่ในปลีกกล้วย การสังเกตลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากล้วยเป็นพืชที่พบเห็นได้ทั่วไป เพราะมันขยายพันธุ์ง่ายจึงทำให้แทบทุกบ้านมีกล้วยปลูกไว้แน่นอน

2.5) บัว

บัวเป็นพืชน้ำล้มลุกมีอายุหลายปี มีเหง้าสะสมอาหารอยู่ในดิน ลำต้นมีลักษณะทรงกลมและยาว ใบมีขนาดใหญ่และกว้าง โผล่ขึ้นเหนือน้ำ ดอกเมื่ออายุน้อยมีลักษณะตูม เมื่อโตเต็มที่กลีบดอกจะคลี่บานออกเป็นแฉก (ทอทองพิม, 2551: 96)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของบัวที่ปรากฏในในสำนวนไทยพบว่ามาจากลักษณะธรรมชาติ คือ รูปทรงของลำต้นบัว อายุของดอกบัว และมาจากการถูกกระทำ คือ การเด็ดบัวมาประกอบอาหารและใช้บูชาพระ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ทั้งต้นบัว ลำต้น และดอก

2.5.1) ต้นบัวทั้งต้น

สิ่งที่ถูกกระทำ

บัวเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ เพราะมันสามารถนำมาประกอบอาหารได้ และดอกบัวก็ยังนำมาบูชาพระได้เช่นกัน การเด็ดดอกบัวจึงต้องเด็ดเบาๆ เพื่อไม่ให้มันช้ำ ดังปรากฏในสำนวน

บัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น

ความหมายต้นทางของ “บัว” ในสำนวนนี้

	บัว
ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Copyright © by Chiang Mai University All rights reserved	+ นาม
	+ กอบัวทั้งกอ
	+ อยู่ในน้ำ
	+ ประกอบอาหาร

สำนวนนี้มีความหมายว่า ทำอะไรต้องค่อยๆ ทำ อย่าให้เป็นการรุนแรง กระเทือนใจถึงขั้นขุ่นหมองกัน (กาญจนาศพนธ์ ก-ป, 2522: 570-571) ความหมายต้นทางของบัวในสำนวนนี้กล่าวถึงกอบัวทั้งกอ ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง บัวในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาประกอบอาหาร คือ การนำบัวมาทำอาหารเวลา บัวที่นำมาแกงนั้นเรียกว่า สายบัว เวลาเก็บจะต้องถอนสายบัวให้หลุดจากเหง้าซึ่งอยู่ในดินใต้น้ำ เวลาถอนต้องถอนเบาๆ เพราะถ้าถอนแรงอาจทำให้บัวช้ำน้ำไปแกงไม่สวยและยังทำให้น้ำขุ่นกว่าจะต้มมาใช้ต้องรอนานจนกว่าน้ำ

จะใส (ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, 2540: 107) นอกจากนี้บุญศิริยังกล่าวถึงที่มาของสำนวนนี้ว่ามาจากการจับปลาในหนองน้ำ ผู้จับมักวิดน้ำออกจากหนองแล้วลงจับปลาด้วยมือโดยความหาตาม โคลนเลน ซึ่งคิดว่าปลาอาจจะมุดซ่อนอยู่ ต้นบัวหรือกอบัวที่อยู่ในหนองน้ำนั้นก็จะถูกทำลายเกือบหมดสิ้น บัวก็ช้ำน้ำก็ขุ่นเป็นตมไปทั้งหนอง (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 177-178) ดังนั้นสำนวนบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่นจึงมักนำมากล่าวถึงการกระทำใดที่ต้องค่อยเป็นค่อยไป อย่าได้กระทบจิตใจให้ขุ่นหมองนั่นเอง

2.5.2) ส่วนลำต้น

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของบัวจะมีลำต้นกลมยาวอยู่ใต้น้ำ เมื่อรวมกันจำนวนมากจะมองเห็นเป็นเส้นยาวๆ หลายเส้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายลูกกรงเหล็กกุก การสังเกตจากลักษณะดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

มุ้งสายบัว

ความหมายต้นทางของ “บัว” ในสำนวนนี้

สายบัว

- + นาม
- + ส่วนลำต้น
- + เป็นเส้นกลมยาว
- + อยู่ในน้ำ

สำนวนนี้หมายถึง กรงขังนักโทษ ความหมายต้นทางของบัวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของสายบัวที่มีรูปทรงกลมยาว กล่าวคือสายบัวหรือก้านบัวมีลักษณะเป็นรูปทรงกลมยาวคล้ายกับลูกกรงเหล็ก ประกอบเข้ากันเป็นซี่กรง ซึ่งมีรูปร่างคล้ายมุ้งกางนอน (กาญจนาศ พันธุ์ ผ-ส, 2522: 115) หากมองเห็นน้ำจะเห็นเป็นเส้นๆ มีจำนวนมาก จึงนำมาเปรียบถึงซี่ลูกกรงเหล็กของคุณนั่นเอง

2.5.3) ส่วนดอก

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของดอกบัวเมื่ออายุน้อยจะมีลักษณะตุ้มคล้ายหน้าอกของผู้หญิง จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

สินหัวบัวนาง

ความหมายต้นทางของ “บัว” ในสำนวนนี้

บัว

+ นาม
+ ส่วนดอก
+ บัวตูม

สำนวนนี้หมายความว่า คำตัวของผู้หญิง หัว หมายถึงตัวคน บัวหมายถึงดอกบัว คือ นม เป็นส่วนสำคัญของผู้หญิง ถือว่ามีค่าสูงมาก (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 361) ความหมายต้นทางของบัวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนดอก ปรากฏเพียงความหมายแก่นของบัว มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของบัวที่มีอายุน้อยของบัวหรือที่เรียกว่า บัวตูม กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่า สำนวนนี้เป็นสำนวนเก่ามีใช้ในกฎหมายลักษณะศัวเมียวโบราณสมัยพระเจ้าอู่ทอง (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 361)

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของดอกบัวตูมแล้ว ดอกบัวยังเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาบูชาพระได้ แสดงให้เห็นว่าดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม ดังปรากฏในสำนวน

เห็นกงจักรเป็นดอกบัว

ความหมายต้นทางของ “บัว” ในสำนวนนี้

ดอกบัว

+ นาม
+ ส่วนดอก
+ โดเต็มที
+ กลีบดอกเป็นแฉก
+ ดอกไม้สำหรับบูชาพระ

สำนวนนี้มีความหมายว่า เห็นสิ่งไม่ดีเป็นสิ่งดี เห็นผิดเป็นชอบ เห็นทางที่ผิดเป็นทางที่ถูก (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 494-496) ความหมายต้นทางของบัวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนดอก ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของกลีบดอกบัวที่บานจะมีลักษณะเป็นแฉกคล้ายกงจักร ดอกบัวเป็นดอกไม้ชั้นสูงที่มีไว้สำหรับบูชาพระจึงเป็นเครื่องหมายแห่งความดีงาม ดังจะเห็นได้จากพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งประสูติก็เสด็จพระราชดำเนินเจ็ดก้าว ซึ่งแต่ละก้าวมีดอกบัวมารองรับ นอกจากนี้สำนวนนี้ยังมีที่มาจากพุทธชาดก

เรื่อง “มิตตวินทุกะ”⁸ (ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, 2540: 100) ที่เห็นผิดเป็นถูก เห็นกงจักรที่มีอันตรายนาม เป็นดอกบัวที่สวยงาม

จากการศึกษาพบว่าบัวที่ปรากฏในตำนานไทยมาจากการสังเกตลักษณะ ธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ ลักษณะธรรมชาติของบัวคือลำต้นบัวจะมีลักษณะเป็นเส้นกลมยาว เรียกว่า สายบัว สามารถนำมาประกอบอาหารได้ ส่วนดอกบัวเมื่อหนุ่มจะมีลักษณะตูม เมื่อบานเต็มที่ จะมีลักษณะเป็นแฉกๆ คล้ายกงจักร ดอกบัวตูมคนไทยนิยมนำมาบูชาพระ การสังเกตลักษณะของบัว ดังกล่าวทำให้บัวปรากฏในตำนานไทย แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนสมัยก่อนผูกพันกับธรรมชาติ ในแม่น้ำลำคลองนอกจากจะพบสัตว์น้ำแล้วยังเป็นแหล่งที่อยู่ของบัว ทั้งยังรวมไปถึงการศรัทธาใน พุทธศาสนาจากการนำบัวตูมไปบูชาพระ และเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องการทำความดีอีกด้วย

2.6) บอน

บอนเป็นพืชล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นอยู่ใต้ดิน แดกใบเป็นกอ ทุกส่วนของลำต้น มักมีน้ำยางคั้น สีใส ซึ่งเมื่อถูกลมจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแดง ขอบขึ้นในที่ร่มชื้น ใบมีขนาดใหญ่เรียบ ลื่นและไม่ชันน้ำ ก้านใบด้านบนเป็นร่อง ด้านท้องใบเป็นสันนูนใหญ่ (ทอทองพิม, 2551: 91)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของบอน พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะ ธรรมชาติ คือ สภาพธรรมชาติของใบ และยางคั้นบริเวณลำต้น และการถูกกระทำ คือ นำมาประกอบ อาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนใบและลำต้น

2.6.1) ส่วนใบ

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของใบบอนจะมีลักษณะเรียบและลื่น ใบไม่ชันน้ำ (ทอทองพิม, 2551: 91) เวลาที่มีน้ำอยู่บนใบบอนใบจะไม่เปียก แต่น้ำจะจับตัวเป็นก้อนกลมและกลิ้งไปมา

⁸ ชาตกรเรื่องมิตตวินทุกะ ความว่า“...มิตตวินทุกะได้ทำร้ายมารดาของตน วันหนึ่งเขาเดินเรือไปค้าขาย เรือเกิดล่มทำให้พลัดหลงไปเกาะ แห่งหนึ่ง แล้วได้เจอกับสัตว์นรกคนหนึ่งที่มีกงจักรบดขยี้ศีรษะอยู่ ด้วยความที่มิตตวินทุกะได้ทำบาปกรรมไว้ เขาจึงเห็นกงจักรเป็น ดอกบัว แล้วได้ขอกงจักรนั้นมาจากสัตว์นรก และเมื่อเขาได้กงจักรที่เห็นเป็นดอกบัวมาครอบครอง ดอกบัวนั้นได้กลิ้งกลายเป็นกงจักร บดขยี้ศีรษะของเขาจะได้รับความทุกข์ทรมานต่อจากสัตว์นรกตัวนั้น ซึ่งกว่ามิตตวินทุกะจะรู้ว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัวก็สายไปเสีย แล้ว...” (ที่มา: บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2550)

บนไบบอนเนื่องจากไบบอนไม่ซับน้ำ ลักษณะพิเศษดังกล่าวของไบบอน จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏ
ในสำนวน

น้ำกลิ้งบน ไบบอน

ความหมายต้นทางของ “บอน” ในสำนวนนี้

ไบบอน

+ นาม
+ ส่วนไบ
+ เรียบและลื่น
- ซับน้ำ

สำนวนนี้มีความหมายว่า ใจไม่แน่นอน มักใช้กับผู้หญิงที่โลเล หรือคนที่
พูดจากลึ่งกลอกไปมา (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 486-487) ความหมายต้นทางของบอนในสำนวนนี้
กล่าวถึงส่วนไบ ปรากฏเพียงความหมายแก่นนั้น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของไบบอนที่มี
คุณสมบัติพิเศษ คือ ไบเรียบลื่นและมัน เวลาน้ำหยดลงไบจะไม่เปียกแต่จะจับตัวเป็นก้อนกลิ้งไปมา
บนไบบอน ลักษณะพิเศษนี้ทำให้คนสมัยก่อนสังเกตเห็นแล้วนำมากล่าวถึงคนที่พูดจากลึ่งกลอก หา
ตัวจับได้อยากเหมือนน้ำที่กลิ้งไปมาบนไบบอนนั่นเอง

2.6.2) ส่วนลำต้น

สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของไบบอนข้างต้นแล้วลำต้นของบอนยังมี
คุณสมบัติพิเศษ คือ มีน้ำยางสีใสและคัน ถ้าดื่มไม่ดีเมื่อนำมารับประทานอาจทำให้เกิดอาการคัน
ที่ปากได้ ดังปรากฏในสำนวน

ปากบอน

ความหมายต้นทางของ “บอน” ในสำนวนนี้

บอน

+ นาม
+ ส่วนลำต้น
+ มียางคัน
+ เป็นอาหาร

สำนวนนี้มีหมายถึง คนที่ปากไม่ดี ชอบเอาเรื่องของอีกฝ่ายหนึ่งไปเล่าให้ อีกฝ่ายหนึ่งฟัง (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 594-595) ความหมายต้นทางของบอนในสำนวนนี้ กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้บอนเป็นสิ่งที่ถูกระทำ จากการนำมาประกอบอาหาร กล่าวคือบอนเป็นพืชที่มียางคันเวลานำมารับประทานจึงต้องล้างและต้มน้ำทิ้งหลายรอบเพื่อให้อย่างคันหายไป ถ้าต้มไม่สะอาดเมื่อรับประทานอาจทำให้เกิดอาการคันที่คอและปากได้ (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 194) ลักษณะอาการคันดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงคนที่มีอาการคันปากอยากพูดอยากเล่าเรื่องให้คนอื่นฟัง

จากการศึกษาพบว่าบอนที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะ ธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกระทำ ลักษณะธรรมชาติของใบบอน คือเป็นใบที่เรียบลื่น บริเวณลำต้นจะมีน้ำยางคัน เวลานำมารับประทานจึงต้องทำความสะอาดและต้มน้ำทิ้งหลายรอบ การสังเกตลักษณะ ธรรมชาติและการนำใบมารับประทานของคนสมัยก่อนแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของคน สมัยก่อน รู้จักวิธีการนำพืชที่อยู่รอบตัวมาประกอบเป็นอาหารได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บอนปรากฏอยู่ใน สำนวนไทย

2.7) สับปะรด

สับปะรดเป็นพืชล้มลุกที่มีมีขนาดสูงประมาณ 80-100 เซนติเมตร มีลำต้นอยู่ใต้ดิน ใบเรียงสลับซ้อนกันถี่มากรอบต้น ไม่มีก้านใบ ช่อดอกออกจากกลางต้นและมีดอกย่อยจำนวนมาก ผลเป็นผลรวมรูปทรงกระบอก มีใบเป็นกระจุกที่ปลายผล (นิคดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 238)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของสับปะรดที่ปรากฏในสำนวนไทยพบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ สภาพผิวของผลสับปะรด ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผล

2.7.1) ส่วนผล

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลสับปะรด เป็นผลรวมมีจุก (crown) หรือดอกย่อย คล้ายตาคนจำนวนมากอยู่รอบผล (นิคดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 238) การสังเกตลักษณะดอกย่อยว่ามีความคล้ายคลึงกับตาคนจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ตาเป็นสับปะรด

ความหมายต้นทางของ “สับประรด” ในสำนวนนี้

สับประรด

+ นาม
+ ส่วนผล
+ มีจุก (crown) อยู่รอบผล
จำนวนมาก

สำนวนนี้มีความหมายว่า มีพรรคพวกหรือบริวารคอยสอดส่องมาก (กาญจนาค-พันธุ์ ก-ป, 2522: 351) ความหมายต้นทางของสับประรดในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผลปรากฏเพียงความหมายแก่นเท่านั้น สับประรดในสำนวนนี้มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของสภาพผิวสับประรดที่มีดอกย่อยรอบผลจำนวนมากซึ่งมีลักษณะคล้ายตาลคน เรียกว่าจุก crown ซึ่งจุกนี้ที่อยู่รอบผลสับประรดจึงมีการนำมากล่าวถึงคนที่มีพวกพ้องมากมาย เหมือนสับประรดที่มีจุกคล้ายตาลคนอยู่รอบผลนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่าสับประรดที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ลักษณะที่คล้ายตาลคนอยู่รอบๆ ผลสับประรด ทำให้คนสมัยนำมากล่าวในสำนวน แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์มีการปลูกพืชผักผลไม้ต่างๆ เพื่อนำมาทำเป็นอาหารนั่นเอง

2.8) ผักชี

ผักชีเป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก สูงประมาณ 15-20 ซม. ลำต้นสั้น ก้านใบยาว มีใบย่อย 5-7 ใบ ขอบใบหยักเป็นแฉก ดอกออกเป็นช่อสีขาวหรือสีชมพู ใช้รับประทานเป็นผักและตกแต่งในอาหารหลายชนิด (อฤชร์ พงษ์ไสว, 2549: 62-63)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของผักชีที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการที่ผักชีเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาประกอบอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนใบ

2.8.1) ส่วนใบ

สิ่งที่ถูกกระทำ

ผักชีเป็นผักสวนครัวที่ปลูกไว้เพื่อรับประทานหรือนำมาประดับตกแต่งบนอาหารเพื่อให้สวยงาม การสังเกตเห็นว่าผักชีสามารถนำมาใช้ประโยชน์โดยการตกแต่งอาหารเพื่อให้สวยงาม จึงมีการนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ผักชีโรยหน้า

ความหมายต้นทางของ “ผักชี” ในสำนวนนี้

ผักชี

+ นาม	
+ ส่วนใบ	
+ กินได้	
<hr/>	
+ ใช้แต่งอาหารเพื่อความสวยงาม	

สำนวนนี้หมายถึง การทำอะไรแต่เพียงเล็กน้อยเป็นการฉาบหน้าเพื่อจะลวงให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยสมบูรณ์ หรือทำเพียงฉาบหน้าชั่วคราวให้เห็นว่าดีแล้ว (กาญจนาค-พันธุ์ ศ-ส, 2522: 1-2) ความหมายต้นทางของผักชีในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนใบ ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ผักชีในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากการนำมาโรยหน้าเพื่อให้อาหารมีความสวยงาม มีกลิ่นหอมน่ารับประทาน ไม่ได้แต่งเพื่อทำให้รสชาติดีขึ้น (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 207) ผักชีจึงถูกนำมาเปรียบถึงอะไรก็ตามที่ทำไว้เพื่อความสวยงาม เพื่อบังหน้าเท่านั้น

จากการศึกษาพบว่าผักชีที่ปรากฏในสำนวนไทยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาเครื่องปรุงในกรตักแต่งอาหารเพื่อความสวยงาม ผักชีเป็นพืชสวนครัวที่คนสมัยก่อนนิยมปลูกไว้เพื่อนำมาโรยหน้าอาหารเพื่อให้อาหารสวยงามและน่ารับประทานมากขึ้น การสังเกตลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนสมัยก่อนอาศัยอยู่อย่างพอเพียง โดยการปลูกพืชสวนครัวไว้รับประทานเอง

2.9) กระเทียม

กระเทียมเป็นไม้ล้มลุก สูง 30-60 ซม. มีกลิ่นแรง หัวมีลักษณะกลมแบน มีอายุอยู่ได้หลายปี หนึ่งหัวประกอบด้วยกลีบหลายกลีบ แต่ละกลีบมีแผ่นเยื่อหรือใบเกล็ดสีขาวหรือสีชมพูเข้ม อยู่ 3-4 ชั้น ซึ่งลอกออกได้ ใบยาวและแบน ดอกมีขนาดเล็กสีขาวรวมกันอยู่บนช่อดอก (นิจศิริ เรื่อง รังษี, 2534: 29-34)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของกระเทียมที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ หนึ่งหัวจะมีหลายกลีบ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ใบเกล็ด (กลีบกระเทียม)

2.9.1) ส่วนใบเกล็ด

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของกระเทียมหนึ่งหัวจะมีจำนวนกลีบหลายกลีบ แต่อาจมีบางกลีบที่ฝ่อไปจนเหลือกลีบที่ดีเพียงกลีบเดียว การสังเกตเห็นกระเทียมที่เหลือเพียงกลีบเดียวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

หัวเดียวกระเทียมลีบ

ความหมายต้นทางของ “กระเทียม” ในสำนวนนี้

กระเทียม

- + นาม
- + ส่วนใบเกล็ด (กลีบ)
- + หนึ่งหัวมีหลายกลีบ

สำนวนนี้มีความหมายว่า ตัวคนเดียวโดดเดี่ยวไม่มีญาติพี่น้อง (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ฮ, 2522: 460) ความหมายต้นทางของกระเทียมในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนใบเกล็ด หรือกลีบกระเทียม ปรากฏเพียงความหมายแก่นของกระเทียม มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของกระเทียมที่หนึ่งหัวจะมีหลายกลีบ แต่อาจมีกระเทียมบางหัวที่กลีบลีบฝ่อเหลือกลีบดีเพียงกลีบเดียวซึ่งกับเหมือนกับคนที่ไม่มียาติพี่น้องหรือไม่มีเพื่อนร่วมกัน ต้องอยู่คนเดียว เหมือนกระเทียมที่เหลือดีเพียงกลีบเดียว

จากการศึกษาพบว่ากระเทียมที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของกระเทียม โดยทั่วไปกระเทียมหนึ่งหัวจะมีหลายกลีบ แต่อาจมีกระเทียมบางหัวที่มีกลีบดีเพียงกลีบเดียว การสังเกตลักษณะธรรมชาติของกระเทียมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพืชผักสวนครัวที่คนสมัยก่อนนิยมปลูกไว้ในบ้านเป็นเครื่องแสดงความอุดมสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดี

2.10) ถั่ว

ถั่วเป็นพืชล้มลุกที่มีอายุปีเดียวหรือหลายปี ตามลำต้นและใบมักมีขนคลุม รูปทรงลักษณะของผลขึ้นอยู่กับประเภทของถั่ว ซึ่งบางชนิดมีผลอยู่ใต้ดิน เช่น ถั่วดิน เป็นต้น ถั่วฝักยาวเป็นพืชล้มลุกมีอายุเพียงปีเดียว หรือฤดูเดียว สีเขียวอ่อน ลำต้นม้วนพันสิ่งยึดเกาะได้ดี ใบเป็นรูปสามเหลี่ยม ดอกสีขาวออกตามซอกใบ ฝักกลมยาวทรงกระบอก (อฤชร์ พงษ์ไสว, 2549: 46-47)

จากการความหมายปลายทางของถั่วที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ รูปทรงกลมยาวของผลถั่ว และการถูกกระทำ คือ เป็นอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผลและเมล็ด

2.10.1) ส่วนผล

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลถั่วฝักยาวจะมีรูปร่างกลมยาว ผลห้อยย้อยลงดิน การสังเกตลักษณะผลของถั่วฝักยาวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

มือเป็นฝักถั่ว

ความหมายต้นทางของ “ถั่วฝักยาว” ในสำนวนนี้

ถั่วฝักยาว

- + นาม
- + ส่วนผล
- + ลักษณะกลมยาว
- + ฝักย้อยลงดิน

สำนวนนี้หมายถึง การไหว้ หรือการแสดงความนอบน้อมด้วยการไหว้ ความหมายต้นทางของถั่วในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏเพียงความหมายแก่นเท่านั้น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของของฝักถั่วที่มีรูปร่างกลมยาวและฝักที่ห้อยลงดิน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับนิ้วมือคน คนโบราณจึงนำฝักถั่วมาเปรียบถึงคนที่มีความอ่อนน้อม รู้จักไหว้ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 111-112)

2.10.2) ส่วนเมล็ด

สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากถั่วฝักยาวที่กล่าวถึงรูปร่างกลมยาวของฝักแล้ว เมล็ดถั่วเป็นอาหารประเภทหนึ่งที่น่ามารับประทานได้ เช่น ถั่วลิสง ถั่วเขียว แต่ต้องคั่วให้สุกก่อน ซึ่งถั่วนั้นมีที่เมล็ดใหญ่กว่างาจึงสุกช้า การสังเกตขนาดขนาดของเมล็ดถั่วจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

กว่าถั่วจะสุกกาก็ไหม้

ความหมายต้นทางของ “ถั่ว” ในสำนวนนี้

ถั่ว

+ นาม
+ ส่วนเมล็ด
+ ใหญ่กว่างา
+ สุกช้า

สำนวนนี้หมายความว่า ทำอะไรไม่รอบคอบ นึกถึงแต่ทางได้ฝ่ายหนึ่ง ไม่นึกถึงทางเสียอีกฝ่ายหนึ่ง (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 111-112) ความหมายต้นทางของถั่วในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนเมล็ด ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง เมล็ดถั่วในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมากินเป็นอาหาร ก่อนนำมารับประทานต้องคั่วถั่วให้สุกก่อน เมล็ดถั่วที่ใหญ่มากกว่า เม็ดงา ถ้าเอาทั้งสองอย่างมาคั่วพร้อมกัน ถั่วจะสุกเร็วกว่า เมล็ดงาไหม้ไปแล้ว เพราะงาเม็ดเล็กใช้เวลาคั่วคั่วเดียวก็สุก ส่วนถั่วที่เมล็ดใหญ่ต้องใช้เวลามากกว่าถั่วจะสุก จึงไม่ควรคั่วพร้อมกัน สำนวนนี้จึงมักนำมากล่าวถึงการลำดับการทำงาน งานใดสมควรทำก่อนหรืองานใดสมควรทำทีหลัง (ไพโรจน์ อยู่มนเชียร, 2540: 141)

จากการศึกษาพบว่าถั่วที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ โดยธรรมชาติของถั่วฝักยาวฝักของมันจะห้อยย้อยลงดิน ส่วนเมล็ดถั่วยังสามารถนำมาประกอบอาหารได้อีกด้วย แสดงให้เห็นว่าถั่วเป็นพืชที่อยู่ใกล้ตัวจึงมีการนำใช้เปรียบในสำนวนได้ดังกล่าวข้างต้น

2.11) งา

งาเป็นพืชล้มลุกขนาดเล็กสูงประมาณ 40-200 ซม. ผลเป็นฝัก มีเมล็ดเล็กๆ สีขาวหรือสีดำ กลิ่นและรสของเมล็ดงาคือขมกับถั่ว (กฤษณา สัมพันธ์รักษ์, 2522: 133-137)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของงาที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตว่างาเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาประกอบอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนเมล็ด

2.11.1) ส่วนเมล็ด

สิ่งที่ถูกกระทำ

งาเป็นพืชชนิดหนึ่งที่น่ามาประกอบอาหารได้ ซึ่งต้องทำให้สุกก่อน เช่นเดียวกับถั่ว งาเม็ดเล็กกว่า การคั่วจึงต้องใช้เวลาอย่างรวดเร็วไม่อย่างนั้นอาจจะทำให้งาไหม้และเสียรสชาติได้ การสังเกตวิธีการคั่วงาจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้

ความหมายต้นทางของ “งา” ในสำนวนนี้

งา
[+ นาม
+ ส่วนเมล็ด
+ เล็กกว่าถั่ว
+ สุกเร็ว

สำนวนนี้หมายความว่า ทำอะไรไม่รอบคอบ นึกถึงแต่ทางได้ฝ่ายหนึ่ง ไม่นึกถึงทางเสียอีกฝ่ายหนึ่ง (กาญจนาศพนธ์ ก-ป, 2522: 111-112) ความหมายต้นทางของงาในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนเมล็ด ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง งาในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ โดยการนำมาคั่วเพื่อรับประทาน การนำเมล็ดถั่วและเมล็ดงาใส่กระทะคั่วพร้อมกัน เมล็ดถั่วนั้นมีขนาดใหญ่กว่าเมล็ดงามาก เมื่อได้รับความร้อนเท่าๆ กันงาก็ยอมสุกก่อนถั่ว หากคั่วถั่วไปเรื่อยๆ จนสุก งาก็อาจไหม้ได้ (ไพโรจน์ อุ่มฉวี, 2540: 141)

จากการศึกษาพบว่างาที่ปรากฏในสำนวนไทยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ เมล็ดงาเป็นพืชที่สามารถมาประกอบอาหารได้ แสดงให้เห็นว่าคนสมัยก่อนเลี้ยงชีพตัวเองอย่างพอเพียง สามารถนำพืชพันธุ์ธรรมชาติ เช่น งา มาประกอบเป็นอาหารได้นั่นเอง

2.12) จิง

จิงเป็นพืชล้มลุกมีอายุหลายปี มีเหง้าใต้ดิน เปลือกนอกสีน้ำตาลแกมเหลือง เนื้อในสีนวลมีกลิ่นหอมเฉพาะ แทะหน่อหรือลำต้นเทียมขึ้นเป็นกอประกอบด้วยกาบหรือโคนใบหุ้มซ้อนกัน ใบรูปหอกออกเรียงสลับกันเป็นแถว นำมาประกอบอาหารได้ รสชาติเผ็ดร้อน (เมฆ จันทน์ ประยูร, 2548: 57-62)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของจิงที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตว่าจิงเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ เป็นส่วนประกอบในอาหาร ส่วนที่นำมาคั่วถึง ได้แก่ ส่วนลำต้นใต้ดิน (เหง้าจิง)

2.12.1) ลำต้น (ส่วนที่อยู่ใต้ดิน)

สิ่งที่ถูกกระทำ

เหง้าจิงหรือลำต้นไต้ดินเป็นเครื่องเทศประเภทหนึ่งที่มีรสชาติเผ็ดร้อน คนไทยนิยมนำมาเป็นส่วนประกอบในอาหารเพื่อให้อาหารมีรสชาติอร่อย การสังเกตรสชาติที่เผ็ดร้อนของจิงจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

ถึงพริกถึงจิง

ความหมายต้นทางของ “จิง” ในสำนวนนี้

จิง

+ นาม
+ ลำต้นที่อยู่ใต้ดิน (เหง้า)
+ รสเผ็ดร้อน
+ ประกอบอาหาร

สำนวนนี้มีความหมายว่า รุนแรงเต็มที่ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 447) ความหมายต้นทางของจิงในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้นไต้ดิน (เหง้าจิง) ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้จึงเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากการนำมาทำเป็นเครื่องปรุงอาหาร กล่าวคือจิงเป็นเครื่องเทศในการประกอบอาหาร พริกมีรสชาติเผ็ดจิงมีรสชาติร้อน เมื่อใส่มากก็จะมีรสชาติทั้งเผ็ดและร้อน (คณั เมธิตานนท์, 2543: 80) การสังเกตรสชาติของพริกและจิง จึงนำมากล่าวถึงในสำนวนข้างต้น

จากการศึกษาพบว่าจิงที่ปรากฏในสำนวนไทยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ จิงเป็นเครื่องปรุงอาหารที่ให้รสชาติเผ็ดร้อน การนำจิงมาประกอบอาหารแสดงให้เห็นว่าคนไทยสมัยก่อนปลูกพืชผักสวนครัวไว้รับประทานเองแสดงถึงวิถีชีวิตที่พอเพียงได้

3) พืชประเภทไม้พุ่ม

พืชประเภทนี้เป็นพืชประเภทไม้เนื้อแข็งแต่ขนาดเล็กกว่าไม้ยืนต้น มีอายุหลายปี ลำต้นหลักหลายลำต้นแตกขยายเป็นพุ่มและเตี้ย สูงไม่เกิน 6 เมตร แตกกิ่งก้านสาขาในระดับใกล้กับผิวดิน ทำให้ดูเป็นกอหรือพุ่ม (อิสรา แพงสี, 2551: 4-7)

จากการศึกษาพืชประเภทไม้พุ่มหรือไม้กอที่ปรากฏในสำนวนไทย พบ 4 ชนิด ได้แก่ มะนาว ใฝ่ กระดังงา และกาฝาก ดังจะอธิบายต่อไปนี้

3.1) มะนาว

มะนาวเป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก สูงเต็มที่ราว 5 เมตร ก้านมีหนามเล็กน้อย มักมีขนคก ใบยาวเรียว คล้ายใบส้ม ส่วนดอกสีขาวอมเหลือง ปกติจะมีดอกผลตลอดทั้งปี ผลมะนาวโดยทั่วไปมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 - 4.5 เซนติเมตร และมีรสเปรี้ยว (ทอทองพิม, 2551: 124-125)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมะนาวที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ รูปทรงและการเคลื่อนที่ และการถูกกระทำ คือ นำมาประกอบอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนผล

3.1.1) ส่วนผล

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลมะนาวเป็นทรงกลม ผิวเรียบ ทำให้กลิ้งไปมาได้ การสังเกตจากรูปทรงและการเคลื่อนที่ของผลมะนาวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

กลิ้งเป็นลูกมะนาว และ กลมเป็นลูกมะนาว

ความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวนนี้
มะนาว

+ นาม
+ ส่วนผล
+ ทรงกลม
+ ผิวเรียบ
+ กลิ้งไปมาได้ง่าย

สำนวนสองสำนวนนี้ความหมายเหมือนกัน คือ พุดคดองจนจับไม่ได้ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 38) ความหมายต้นทางของมะนาวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏเพียงความหมายแก่น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของมะนาว คือ รูปทรงกลมและผิวเรียบ ทำให้สามารถกลิ้งไปมาได้ง่าย (บุญศิริ สุวรรณเพ็ชร, 2538: 22) จึงนำมากล่าวถึงลักษณะคำพูดของคนทีกลับไปกลับมาจนจับผิดไม่ได้เหมือนลักษณะความกลมของลูกมะนาว ซึ่งเป็นการเปรียบในเชิงตำหนิหรือไม่ดี แต่สำนวนที่กล่าวถึงมะนาวในทางที่ดีก็มีเช่นกัน

สำนวนที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นสำนวนที่พูดถึงความกลมของมะนาวเช่นกัน ซึ่งมันเป็นลักษณะธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครไปทำให้มันกลม ดังปรากฏในสำนวน

มะนาวกลมเกลี้ยง ไม่มีใครกลิ้ง

ความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวนนี้

มะนาว
+ นาม
+ ส่วนผล
+ ทรงกลม
+ ผิวเรียบ

สำนวนนี้หมายถึง คนที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีไหวพริบเกิดในตัวเอง ไม่ต้องมีใครสอน (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 82) ความหมายต้นทางของมะนาวในสำนวนนี้กล่าวถึง ส่วนผล มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของมะนาวที่รูปทรงกลมและผิวเรียบ ปรากฏเพียงความหมายแก่น คือ รูปทรงกลมตามธรรมชาติของมะนาว โดยไม่ต้องมีใครไปทำให้มันกลม ซึ่งเหมือนกับคนที่มีความฉลาด ก็ฉลาดด้วยตัวของตัวเอง ไม่ต้องมีใครบอกหรือสอน

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากรูปทรงและการเคลื่อนที่ของมะนาวแล้ว ผลมะนาวยังสามารถนำมาเป็นเครื่องปรุงอาหารได้อีกด้วย โดยทั่วไปผลมะนาวจะมีน้ำมะนาวซึ่งมีรสเปรี้ยว แต่มะนาวที่อยู่ในช่วงฤดูหนาวจะมีน้ำน้อย ลักษณะดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

มะนาวไม่มีน้ำ

ความหมายต้นทางของ “มะนาว” ในสำนวนนี้

มะนาว
+ นาม
+ ส่วนผล
- มีน้ำมะนาว
+ ใช้ในการปรุงอาหาร โดยการบีบน้ำ

สำนวนนี้หมายถึง พุดหัวนๆ พุดจาแข็งกระด้าง ไม่มีความอ่อนหวาน นุ่มนวล (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 82) ความหมายต้นทางของมะนาวในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มะนาวในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือนำมาเป็นเครื่องปรุงอาหาร เมื่อเรานำมะนาวมาปรุงอาหารจะทราบว่ามะนาวที่มีน้ำเมื่อบีบจะบีบได้ง่าย ไม่แข็ง น้ำจะไหลออกมาได้ง่าย แต่มะนาวที่ไม่มีน้ำลูกจะแข็ง เวลาบีบต้องใช้แรงมากและน้ำยังออกมาน้อย หรือไม่มีน้ำเลย สำนวนนี้จึงมักนำมากล่าวถึงคนที่พุดจาไม่นุ่มนวล แข็งกระด้าง

จากการศึกษาพบว่ามะนาวที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ โดยธรรมชาติของมะนาวจะมีลักษณะกลมทำให้มันสามารถกลิ้งไปมาได้ง่าย และมะนาวยังมีน้ำมะนาวมีรสเปรี้ยว การสังเกตลักษณะดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงในสำนวนไทย แสดงให้เห็นว่าคนไทยปลูกพืชผักสวนครัวภายในครัวเรือน แสดงถึงวิถีชีวิตที่พอเพียงได้เป็นอย่างดี

3.2) ใฝ่

ใฝ่เป็นไม้กอหรือไม้พุ่มขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ กอหนึ่งมีประมาณ 20-50 ต้น ลำต้นมีความสูงประมาณ 5-15 เมตร ลักษณะลำต้นเป็นข้อปล้อง ผิวเกลี้ยงแข็งมีสีเขียวหรือเหลืองแถบเขียว ลักษณะของข้อปล้อง ขนาดและสีขึ้นกับชนิดพันธุ์ ใบมีลักษณะแคบคล้ายรูปหอก ขอบใบเรียบ ผิวใบสีเขียวมีขนอ่อนๆคลุมบนผิว ออกดอกเป็นช่อตามปลายยอดบริเวณข้อปล้องเมื่อดอกแห้งก็จะตายไป ผลหรือลูกคล้ายเมล็ดข้าวสาร (ทอทองพิม, 2551: 103-104)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของใฝ่ที่ปรากฏในสำนวน พบว่ามาจากสังเกตลักษณะธรรมชาติของใฝ่ คือ การแตกหน่อใหม่ และลักษณะลำต้น ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นใฝ่ทั้งต้น และลำต้น

3.2.1) ต้นใฝ่ทั้งต้น

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติที่มนุษย์สังเกตจากต้นใฝ่ คือ ต้นใฝ่จะขึ้นรวมกันเป็นกอขนาดใหญ่ หน่อที่แตกงอกใหม่ก็จะอยู่บริเวณเดียวกับต้นเดิม แต่อาจจะมีบางหน่อที่แทงออกไปนอกกอหรือขึ้นห่างจากกอเดิม ลักษณะดังกล่าวจึงปรากฏในสำนวน

ใฝ่นอกกอ

ความหมายต้นทางของ “ใฝ่ใฝ่” ในสำนวนนี้

ใฝ่

+ นาม
+ ต้นใฝ่ทั้งต้น
+ ขึ้นห่างออกไปจากกอเดิม

สำนวนนี้มีความหมายว่า ประพฤติหรือทำอะไรนอกออกไปจากคำสั่งหรือผิดจากแบบแผนวงศ์ตระกูล (กาญจนาภรณ์ พ-ส, 2522: 151) ความหมายต้นทางของใฝ่ใน

สำนวนนี้กล่าวถึงต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้ นำไม้ไผ่มาใช้เปรียบ เพราะลักษณะธรรมชาติของไม้ไผ่จะขึ้นรวมกันเป็นกอ โดยต้นเดิมจะแตกหน่อขึ้นมาเป็นต้นใหม่แต่ยังคงรวมอยู่ในกอเดิม แต่อาจมีต้นอ่อนหรือหน่อใหม่ที่ขึ้นไกลจากกอเดิม เมื่อลำต้นเติบโตมันจึงอยู่ห่างจากกอเดิม จึงมักนำมากล่าวถึงคนที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้านาย หรือไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่วงศ์ตระกูลวางไว้

3.2.2) ส่วนลำต้น

ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ที่ขึ้นรวมกันเป็นกอแล้ว ลำต้นของต้นไม้ยังมีลักษณะเป็นปล้องๆ ซึ่งแต่ละปล้องจะมีความสั้นยาวไม่เท่ากัน การสังเกตความสั้นยาวในแต่ละปล้องไม้ จึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏใน

ไม้ลำเดียวต่างปล้อง

องค์ประกอบความหมายของ “ไม้ไผ่” ในสำนวนนี้

ไม้

- + นาม
- + ส่วนลำต้นของไม้
- + มีลักษณะเป็นปล้องๆ

สำนวนนี้มีความหมายว่า จิตใจความคิดของแต่ละคนไม่เหมือนกัน (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 153) ความหมายต้นทางของไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏความหมายแก่นเพียงอย่างเดียว สำนวนนี้ใช้ไม้ไผ่มาเปรียบ เพราะลักษณะธรรมชาติของลำต้นไม้จะมีลักษณะเป็นปล้องๆ แต่ละปล้องก็ยังมีลักษณะไม่เหมือนกัน คือบางปล้องอาจสั้นบ้างยาวบ้าง จึงมีการนำมากล่าวถึงพี่น้องที่เกิดมาสายเลือดเดียวกัน แต่ยังมีความคิดและจิตใจที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับต้นไม้ที่ถึงแม้แต่ละปล้องจะอยู่ในลำต้นเดียวกัน ยังมีความยาวปล้องไม่เท่ากัน

จากการศึกษาพบว่าไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ โดยธรรมชาติต้นไม้จะขึ้นรวมกันเป็นกอใหญ่ๆ ซึ่งอาจมีไม้บางลำที่แทงออกนอกกอจนเกิดลำต้นใหม่ที่ไกลกอเดิมจนเป็นที่มาของสำนวน นอกจากนี้ไม้ยังมีลักษณะเป็นปล้องๆ ซึ่งความยาวของแต่ละปล้องจะไม่เท่ากัน การสังเกตลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าต้นไม้เป็นต้นไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไปในสมัยก่อน สังเกตจากการที่ไม้ปรากฏอยู่ในสำนวนไทยนั่นเอง

3.3) กระดังงา

กระดังงาเป็นไม้พุ่มขนาดกลาง สูงประมาณ 7-8 เมตร ออกดอกตลอดปี ใบเรียงสลับคล้ายรูปวงรีหรือรูปใบหอก กว้าง 5-7 เซนติเมตร ยาว 13-20 เซนติเมตร ขอบใบเป็นคลื่น เปลือกต้นเกลี้ยงสีเทา ดอกออกช่อเป็นกระจุกที่ซอกใบ กระจุกละ 4-6 ดอก กลีบดอกสีเหลืองหรือเหลืองอมเขียว มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ (ทอทองพิม, 2551: 52-53)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของกระดังงาที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจาก การที่กระดังงาเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ ถูกนำมาลนไฟ ส่วนที่นำมาลนไฟได้แก่ ส่วนดอก

3.3.1) ส่วนดอก

ลักษณะธรรมชาติ

โดยธรรมชาติดอกกระดังงาจะมีกลิ่นหอมอ่อนๆ แต่คนมักนิยมนำมาลนไฟเพื่อเพิ่มความหอมให้มากขึ้น สามารถนำมาใช้อบขนมหรือทำน้ำหอมน้ำปรุงได้ ลักษณะของดอกกระดังงาเมื่อถูกลนไฟแล้วจะมีความหอมเพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏในสำนวน

กระดังงาลนไฟ⁹

ความหมายต้นทางของ “กระดังงา” ในสำนวนนี้

กระดังงา

+ นาม
+ ส่วนดอก
+ กลิ่นหอม
+ เมื่อถูกลนไฟจะมีกลิ่นหอมมากยิ่งขึ้น

สำนวนนี้หมายถึง ผู้หญิงที่ผ่านการแต่งงานแล้วยอมเอาใจ ประนินบิตีสามี ได้ดีกว่าผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงาน ความหมายต้นทางของกระดังงาในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนดอก ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง กระดังงาในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากการนำมาลนไฟ คือ ดอกกระดังงาตามธรรมชาติจะมีกลิ่นหอมอ่อนๆ อยู่แล้ว และเมื่อนำมาลนไฟความหอมก็จะเพิ่มขึ้น ดอกกระดังงาคนไทยนิยมนำมาทำน้ำอบ อบขนม หรืออบเสื้อผ้าเพื่อเพิ่มความหอม การที่จะนำดอกกระดังงามาอบสิ่งของต้องนำมาลนไฟก่อน เพื่อที่จะได้กลิ่นหอมจัดยิ่งกว่าเดิม กระดังงาที่ผ่าน

⁹ บางสำนวนว่า “ดอกกระดังงาไทยต้องลนไฟจึงจะหอม” (दनัย เมธิตานนธ์ 1, 2543: 23-24)

การลนไฟจึงเปรียบเหมือนผู้หญิงที่ผ่านการแต่งงาน ความหอมที่เพิ่มขึ้นจึงเปรียบได้กับการปรนนิบัติสามีได้ดีกว่า (คณฺย เมธิตานนํ, 2543: 23)

3.4) กาฝาก

กาฝากเป็นไม้มุ่มที่มีกิ่งก้านสาขามากมาย ลำต้นเป็นไม้เนื้อแข็ง มีใบเรียงติดแบบตรงกันข้าม ขอบใบเรียบ เนื้อใบเหนียวหนา บางชนิดมีใบกว้าง แต่บางชนิดมีใบแคบ พวกกาฝากจะมีรากชนิดหนึ่ง เรียกว่า รากเบียน ที่แทงทะลุเปลือกไม้เข้าไปถึงชั้นเยื่อสร้างเนื้อไม้เพื่อแย่งอาหารจากพืชที่มันเกาะเกี่ยวอยู่ (http://bangkrod.blogspot.com/2013/01/blog-post_12.html)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของกาฝากที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ เป็นพืชที่ดูดอาหารจากต้นไม้อื่น ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นกาฝาก

3.4.1) ต้นกาฝาก

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติกาฝากจะเป็นพืชที่อาศัยอาหารจากต้นไม้อื่น โดยการเกาะเกี่ยวไปตามลำต้นจนต้นไม้ชนิดนั้นแห้งหรือตายไป การสังเกตลักษณะของกาฝากจากคนสมัยก่อนจึงนำมากล่าวถึง ดังปรากฏในสำนวน

กาฝาก

ความหมายต้นทางของ “กาฝาก” ในสำนวนนี้

กาฝาก

+ นาม
+ ต้นกาฝากทั้งต้น
+ อาศัยอาหารจากต้นไม้อื่น
- ประโยชน์

สำนวนนี้หมายถึง อาศัยผู้อื่น โดยไม่ทำผลประโยชน์อะไรให้ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 51-52) ความหมายต้นทางของกาฝากในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นกาฝากทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของกาฝากชอบอาศัยดูดอาหารจากต้นไม้อื่น ธรรมชาติของกาฝากมักอาศัยเกาะเกี่ยวต้นไม้เพื่อดูดอาหาร โดยไม้ได้ทำ

ประโยชน์อะไรให้ต้นไม้ต้นนั้นเลย คนสมัยก่อนจึงสังเกตและจดจำลักษณะของกาฝาก แล้วนำมาเปรียบถึงคนที่อาศัยอยู่กับผู้อื่น โดยไม่ทำผลประโยชน์ให้

จากการศึกษาพบว่ากาฝากที่ปรากฏในตำนานไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของกาฝากที่ดูดกินอาหารจากต้นไม้อื่นๆ การสังเกตลักษณะธรรมชาติของกาฝากแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของคนสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

4) พืชประเภทไม้เลื้อย

พืชประเภทนี้เป็นพืชที่ลำต้นมีเนื้อไม้นุ่มหรือไม่มีเนื้อไม้ มีอายุปีเดียวหรือหลายปี ไม่สามารถทรงตัวได้โดยลำพัง มักเลื้อยพันต้นไม้ใหญ่หรือสิ่งอื่นเพื่อพุงเป็นหลักให้ยึดเกาะให้เจริญเติบโตได้ โดยมีอวัยวะพิเศษที่ช่วยในการยึดเกาะ เช่น ยอดอ่อน รากพิเศษ หนาม หรือขอเกี่ยว เป็นต้น (ปรีชญา ศรีสง่า และชัยยุทธ กล้าแวงวงศ์, 2555: 6-7) จากการศึกษารูปภาพไม้เลื้อยหรือไม้เถาในตำนานไทย พบพืชประเภทดังกล่าว 3 ชนิด ดังนี้

4.1) พักแพง

พักแพงหรือพักเขียวเป็นไม้เลื้อยที่มีอายุสั้น ลำต้นสีเขียวมีขนขึ้นปกคลุมอยู่ทั่วลำต้น แตกกิ่งก้านสาขามากมาย ใบมีลักษณะเป็นหยักคล้ายฝ่ามือขอบใบแยกออกเป็น 5-7 แฉก ปลายแฉกแหลมใบหยาบเรียงสลับกันตามข้อต้น ใบกว้างประมาณ 5-15 เซนติเมตร มีขนปกคลุม ผลมีลักษณะเป็นรูปกลมยาวกว้างประมาณ 20-30 เซนติเมตร ยาว 30-60 เซนติเมตร เปลือกแข็งสีเขียวเนื้อในสีขาว มีเมล็ดอยู่ภายในจำนวนมากสีขาวออกเหลือง (<http://frynn.com/พักเขียว>)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของพักแพงที่ปรากฏในตำนานไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ขนาด รสชาติ สภาพธรรมชาติ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ทั้งเถา พัก แพง และผล

4.1.1) เถาพัก

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของพักเป็นพันธุ์ไม้เลื้อย ต้องอาศัยร้านในการเกาะเกี่ยวเพื่อการเจริญเติบโต ลักษณะธรรมชาติเช่นนี้ทำให้คนนำมากล่าวถึงดังปรากฏในตำนาน

พักไม่มีร้าน

ความหมายต้นทางของ “ฟัก” ในสำนวนนี้

ฟัก

+ นาม	
+ เถาฟัก	
<hr/>	
+ อาศัยร้านเพื่อให้เถาพัน	
เกี่ยวเพื่อเจริญเติบโต	

สำนวนนี้กล่าวเต็มว่า วัวไม่มีหลัก ฟักไม่มีร้าน หมายถึง คนไม่มีหลักแหล่ง ไม่มีหลักมีฐาน (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 298-299) ความหมายต้นทางของฟักในสำนวนนี้กล่าวถึงเถาฟักทั้งเถา ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของฟัก คือ สภาพธรรมชาติของฟักเป็นพืชเถาต้องมีร้านเพื่อให้เถาเลื้อยขึ้นไป ฟักที่ไม่มีร้านก็จะเลื้อยเรียวดาไปบนพื้นดิน ผิดธรรมชาติและไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร คนสมัยก่อนช่างสังเกต นำเอาฟักมาเปรียบได้กับคนที่ไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอน เร่วอนไปเรื่อย ทำอะไรไม่เป็นหลักเป็นฐานเหมือนฟักที่ไม่มีร้านมักเลื้อยไปเรื่อย

4.1.2) ส่วนผล

ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากนี้ลักษณะธรรมชาติของผลฟักแฟงยังมีขนาดใหญ่แต่เนื้อในขาวและจืด ขนาดและรสชาติของผลฟักแฟงจึงมีการนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

โตฟัก โตแฟง

ความหมายต้นทางของ “ฟัก/แฟง” ในสำนวนนี้

ฟัก/แฟง

+ นาม	
+ ส่วนผล	
+ ขนาดใหญ่เมื่อโตเต็มที่	
<hr/>	
+ เนื้อในจืด	

สำนวนนี้มีความหมายว่า โตแต่กาย ส่วนสติปัญญาความคิดน้อย (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 378) ความหมายต้นทางของฟักแฟงในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของผลฟักเมื่อโตเต็มที่ จะผลขนาดใหญ่แต่เนื้อข้างในมีสีขาวและจืด จึงนำมาเปรียบได้กับคนที่โตแต่ตัวแต่ไม่มีสติปัญญาประมาณว่าโตแต่ตัว

จากการศึกษาพบว่าพืชที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ เถาพืชต้องอาศัยรื้อหรือไม้หลักเกาะเกี่ยวเพื่อไม่ให้เถาของมันเรียกรวดไปตามพื้นดิน นอกจากนี้ธรรมชาติของผลพืชยังมีรสจัดอีกด้วย ลักษณะดังกล่าวจึงปรากฏในสำนวนไทยจนถึงปัจจุบัน

4.2) มันเทศ

มันเทศเป็นไม้เลื้อยที่อายุยืน ไม่มีเนื้อไม้ รากแตกตามข้อและมีรากที่ขยายใหญ่เพื่อสะสมอาหาร มีรูปร่าง ขนาด จำนวนและสีของหัวต่างกัน ตั้งแต่สีขาว สีเหลือง สีนํ้าตาล สีแดง และสีม่วง ผลเป็นแบบวงรี มันเทศที่หัวมีสีม่วงบางครั้งเรียกมันต่อเผือก (ทอทองพิม, 2551: 136-137)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของมันเทศที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามันเทศมาจากการสังเกตว่ามันเทศเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาเป็นอาหาร ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ รากสะสมอาหาร (หัวมัน)

4.2.1) ส่วนราก

สิ่งที่ถูกกระทำ

สมัยก่อนมันเทศเป็นอาหารของคนธรรมดา คนชั้นเจ้านายหรือชนชั้นสูงจะไม่กินเพราะถือว่ามันเทศเป็นของต่ำ เป็นพืชที่อยู่ใต้ดิน การสังเกตลักษณะดังกล่าวจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

มันเทศขึ้น โຕ้ะ

ความหมายต้นทางของ “มันเทศ” ในสำนวนนี้

มันเทศ

+ นาม	
+ ส่วนราก (หัวมัน)	
<hr/>	
+ สมัยก่อนเป็นอาหาร	
สำหรับชนชั้นธรรมดา	

สำนวนนี้มีความหมายว่า คนชั้นต่ำหรือคนที่ไม่รู้จักอะไรเลย ไม่เคยเข้าสมาคมกับชนชั้นสูง (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 87-88) ความหมายต้นทางของมันเทศในสำนวนนี้ กล่าวถึงส่วนหัว ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้มันเทศเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ เป็นอาหาร กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่าในสมัยก่อนมันเทศถือว่าเป็นของต่ำ เป็นอาหารของคนชนชั้น

ธรรมดา นานๆ ทีจะได้ขึ้นมาเป็นอาหารของคนชั้นสูง จึงนำมาเปรียบได้กับคนชั้นต่ำที่เข้ามาคบค้าสมาคมกับคนชั้นสูง มักแสดงกิริยาเร่อร่าออกมา

จากการศึกษาพบว่ามันเทศที่ปรากฏในสำนวนไทยเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ มันเทศในสมัยก่อนเป็นอาหารของคนชั้นกลางลงไป คนชั้นสูงจะไม่มีโอกาสได้กินเพราะถือว่ามันเทศเป็นของต่ำ เป็นอาหารที่ไม่เหมาะแก่การนำมาต้อนรับประทาน แสดงให้เห็นว่าการรับประทานมันเทศเป็นเครื่องแสดงการแบ่งชนชั้นของคนสมัยก่อน และยังสะท้อนให้เห็นอีกว่าชนชั้นกลางลงไปนอกจากจะรับประทานข้าวเป็นอาหารแล้ว มันเทศยังเป็นอาหารที่สามารถรับประทานแทนข้าวได้อีกด้วย

4.3) แดง

แดงเป็นพืชเถาปีเดียว แต่อาจเจริญเป็นไม้เถาเนื้อแข็งได้ มีหลายชนิด ดอกมีขนาดใหญ่สีขาวหรือเหลือง ลำต้นเป็นเถาห้ำเหล็ยมียขน ใบแฉกเหมือนนิ้วมือ ผลมีเนื้อหลายเมล็ด (นิตดา หงส์วิวัฒน์, 2550: 81)

จากการศึกษาความหมายต้นทางของแดงที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ สภาพผิวของผลแดง ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ผล

4.3.1) ส่วนผล

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของผลแดงที่อยู่ใต้ใบแดง ผิวของผลจะขาวนวลเกลี้ยงเงา การสังเกตสภาพธรรมชาติของผิวแดงที่อยู่ใต้ใบจึงนำมากล่าวถึงดังปรากฏในสำนวน

แดงร่มใบ

ความหมายต้นทางของ “แดง” ในสำนวนนี้

แดง

+ นาม	
+ ส่วนผล	
<hr/>	
+ อยู่ใต้ใบแดง	
+ ผิวผลแดงขาวนวล	

สำนวนนี้หมายถึง ผู้หญิงผิวขาวนวลเนียน เกลี้ยงเงา (กาญจนาศ พันธุ์ ก-ป, 2522: 395) ความหมายต้นทางของแดงในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและ

ความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของสภาพผิวของแดงที่มีใบบังแสงแดดไว้ผิวของแดงก็จะขาวนวล เกลี้ยงเกลา ส่วนวันนี้มักใช้กล่าวถึงผู้หญิงที่ผิวขาวนวล

จากการศึกษาพบว่าแดงที่ปรากฏในสำนวนไทยมาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของผลแดงในส่วนที่ไม่โดนแสงแดด ทำให้ผิวของมันขาวนวล แสดงให้เห็นว่าผู้ชายสมัยก่อนมองผู้หญิงที่มีผิวขาวนวลมักจะกล่าวว่าขาวสวยเหมือนแดงร่มใบ

5) คำเรียกพืชทั่วไป

จากการศึกษาความหมายต้นทางนอกจากจะแบ่งตามประเภทของพืชข้างต้นแล้ว ในสำนวนไทยยังปรากฏคำเรียกพืชทั่วไปในความหมายต้นทาง ดังนี้

5.1) ต้นไม้

จากการศึกษาความหมายต้นทางของต้นไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ขึ้นรวมกันจำนวนมาก ให้ร่มเงา อายุของพืช ตำแหน่งของพืช และ เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือ นำมาใช้ประโยชน์ นำมาตัดให้เป็นรูปร่าง เป็นเครื่องมือสำหรับลงโทษ ถูกทำลายจากสัตว์ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ต้นไม้ ยอดไม้ และลำต้น

5.1.1) ต้นไม้

(1) ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ทั่วไปมักขึ้นรวมกัน ขึ้นอยู่ด้วยกันจำนวนมาก ซึ่งเรามักเรียกรวมๆ ว่า ‘ป่า’ ดังปรากฏในสำนวน

ดอกลอยแก้วกายาลัยเชียงใหม่
Copyright © ไม้ป่าเดียวกัน Chiang Mai University
All rights reserved

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้

+ นาม
+ ต้น ไม้ทั้งต้น

+ ขึ้นรวมกันเรียกว่า “ป่า”

สำนวนนี้หมายความว่า เป็นพวกเดียวกัน (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 152-153) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ที่ขึ้นรวมกันหลายต้นจะเรียกว่าป่า

กาญจนาคพันธุ์กล่าวว่าสำนวนนี้มาจากไม้ที่ทำเรือนั้นในสมัยก่อนมาจากที่เดียวกันหรือป่าเดียวกัน ดังนั้นต้องมีความสามัคคีกันเป็นพวกเดียวกัน แต่ปัจจุบันความหมายได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นกลุ่มคนรักร่วมเพศ

นอกจากต้น ไม้ที่ขึ้นรวมกันเป็นป่าแล้ว ใบไม้ที่แผ่กระจายปกคลุมพื้นดิน ยังให้ร่มเงา ให้ประโยชน์แก่คนและสัตว์อีกด้วย ดังปรากฏในสำนวน

ร่มไม้ชายคา

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้

+ นาม
+ ต้นไม้ทั้งต้น
+ แผ่กิ่งก้านสาขา
+ ให้ร่มเงา

สำนวนนี้มีความหมายว่า ที่พักพิงอาศัยของผู้อื่น (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 180) ความหมายต้นทางของต้น ไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้น ไม้ทั้งต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่น มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้น ไม้ที่มีกิ่งก้านสาขาแผ่กว้างและให้ร่มเงาแก่คนและสัตว์ และยังมาจากการสังเกตชายคาบ้านคนไทยที่ยื่นออกมาทำให้เป็นที่หลบแดดหลบฝนได้ จึงมีการนำมากล่าวถึงคนที่เป็นที่พึ่งพิงแก่ผู้อื่น หรือที่อยู่อาศัยให้ได้พักพิง

นอกจากนี้คนเรายังสังเกตเห็นอีกว่าต้น ไม้ที่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำ มักถูกน้ำเซาะดินจนทำให้เห็นราก ไม้ ต้น ไม้จึงมักล้มง่าย ลักษณะที่อยู่ของต้น ไม้จึงนำมากล่าวถึงในสำนวน

ไม้ใกล้ฝั่ง

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้

+ นาม
+ ต้นไม้ทั้งต้น
+ ขึ้นริมแม่น้ำ
+ แม่น้ำกัดเซาะดิน
จนเห็นราก ทำให้ล้มง่าย

สำนวนนี้มีความหมายว่า คนที่มีอายุมาก แก่ชราเต็มที่ ใกล้เคียงความตาย (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 148-149) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของต้นไม้ที่ขึ้น บริเวณตลิ่งริมแม่น้ำ แม่น้ำที่ไหลเชี่ยวตลอดเวลา ก็จะกัดเซาะดินบนฝั่งจนเห็น โคนต้นไม้ อาจทำให้ ต้นไม้ล้มง่าย ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ริมแม่น้ำจึงมีก่นามากกล่าวถึงคนแก่ชรา ที่อายุมากใกล้เคียงความหมาย เหมือน ต้นไม้ที่อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำนั่นเอง

(2) สิ่งที่ถูกกระทำ

นอกจากนี้การสังเกตต้นไม้ที่มาจากการทำงานของมนุษย์ ยังพบว่าใช้ส่วน ทั้งต้นไม้ และลำต้น ต้นไม้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ทำเป็นเครื่องมือใช้ ดัง ปรากฏในสำนวน

พบไม้งามเมื่อขวานบิ่น

ความหมายต้นทางของ “ไม้งาม” ในสำนวนนี้

ไม้งาม

- + นาม
- + ต้นไม้ทั้งต้น
- + ลักษณะดี เช่น ลำต้นตรง

สำนวนนี้หมายถึง พบผู้หญิงสาวสวยเมื่อตนแก่ทรุดโทรมเสียแล้ว (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 40-41) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่น สำนวนนี้ไม้งามเป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น นำมาเป็นฝาบ้าน นำมาแกะสลัก เป็นต้น ไม้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต้องมีลักษณะดี ลำต้นตั้งตรงหรืออาจมี ลายสวยงาม สำนวนนี้จึงนำการตัดไม้โดยใช้ขวานที่ผ่านการตัดไม้มามากแล้วซึ่งอาจจะชำรุดหรือบิ่น ได้ จนกระทั่งพบไม้ที่มีลักษณะงามและต้องการที่จะตัดไปใช้ประโยชน์แต่ขวานตัวเองกลับที่ออกมา เปรียบกับการเจอผู้หญิงที่สวยถูกใจแต่ผู้ชายก็แก่ทรุดโทรมไปแล้วนั่นเอง

นอกจากนี้ไม้บางประเภทยังสามารถนำมาตัดเพื่อทำให้เป็นรูปร่างตามที่ เราต้องการได้ ดังปรากฏในสำนวน

ไม้อ่อนคั่งง่ายไม้แก่ค้ำคยาก

ความหมายต้นทางของ “ไม้อ่อน, ไม้แก่” ในสำนวนนี้

ไม้อ่อน	ไม้แก่
[+ นาม + ต้นไม้ทั้งต้น + อายุน้อย]	[+ นาม + ต้นไม้ทั้งต้น + อายุมาก]

สำนวนนี้มีความหมายว่า จะอบรมสั่งสอนหรือตักเตือนศิษย์ใครต้องทำตั้งแต่ยังเป็นเด็กจึงจะได้ผล (กาญจนาคพันธุ์ ศ-ส, 2522: 156) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่น คือ ไม้ที่มีอายุน้อยและไม้ที่มีอายุมาก สำนวนนี้ไม้เป็นสิ่งที่ถูกระทำโดยการนำมาตัดให้เป็นรูปร่างตามความต้องการ การทำไม้คั่นนั้นต้องใช้ไม้ที่หนุ่มหรือไม้ที่มีอายุน้อยจึงจะตัดให้เป็นรูปร่างต่างๆ ได้ง่าย เพราะเนื้อไม้ยังอ่อนอยู่ แต่ถ้านำไม้แก่มาตัดอาจทำให้หักได้ง่าย ลักษณะคั่นไม้หนุ่มและไม้แก่จึงมักนำมากล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน ต้องกระทำตั้งแต่อายุน้อยเพราะเขาสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ง่าย หากเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตอนแก่ คนที่อายุมากแล้วเขาอาจไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเพราะเขาอาจคิดว่าเขาผ่านโลกมาก่อน ย่อมมีประสบการณ์และความรู้มากกว่า ทั้งที่บางที่ความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับมานั้นอาจผิดก็ตาม

5.1.2) ส่วนลำต้น

สิ่งที่ถูกระทำ

นอกจากไม้ในความหมายต้นทางที่มาจากลักษณะธรรมชาติแล้ว ความหมายต้นทางของไม้ยังเป็นสิ่งที่ถูกระทำอีกด้วย เช่น นำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น นำมาทำเป็นเครื่องมือในการงัดสิ่งใดก็ได้ ดังปรากฏในสำนวน

Copyright © Chiang Mai University
All rights reserved
ความหมายต้นทางของ “ไม้ซึก, ไม้ซุง” ในสำนวนนี้

ไม้ซึก	ไม้ซุง
[+ นาม + ส่วนลำต้น + ผ่าเป็นซึกขนาดเล็ก]	[+ นาม + ส่วนลำต้น + ท่อนไม้ขนาดใหญ่]

สำนวนนี้หมายความว่า เป็นผู้ขี้หรือมีฐานะต่ำไปคัดค้านผู้มีอำนาจมาก ย่อมไม่มีทางสำเร็จ มีแต่จะเป็นอันตราย (กาญจนาคพันธุ์ ศ-ป, 2522: 150) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏเพียงความหมายแก่น ไม้ซึกและไม้ซุงในสำนวนนี้เป็น

สิ่งที่ถูกระงับโดยจากการนำมาใช้ประโยชน์ คือ ไม้ซีกเป็นไม้เล็กๆ ที่ผ่าเป็นซีกแล้ว ส่วนไม้ซุงเป็น ไม้ที่มีขนาดใหญ่ การนำไม้เล็กไปจัดหรือทำให้ไม้ใหญ่เคลื่อนที่มักทำได้ยาก ไม่มีทางที่จะเอาไป จัดไม้ซุง ไม้ที่มีขนาดใหญ่ได้ ยิ่งออกแรงมากเท่าไรก็อาจจะทำให้ไม้ซีกหักได้ การนำไม้ซีกไปจัดไม้ ซุงจึงมักนำมากล่าวถึงการที่ผู้น้อยไปคัดค้านกับผู้มีอำนาจมากมักจะไม่สำเร็จ

นอกจากความหมายต้นทางของไม้ที่มาจากถูกระงับโดยการผ่าไม้เป็น ซีกเพื่อนำไปจัดวัตถุสิ่งของใดๆ แล้ว ในสมัยก่อนไม้ที่นอนเดี่ยวยังสามารถนำมาพาดหรือถ่ายทำเป็น สะพานใช้ข้ามน้ำสายเล็กๆ ได้ ดังปรากฏในสำนวน

ใต้ไม้ลำเดียว

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้

+ นาม
+ ส่วนลำต้น
+ ไม้ต้นเดียว

สำนวนนี้มีความหมายว่า มีแต่ตัวคนเดียว บุกรับเลี้ยงตัวหรือทำอะไรไป ตามลำพัง ไม่มีที่พึ่งพาอาศัยที่ไหน (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 377) ความหมายต้นทางของต้นไม้ใน สำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ไม้ลำเดียวในสำนวนนี้ เป็นสิ่งที่ถูกระงับโดยการนำมาใช้ประโยชน์ สำนวนนี้เกิดจากการเอาไม้ลำเดียวหรือไม้ที่นอนเดียวมา วางทอดเป็นสะพานเพื่อใช้ข้ามไปยังอีกฝั่ง เปรียบกับคนที่เลี้ยงตัวเองเหมือนไม้ลำเดียวที่ใช้ ทอดสะพาน นอกจากนั้นไม้ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์โดยการใช้เป็นหลักเพื่อยึดสิ่งใดๆ ก็ตามให้ มั่นคง ดังปรากฏสำนวน

ไม้หลักปักเลน

ความหมายต้นทางของ “ไม้หลัก” ในสำนวนนี้

ไม้หลัก

+ นาม
+ ส่วนลำต้น
+ ไม้ที่ทำขึ้นเพื่อใช้สิ่งอื่น
ยึดเกาะ
+ ปักอยู่ในพื้นที่ที่เป็นโคลนเลน

สำนวนนี้หมายความว่า โลเล่ ไม่นั่นนอน ไม่เที่ยงธรรม (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 154-155) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง สำนวนนี้ต้นไม้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการนำมาใช้ประโยชน์ คือ ตัดมาเพื่อให้สิ่งอื่นยึดเกาะ แต่การนำไม้หลักไปปักในโคลมตมหรือเลน ก็อาจจะทำให้ไม้หลักโอนเอนไปมาได้ เพราะโคลนไม่แข็งเหมือนดิน จึงนำมาเปรียบถึงคนที่จิตใจโลเล่ ไม่นั่นนอน

นอกจากสำนวนที่มาจาก การนำไม้ไปใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ แล้ว ไม้ยังสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการลงโทษได้ ดังปรากฏในสำนวน

เขาไม้

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้

- + นาม
- + ส่วนลำต้นที่แตกเป็นแขนง/ กิ่ง
- + เครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้สำหรับลงโทษ เช่น ไม้เรียว

สำนวนนี้มีความหมายว่า ไม้คือ ไม้เรียว ว่ากล่าวสั่งสอนง่าย (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ส, 2522: 554-555) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ไม้ในสำนวนนี้ถูกกระทำโดยการนำมาใช้ประโยชน์ คือ เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้สำหรับลงโทษ เช่น ไม้เรียวที่ใช้เขียนตีเวลาสั่งสอนเด็ก เด็กคือว่ากล่าวสั่งสอนยาก ก็ต้องใช้ไม้เรียวเขียนตีมาก แต่ถ้าเป็นเด็กดี ไม้คือมากก็จะใช้ไม้เรียวเขียนตีน้อย จึงเป็นที่มาของสำนวนดังกล่าวข้างต้น

นอกจากความหมายต้นทางของไม้ที่มาจาก การกระทำของคนจากการนำมาใช้ประโยชน์แล้ว ไม้ยังเป็นสิ่งที่ถูกกระทำจากสัตว์บางชนิด เช่น มอด ที่กัดกินเนื้อไม้เป็นอาหาร ทำให้เกิดเสียงน่ารำคาญ ลักษณะเสียงที่เกิดจากมอดกัดไม้จึงนำมากล่าวถึงในสำนวน

มอดกัดไม้

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้	
+ นาม	
+ ส่วนลำต้น	
+ ถูกมอดกัดกิน	
+ เกิดเสียงซำๆ	

สำนวนนี้มีความหมายถึง เสียงบ่นของคนที่ถูกไม้หยุดหย่อน จนทำให้เกิดเสียงน่ำรำคาญ มีสำนวนเต็มว่า บ่นอดเป็นมอดกัดไม้ (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 541-542) ความหมายต้นทางของต้นไม้อันในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนลำต้น ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ไม้ในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำ คือถูกมอดกัดจนทำให้เกิดเสียงน่ำรำคาญ เสียงกัดไม้ตลอดเวลาของมอดจึงนำมาเปรียบถึงคนที่บ่นตลอดเวลา

5.1.3) ยอดไม้

ลักษณะธรรมชาติ

นอกจากความหมายต้นทางของลำต้น ไม้ที่มาจากลักษณะธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ถูกกระทำแล้ว ต้นไม้ยังมีส่วนที่อยู่สูงที่สุด ที่เรียกว่ายอดไม้ ดังปรากฏในสำนวน

ขึ้นต้น ไม้สุดยอด

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ไม้	
+ นาม	
+ ส่วนยอดต้นไม้	
+ อยู่สูงสุดของต้นไม้	

สำนวนนี้มีความหมายว่า ขึ้นถึงที่สุดแล้ว ถึงทางตันแล้วไปต่อไม่ได้แล้ว (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 162-163) ความหมายต้นทางของต้นไม้อันในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนยอดไม้ ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของส่วนที่สูงที่สุดของต้นไม้นั้นคือยอดไม้ ไม่มีกิ่ง ก้าน หรือใบอื่นที่สูงไปกว่านี้แล้ว จึงนำมาเปรียบถึงตำแหน่งงานที่สูงที่สุด หรือทางที่ตันแล้ว ไม่มีตำแหน่งหรือทางที่ไปได้อีกแล้ว

5.2) ใบ

จากการศึกษาใบไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่าใบไม้ที่กล่าวถึงในสำนวนมาจากลักษณะธรรมชาติ และส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนใบ

5.2.1) ส่วนใบ

ลักษณะธรรมชาติ

ลักษณะธรรมชาติของใบไม้นั้นมีน้ำหนักเบา เมื่อลมพัดทำให้ใบไม้ไหวง่าย การสังเกตลักษณะความเบาของใบไม้และไหวง่าย จึงนำมากล่าวถึงในสำนวน

ลมไม่พัดใบไม้ไม่ไหว

ความหมายต้นทางของ “ไม้” ในสำนวนนี้

ใบไม้

+ นาม
+ ส่วนใบ
+ น้ำหนักเบา
+ ปลิวง่าย

สำนวนนี้มีความหมายว่า ไม่มีอะไรเป็นเหตุมาก่อนก็จะไม่มีเรื่องเกิดขึ้น (กาญจนาคพันธุ์ ศ-ช, 2522: 234-236) ความหมายต้นทางของต้นไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนใบ ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของใบไม้ที่มีน้ำหนักเบาเมื่อถูกลมพัดมันก็จะปลิวง่าย แต่ถ้าไม่มีลมพัดมันก็จะอยู่กับที่ไม่วัดไปไหน การสังเกตลักษณะใบไม้ที่ถูกลมพัดและไหวตามลมจึงนำมากล่าวถึงเรื่องราวใดๆ ที่เกิดขึ้นตามแรงของผู้อื่น

5.3) ดอกไม้

จากการศึกษาดอกไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่าดอกไม้ที่กล่าวถึงในสำนวนมาจากสิ่งที่ถูกรักษา และส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วนดอก

5.3.1) ส่วนดอก

สิ่งที่ถูกรักษา

จากการศึกษาความหมายต้นทางของดอกไม้ที่ปรากฏในสำนวน พบว่าเป็น
สิ่งที่ถูกกระทำจากการนำมาใช้ประโยชน์ เช่น นำดอกไม้ไปประดับตกแต่ง หรือนำบูชาพระ ดัง
ปรากฏในสำนวน

เด็ดดอกไม้ร่วมต้น

ความหมายต้นทางของ “ดอกไม้” ในสำนวนนี้

ดอกไม้

+ นาม
+ ส่วนดอก
+ สวยงาม
+ นิยมนำไปบูชาพระ

สำนวนนี้มีความหมายว่า ชาตีก่อนเคยทำอะไรๆ ร่วมกันมา ชาตินี้จึงมาอยู่
รวมกันอีก (กาญจนาคพันธุ์ ก-ป, 2522: 327) ความหมายต้นทางของดอกไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วน
ดอก ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง ดอกไม้ในสำนวนนี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยการ
นำมาบูชาพระ สำนวนนี้นำความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ดอกไม้เป็นสิ่งสวยงาม เป็นสิ่ง
ที่สามารถนำไปไหว้พระได้ และถ้าเด็ดดอกไม้ร่วมต้นหรือไหว้พระด้วยกันทางพุทธศาสนาเชื่อว่าหาก
ชาติหน้าจะเกิดมาเป็นเนื้อคู่กันต้องใส่บาตรร่วมกัน เด็ดดอกไม้ร่วมต้นกันจึงจะเกิดเป็นเนื้อคู่กันอีก

5.4) ผล

จากการศึกษาความหมายต้นทางของผลไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่ามาจาก
การสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ตำแหน่งที่ผลไม้ห้อยลงใต้ต้นไม้ ส่วนที่นำมากล่าวถึง ได้แก่ ส่วน
ผล

5.4.1) ส่วนผล

ลักษณะธรรมชาติ

จากการศึกษาความหมายต้นทางของผลไม้ที่ปรากฏในสำนวนไทย พบว่า
มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติ คือ ผลห้อยใต้ต้น จึงนำมากล่าวถึงในสำนวน

ลูกไม้ไม่ไกลต้น¹⁰

¹⁰ บางสำนวนว่า “ลูกไม้ห้อยไม่ไกลต้น” (บุญศิริ สุวรรณเพชร, 2538: 297)

ความหมายต้นทางของ “ลูกไม้” ในสำนวนนี้

ลูกไม้

+ นาม
+ ส่วนผล
+ หล่นใต้ต้น

สำนวนนี้มีความหมายว่า ลูกย่อมมีพฤติกรรม ลักษณะนิสัย หรือหน้าตาไม่ต่างจากพ่อแม่ (กาญจนาคพันธุ์ ผ-ช, 2522: 267-268) ความหมายต้นทางของผลไม้ในสำนวนนี้กล่าวถึงส่วนผล ปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง มาจากการสังเกตลักษณะธรรมชาติของผลไม้ที่หล่นใต้ต้นเดิมของมันเองอยู่แล้ว ผลไม้เปรียบถึงคนที่มีฐานะเป็นลูก ส่วนต้นไม้เปรียบถึงคนที่มีฐานะเป็นพ่อแม่ ลูกย่อมมีพฤติกรรม ลักษณะนิสัย หรือหน้าตาค้ายพ่อแม่เหมือนผลไม้ที่หล่นอยู่ใต้ต้นของมันเอง

การศึกษาความหมายความหมายต้นทางของพืชที่ปรากฏในสำนวนไทย จำนวน 81 สำนวน ปรากฏพืชทั้งหมด 29 ชนิด แบ่งตามประเภทของพืช 5 ประเภท ได้แก่ 1) พืชประเภทไม้ยืนต้น 10 ชนิด ได้แก่ มะพร้าว โพธิ์ ตะโก นุ่น พิกุล พุทรา ไทร มะกอก มะพลับ มะปูด 2) พืชประเภทไม้ล้มลุก 12 ชนิด ได้แก่ หญ้า ข้าว พริก กล้าย บัว บอน สับปะรด ผักชี กระเทียม ถั่ว งา จิง 3) พืชประเภทไม้พุ่ม 4 ชนิด ได้แก่ มะนาว ใผ่ กระดังงา และกาฝาก 4) พืชประเภทไม้เลื้อยหรือไม้เถา 3 ชนิด ได้แก่ พักแฝง มันเทศ และแตง และ 5) คำเรียกพืชทั่วไป 4 ชนิด ได้แก่ ต้นไม้ ใบ ดอก และผล พืชที่ปรากฏมากที่สุด ในสำนวน 3 อันดับ ได้แก่ หญ้า 9 สำนวน ข้าว 7 สำนวน และมะพร้าว 5 สำนวน ในการวิเคราะห์ความหมายต้นทางผู้วิจัยได้แยกส่วนของพืชตามการปรากฏการใช้ในสำนวน ได้ 7 ส่วน ได้แก่ ต้นไม้ ทั้งต้น ส่วนผล ส่วนลำต้น ส่วนดอก ส่วนใบ ส่วนราก และส่วนเมล็ด ส่วนที่ปรากฏการใช้ในความหมายต้นทางของพืชมากที่สุด คือ ต้นไม้ทั้งต้น ปรากฏ 31 สำนวน รองลงมาคือ ส่วนผล ปรากฏ 29 สำนวน และส่วนลำต้น ปรากฏ 9 สำนวน ตามลำดับ

การศึกษาความหมายต้นทางของพืชในสำนวนไทย พบแบบความหมายต้นทาง 2 แบบ ได้แก่ แบบด้านลักษณะธรรมชาติ คือ การนำพืชมากล่าวถึงสำนวนไทยโดยมองจากลักษณะธรรมชาติของพืช ได้แก่ รูปทรง การเคลื่อนที่ สี ขนาด น้ำหนัก รส อายุ ตำแหน่งที่อยู่ จำนวน สภาพธรรมชาติ สภาพที่ให้ประโยชน์ และแบบด้านการถูกกระทำ คือ คนและสัตว์กระทำต่อพืช ไม่ว่าจะนำมาเป็นอาหาร นำมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งพืชเหล่านี้ได้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำไม่ได้เกิดขึ้นเองตามลักษณะธรรมชาติ ได้แก่ ถูกนำมาเป็นอาหาร นำมาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน นำไปเป็นสินค้า นำไปเป็นส่วนหนึ่งในทางความเชื่อและศาสนา พืชถูกปลูกจำนวนมากในท้องถิ่น และพืชถูกทำลายจากคนและสัตว์ ดังที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้น

นอกจากนี้การศึกษาความหมายต้นทางของพืชในสำนวนไทย ยังพบส่วนประกอบของความหมายต้นทาง 2 ลักษณะ ได้แก่ ความหมายต้นทางของพืชปรากฏเฉพาะความหมายแก่น พบ 27 สำนวน เช่น “พริก” ในสำนวน “กาบพริก” ได้แก่ ‘ส่วนผลของพริกล้มลุก แก่จัดมีสีแดง’ ความหมายดังกล่าวนี้เป็นความหมายแก่น เพราะระบุหมวดและลักษณะสำคัญ คือ พริกอยู่ในหมวดของพืชประเภทไม้พุ่ม เมื่อแก่จัดจะมีสีแดง เป็นต้น และความหมายต้นทางของพืชปรากฏทั้งความหมายแก่นและความหมายแฝง พบ 54 สำนวน เช่น “กระดังงา” ในสำนวน “กระดังงาไฟ” ได้แก่ “เมื่อลนไฟจะหอมมากขึ้น” ความหมายดังกล่าวนี้เป็นความหมายแฝงเพราะระบุประสบการณ์ของผู้ส่งสารว่า ผู้ส่งสารทราบมาว่า “กระดังงา” เป็นดอกไม้ที่มีความหอมอยู่แล้วและเมื่อลนไฟความหอมก็จะเพิ่มมากขึ้น

พืชที่เราพบในสำนวนไทยส่วนมากเป็นพืชที่อยู่ใกล้ตัวคนไทย เช่น ข้าว คนไทยมีความผูกพันอยู่กับข้าวจนแยกไม่ออกเพราะข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับคนไทย และยังเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม และความอุดมสมบูรณ์ สำนวนที่มีข้าวปรากฏอยู่จึงเห็นตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การดำข้าว การรับประทานข้าว การนำข้าวไปแลกเปลี่ยนแทนเงิน หรือแม้กระทั่งเศษเหลือของข้าวยังเป็นอาหารของสัตว์ เช่น ไก่ หรือหมาได้ หรือจะเป็นสำนวนที่กล่าวถึงมะพร้าว จะเห็นว่ามีการใช้ทั้ง ต้น ผล และกักราก มาเปรียบในสำนวน เพราะมะพร้าวเป็นพืชที่อยู่ใกล้ครัวเรือน มะพร้าวจึงปรากฏการใช้งานตั้งแต่ การปลูก การซื้อขาย ตลอดจนการนำมาทำเครื่องใช้บางประเภท เป็นต้น หรือพืชที่ปรากฏในสำนวนไทยบางชนิด เช่น บัว ดอกไม้ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เนื่องจากสังคมไทยแต่เดิมนับถือศาสนาพุทธ และมีศาสนาเป็นที่พึ่งหลักของจิตใจ การนำดอกไม้ไปบูชาพระจึงเห็นบ่อยในสมัยนั้น นอกจากนี้สำนวนไทยยังมีพืชสวนครัวปรากฏอยู่ เช่น มะนาว พริก ขิง เป็นต้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม พืชที่อยู่ใกล้ตัวจึงปรากฏในสำนวนไทยเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตในสมัยก่อนที่เรียบง่าย พอเพียง ได้เป็นอย่างดี